

Internationell utblick

Vi har i denna internationella utblick valt att fokusera på statliga insatser på litteratur- och läsfrämjandeområdet i ett antal europeiska länder, med särskild tonvikt på större nordiska länder, samt USA. De olika länderna har valt att organisera de statliga insatserna på skilda sätt. Även de nationella bokmarknaderna skiljer sig åt vad gäller struktur, aktörer och utgivning, grad av internationalisering, koncentration och integration. Vi avgränsar oss i det följande till en beskrivning av reglering som påverkar den nationella bokmarknaden i form av momssatser och prissättning, statliga bransch- och utgivningsstöd, insatser för att främja internationellt utbyte på litteraturområdet samt läsfrämjande insatser.

Urvalet av länder är i viss mån olika i de fyra delarna. Utöver de större nordiska länderna har vi valt att fokusera på Frankrike, Storbritannien, Tyskland och Nederländerna. Dessa länder anser vi är principiellt intressanta eftersom de kan sägas vara kulturellt och ekonomiskt jämförbara med Sverige och även i viss mån representera olika förhållningsätt till statliga insatser på området. I avsnittet om läsfrämjande behandlas även insatser i USA. I den första delen om statliga regleringar som påverkar bokmarknaden beskriver vi dessa ur ett mer allmänt europeiskt perspektiv. Syftet med framställningen är att lyfta fram relevanta exempel, ge en överblick över situationen utanför Sverige och möjliggöra en jämförelse med svenska förhållanden.

Departementsrådet Eva Bergquist har bistått utredningen med information om läsfrämjande arbete i olika länder. Sveriges utsända kulturråd har bistått utredningen med framtagande av information om deras respektive stationeringsländer. Vidare har vi bl.a. inhämtat information under en studieresa till USA samt vid ett möte med det norska Kulturrådet.

Regler som påverkar bokmarknaden

De allra flesta europeiska länder (25 av 27 medlemsländer) har reducerad moms eller momsfristak (ingen moms alls) för tryckta böcker. Danmark, Bulgarien och Bosnien har full momssats om 25, respektive 20 och 17 procent. Norge, Storbritannien och Irland har momsfristak för tryckta böcker. I övrigt är de nuvarande momssatserna i Europa följande: Lettland 12 procent, Österrike, Tjeckien och Slovakien 10 procent, Finland, Estland, Litauen och Rumänien 9 procent, Slovenien 8,5 procent, Spanien 8 procent, Frankrike, Tyskland och Island 7 procent (Frankrike har beslutat om sänkt moms till 5,5 procent fr.o.m. 1 januari 2013), Nederländerna, Portugal, Belgien och Sverige 6 procent, Polen, Malta, Cypern och Ungern 5 procent, och Italien 4 procent, Luxemburg 3 procent och Schweiz 2,5 procent.¹

Frågan om reducerad momssats även för e-böcker är aktuell och omdebatterad, inte minst bland förläggareföreningar i Europa och inom EU-kommissionen. Det finns en trend att även inkludera e-litteratur i särskilda momsregleringar, vilket har skett i ett antal länder.² Frankrike och Luxemburg införde kring årsskiftet 2012 genom ett gemensamt initiativ samma momssats för e-böcker som för tryckta böcker. I Frankrike är momsändringen för e-böcker även fastställd i en lag om fasta bokpriser.

EU-kommissionen har inlett ett överträdelseförfarande mot Frankrike och Luxemburg för att avgöra om den sänkta momssatsen på e-böcker strider mot EU:s bestämmelser. Inom EU anges i dag att reducerad moms får tillämpas för böcker på alla fysiska bärare, dvs. även t.ex. cd-rom och usb-stickor. Det görs således en tydlig distinktion mellan litteratur på fysiska bärare och nedladdningsbar litteratur. För närvarande är lägre moms för e-litteratur som distribueras digitalt därför inte förenligt med bestämmelserna.³ Kommissionen har dock börjat diskutera en eventuell möjlighet till en gemensam momssats för tryckt respek-

¹ Se *VAT/GST/Sales Tax Rate: Global survey on books & electronic publications*, (International Publishers Association & PricewaterhouseCoopers, 2011) samt Helge Rønning, Tore Slaatta m.fl., *Till bokas lov – Utredning av litteraturpolitiska verktyg i Europa*, 15 februari 2012.

² Se *VAT/GST/Sales Tax Rate: Global survey on books & electronic publications*.

³ Inom EU regleras momssatser i Europarådets direktiv 2006/112/EG av den 28 november 2006 om ett gemensamt system för mervärdesskatt. Enligt direktivet är litteratur som distribueras digitalt att betrakta som en elektronisk tjänst, för vilken reducerad moms inte är applicerbar.

tive digital litteratur i medlemsländerna och förslag i frågan är aviserade till slutet av 2013. Vissa medlemsstater, Europeiska förläggareföreningen och ett flertal lobbyorganisationer är aktiva i frågan om lägre moms för digital litteratur.

En annan viktig fråga i sammanhanget är regler som påverkar prissättningen av böcker. I dag har ungefär hälften av EU-länderna valt en ordning med fasta bokpriser. System med fasta bokpriser är framförallt vanligt förekommande i kontinentaleuropa. Fasta bokpriser innebär att förlaget under en viss tidsperiod bestämmer en boks försäljningspris till slutkund i stället för återförsäljaren. I länder med fastprissystem kostar således en bok lika mycket oavsett inköpsställe (nätbokhandel, fysisk bokhandel, dagligvaruhandel etc.), vilket bl.a. innebär att nätbokhandeln inte kan priskonkurrera med den fysiska bokhandeln. Det finns dock olika rabattmöjligheter som skiljer sig åt beroende av land. Fria bokpriser innebär att det inte är tillåtet för utgivaren att sätta en boks försäljningspris till slutkund.

Fastprissystem regleras antingen via lagstiftning eller genom avtal. Av 15 europeiska länder som den senast tillsatta norska litteraturutredning studerat har 9 fastprissystem och 6 en ordning med fria priser. Länder med fasta bokpriser reglerat genom lagstiftning är i dag Frankrike (sedan 1981), Spanien (sedan 1975), Portugal (sedan 1996), Grekland (sedan 1997), Österrike (sedan 2000), Italien (sedan 2001), Tyskland (sedan 2002) samt Nederländerna (sedan 2005).⁴ De flesta av dessa länder har en reglering om fastpris under antingen 2 år eller 18 månader.⁵

Länder med fastprissystem som regleras genom avtal är Norge, Ungern och Slovakien. De norska s.k. bokavtalen mellan bokbranschens parter har en fastprisperiod som sträcker sig under utgivningsåret och till 30 april efterföljande år. I Slovakien gäller fastprissystemet i 1 år och i Ungern under 6 månader. En utveckling mot att övergå från avtalsbundna överenskommelser till att lagfästa fastprissystemet har varit och är aktuell i flera länder. I t.ex. Nederländerna lagfästes fastprissystemet 2005. Bakgrunden till utvecklingen är att det i förhållande till gällande EU-rätt och nationell konkurrenslagstiftning anses mer stabilt för länder som vill behålla ett fastprissystem att lagfästa ordningen. EU:s

⁴ Rønning & Slaatta m.fl., *Till bokas lov*, s. 26.

⁵ Frankrike, Spanien, Grekland och Österrike 2 år, Tyskland och Portugal 18 månader, Nederländerna 1 år samt Italien permanent med vissa undantag.

institutioner har vid upprepade tillfällen behandlat frågan om fasta bokpriser för tryckta böcker och konstaterat att varje medlemsstat får införa fasta bokpriser genom lagstiftning, under förutsättning att denna är förenlig med bestämmelserna om fri rörlighet för varor i EG-fördraget.⁶ Litteratur betraktas inom EU som en viktig kulturbärare och undantag tillåts därför från konkurrensreglerna med hänvisning till främjande av kulturell mångfald.

Lagstiftning och avtal om fasta priser reglerar ofta även hur höga vissa rabatter maximalt får vara. I t.ex. Frankrike och Spanien tillåts rabatt om maximalt 5 procent och i Portugal om 10 procent. I Tyskland och Nederländerna är rabattordningarna mindre generella, men specifika kriterier ska vara uppfyllda för att rabatt ska få ges. I Tyskland kan bl.a. folk- och skolbibliotek maximalt få en rabatt om 10 procent.

Friprisländer i Europa är i dag Sverige (sedan 1970), Finland (sedan 1971), Danmark (sedan 2011), Island (sedan 1995), Storbritannien (sedan 1995) och Belgien (sedan 1981). I Belgien vill branschen övergå till fasta priser och i Danmark som nyss övergått till fria priser pågår en debatt där oro uttrycks från vissa branschrepresentanter för bl.a. bokhandelns utveckling.

Även inom gruppen friprisländer finns viktiga skillnader. En skillnad mellan Storbritannien och USA jämfört med bl.a. Sverige och Finland, är att förlagen ofta trycker bokpriset direkt på boken. Finlands friprissystem kompletteras av en modell med kommissionssystem (provlagerssystem). Systemet innebär att den finska förläggareföreningen och bokhandlarna har slutit avtal där grundprincipen är att förlaget på egen bekostnad skickar ett exemplar av samtliga nyutgivna allmänlitteraturlitlar till den fysiska bokhandeln. Enligt avtalet förbinder sig bokhandeln att ha minst ett exemplar i lager av varje titel. Böckerna är dock förlagens egendom och de är i kommission under ett till två år, varefter bokhandlaren antingen returnerar eller köper titeln. När titeln köps av kund måste bokhandlaren köpa ett nytt exemplar för att boken ska finnas tillgänglig. Syftet med systemet är att ett brett utbud av titlar finns tillgängligt i den fysiska bokhandeln. Försäljningen av böcker via nätbokhandel har en blygsam position i Finland och utgör endast cirka 5 procent av den totala bokförsäljningen, vilket är den lägsta andelen internetförsäljning i samtliga skandinaviska länder.

⁶ Se bl.a. Europaparlamentets resolution med rekommendationer till kommissionen om utarbetandet av Europaparlamentets och rådets direktiv om fasta bokpriser (2001/2061(INI)).

Vanliga skäl till varför många länder har valt ett fastprissystem är att det anses främja en mer stabil bokhandelsstruktur och gynna hela kedjan av aktörer i bokbranschen eftersom prisdumpning eller kraftiga rabatter inte får förekomma. Fasta priser anses leda till mångfald i bokutbudet för konsumenterna, vilket även gynnar läskulturen.⁷ Friprisförespråkare menar att en fri marknad är till gagn både ur affärsmässiga aspekter och för den kulturella mångfalden. Skäl till friprissystem som ofta framhålls är bl.a. låga bokpriser för slutkund, vilket i sin tur anses gynna läsandet, samt att bokmarknaden växer totalt sett om variationer gällande pris, försäljningskanaler och erbjudanden tillåts.⁸

Statliga branschstöd och bidrag för utgivning av litteratur

Utöver grundläggande statlig reglering som rör moms och bokpriser finns litteraturpolitiska insatser i form av statliga stödordningar till aktörer inom bokbranschen i många europeiska länder. Insatserna är av mycket skiftande omfattning och utformning beroende av land. I Europa som helhet är det ovanligt med stöd riktat direkt till förlag.⁹ Generellt kan sägas att många länder som har stöd till förlag väljer att särskilt rikta de statliga medlen mot genrer och förlag som bedöms öka mångfalden i utgivningen.

Norge och Frankrike är de två europeiska länder som har de bredast utbyggda stödsystemen och de avsätter stora finansiella resurser för området. Dessa länder behandlas därför mer ingående i det följande.¹⁰ I Finland och Danmark finns ett större antal

⁷ I *Betänkande av den 22 februari 2002 med rekommendationer till kommissionen om utarbetandet av Europaparlamentets och rådets direktiv om fasta bokpriser (2001/2061(INI))*, även kallad The Rothley Report, anges följande som motiv till fasta priser: "Litterära produktioner utgör en stor del av den kulturella mångfalden och måste skyddas och främjas eftersom de utgör en viktig grund för Europeiska unionen. I de flesta medlemsstater tillämpas därför fasta bokpriser. Denna tillämpning grundar sig på övertygelsen att det endast är genom fasta bokpriser som man kan se till att antalet bokpublikationer inte minskar och att den kulturella mångfalden upprätthålls. Förlag uppmantras att inte bara ge ut kommersiellt framgångsrika böcker utan även ge ut kulturellt värdefulla, mindre upplagor på marknaden. Därmed kan alltså en högre litteraturkvalitet garanteras. Dessutom främjar fasta priser att konsumenterna får tillgång till böcker överallt, eftersom flera bokhandlare därmed kan klara sig på marknaden"

⁸ Se t.ex. Svenska Förläggareföreningen, *Bokrean: Historia – nutid – framtid* (2007).

⁹ European Forum for the Arts and Heritage Foundation & Interarts, *Report on the state of cultural cooperation in Europe* (2003), s. 247.

¹⁰ Frankrike och Norge har utöver beskrivna stödformer även bl.a. utvecklande system med arbetsstipendier för upphovsmän och stöd på biblioteksområdet, vilka inte behandlas i denna framställning.

stödformer inom litteraturområdet som helhet, men stöd för utgivning av litteratur riktat specifikt till branschaktörer som förlag är mindre omfattande i Danmark och finns inte alls i Finland. Även i länder som Storbritannien, Nederländerna och Tyskland är statligt stöd till förlag för utgivning av litteratur betydligt mindre omfattande. I de fem nämnda länderna ligger fokus i stödordningarna på andra delar i det litterära systemet, t.ex. stipendier till litterära upphovsmän och bidrag till litteraturorganisationer.

Nedan ges en överblick över stödsystemens utformning i valda länder. Fokus är bransch- och utgivningsstöd och framställningen ska därför inte ses som en kartläggning av samtliga existerande stödformer inom litteraturområdet i de valda länderna.

Norge

I Norge finns två huvudsakliga stödformer för utgivning av litteratur som förlag kan söka. Dessa är den s.k. inköpsordningen samt produktionsstöd. I Norge är inköpsordningen den mest omfattande litteraturpolitiska insatsen. Inköpsordningen regleras av riktninglinjer och avtal mellan parter på den norska bokmarknaden och norska staten genom Kulturrådet. År 2012 infördes även en försöksverksamhet med att inkludera e-böcker inom inköpsordningen för norsk skönlitteratur för vuxna.¹¹ Ordningen har tre uttalade mål: säkra utgivning av ny norsk litteratur, säkra att medborgarna får tillgång till samtidslitteraturen och säkra att författarna får bättre intäkter. Ordningen kan sägas vara den norska motsvarigheten till det svenska utgivningsstödet. Det norska och det svenska systemet har dock betydande skillnader.

En skillnad jämfört med det svenska utgivningsstödet är den s.k. automatiska principen inom inköpsordningen. Den innebär att titlar inom inköpsordningen i kategorierna ny norsk skönlitteratur för vuxna samt barn och ungdom som bedöms vara ”bra nog” automatiskt köps in. Böckernas kvalitet granskas sedan i efterhand.

¹¹ Utöver litteratur ingår även kulturtidskrifter i inköpsordningen. Om en tidskrift blir inköpt innebär det att 433 exemplar av hela årgången köps in av Kulturrådet för 200 000 norska kronor och skickas till de norska folkbibliotek som vill motta tidskriften. Cirka femton kulturtidskrifter köps in varje år och distribueras till huvudbiblioteken i alla norska kommuner inom en budget om cirka 3 miljoner årligen. Det finns även möjlighet att söka produktionsstöd för kulturtidskrifter och vecko- och månadstidskrifter. Totalt beviljas cirka 23 miljoner i produktionsstöd till tidskrifter årligen (8 miljoner till kulturtidskrifter och 15 miljoner till vecko- och månadstidskrifter.) Se Norsk kulturråds årsmelding 2011, s. 115.

Staten garanterar att den via norska Kulturrådet köper in minst 1 000 exemplar av litteratur för vuxna och minst 1 500 exemplar av barn- och ungdomslitteratur: 1 000 exemplar till folkbiblioteken och 550 exemplar till skolbibliotek i grundskolan samt till ett antal utländska mottagare. Inköpsordningen för litteratur är uppdelad i fem olika kategorier.¹² De två ovan nämnda är automatiska och övriga tre selektiva, vilket innebär att en arbetsgrupp för varje genre bedömer vilka böcker som ska köpas in inom årsbudgeten. Ett grundläggande syfte med denna typ av "försäljningsgaranti" är att förstaupplagan blir större och förlagen publicerar litteratur som annars skulle vara ekonomiskt olönsam och därför svår att ge ut. De inköpta titlarna finns även som en särskild kategori när bokhandlarna gör sina inköp, vilket gör att titlarna ofta även är tillgängliga i den fysiska bokhandeln. Inom inköpsordningen beviljades drygt 115 miljoner norska kronor för inköp av 529 titlar år 2011. Av dessa utgjorde inköp av ny norsk skönlitteratur för vuxna 46,8 miljoner norska kronor och ny norsk skönlitteratur för barn och unga 30 miljoner.¹³

Som komplement till inköpsordningen finns även möjlighet för förlagen att söka produktionsstöd inom kategorierna bilderböcker för barn, klassiker, tecknade serier samt nynorsk litteratur (prioritet för dramatik och facklitteratur). Produktionsstöd till klassiker kan beviljas till litteratur i tryckt format, e-boksformat eller som ljudbok. Utgivare kan välja att ansöka om förhandsstöd alternativt när boken redan är tryckt. Bidragsmedel för produktionsstöd är betydligt mer blygsamt i jämförelse med de ekonomiska resurser som tillfaller inköpsordningen.

Ytterligare en viktig skillnad mellan det norska och det svenska systemet är att upphovsmännen mottar en del av bidragssumman inom såväl inköpsordningen som produktionsstödet. Inom inköpsordningen betalar norska Kulturrådet en del av författarens royalty: 20 procent för prosa och dramatik, 22,5 procent för lyrik och barn- och ungdomslitteratur och 15 procent för övriga genrer. Inom produktionsstödet är fördelningen 60 procent till författaren och 40 procent till förlaget. Syftet med ordningen är att medverka till förbättrade villkor för de litterära upphovsmännen samt att öka

¹² Dessa är ny norsk skönlitteratur för vuxna, barn och unga, översatt skönlitteratur för vuxna, barn och unga, sakprosa för vuxna samt facklitteratur för barn, unga och vuxna. Ett mindre nytillskott till inköpsordningen är programmet Mosaik som innebär att förlag även särskilt kan ansöka om att få böcker översatta från afrikanska eller asiatiska språk inköpta.

¹³ Norsk kulturråds årsmelding 2011, s. 109.

nyrekryteringen till författaryrket. De norska branschstöden har således även en tydlig konstnärspolitisk dimension.

Frankrike

I Frankrike är branschstödet för utgivning av litteratur inte alls lika generellt utformat som i Norge. Det finns däremot ett mycket stort antal olika statliga bidragsformer som riktar sig till de flesta betydande aktörer inom bokbranschen: författare, förlag, bokhandel och andra verksamheter vars syfte är att främja kvalitetslitteraturen.¹⁴ Förlag kan ansöka om 14 olika typer av bidrag för exempelvis utgivning av kvalitetslitteratur (ej för romaner, men t.ex. för poesi, dramatik och filosofi), återutgivningsstöd, stöd för översättningar, stöd för digitalisering, stöd för extraordinärt kostsamma verk etc. Beslut om stöd fattas utifrån projektets litterära kvalitet och förlagets ekonomiska risktagande. År 2011 beviljades bidrag till förlag om cirka 6 miljoner euro.¹⁵ Centre national du livre (CNL) ger även bidrag till förlag för digital utgivning av nyproducerade böcker och förlagens backlist i syfte att öka utbudet av e-böcker. År 2011 beviljades 2,5 miljoner euro för ändamålet.

I Frankrike finns även olika typer av stöd till oberoende kvalitetsbokhandlar. CNL har fem olika bidrag för bokhandlare: för nybildning, utveckling eller övertagande av bokhandel för att möjliggöra ett brett kvalitetsutbud av litteratur, trycka informationskataloger med tematiskt innehåll, skapa en gemensam webbplats med annan bokhandel samt för att nå ut med information om digital litteratur på innovativa sätt. För utländska bokhandlare som säljer fransk litteratur finns ytterligare fem olika bidrag att söka, bl.a. för att starta bokhandel eller att få bli erkänd som referensbokhandel för fransk litteratur, till referensbokhandel som vill utvidga sina samlingar eller för att marknadsföra fransk litteratur. Totalt beviljades 2011 statliga bidrag om cirka 1,8 miljoner euro till bokhandeln.¹⁶

I Frankrike finns även en statlig specialutmärkelse som kan tilldelas oberoende kvalitetsbokhandlar kallad Librairie Indépen-

¹⁴ Utöver de statliga bidragsformerna finns även på regional och lokal nivå betydande medel för olika aktörer på litteraturområdet.

¹⁵ Centre national du Livre, *Bilan des aides 2011*, s. 5.

¹⁶ Centre national du Livre, *Bilan des aides 2011*, s. 5.

dante de Référence (rekommenderad oberoende bokhandel). Programmet med att stärka oberoende kvalitetsboklådor lanserades 2009 och 514 bokhandlar har hittills mottagit utmärkelsen. För att få kvalitetsstämpeln måste boklådorna uppfylla en rad kriterier, exempelvis ha ett omfattande sortiment av backlisttitlar, arrangera litteraturevenemang och vara oberoende i sina inköp. Minst hälften av omsättningen måste komma från försäljning av böcker och krav ställs på personalens kunskap samt på hög servicekvalitet. De bokhandlar som får utmärkelsen beviljas även stöd från CNL. Bidragsnivån till dessa oberoende kvalitetsboklådor uppgår till 2,5 miljoner euro årligen. Vidare kan såväl bokhandlare som förlag ansöka om lån till förmånliga villkor hos CNL.

Utöver de kulturpolitiska insatserna finns även möjlighet till näringsinriktat stöd på lokal nivå för oberoende kvalitetsbokhandlar genom den statliga fonden Fonds d'intervention pour la sauvegarde de l'artisanat et du commerce (Fonden för åtgärder för att värna hantverk och handeln) och andra lokala och regionala stödformer riktade till bokhandlare.

Danmark

I Danmark kan stöd till utgivning av litteratur och utgivningsrelaterade aktiviteter sökas för utgivning av debutanter (inom genrerna skönlitteratur, facklitteratur, barn- och ungdomslitteratur, dramatik och serier) samt arrangemangsstöd. Antal ansökningar per sökande part är begränsat till fyra per år. Det finns även ett särskilt bidrag som danska förlag kan söka för utgivning av litterära verk i dansk översättning inom genrerna skönlitteratur (prosa, lyrik och dramatik), facklitteratur av allmänskulturellt intresse (essäistik och biografi), barn- och ungdomslitteratur och serier.

Direkt förlagsstöd är således mindre vanligt förekommande. Det danska stödsystemet för produktion av litteratur är främst uppbyggt kring att stöd beviljas litterära upphovsmän för genomförande av specifika litterära projekt (utöver arbetsstipendier) inom samtliga genrer samt även inom muntlig litteratur som poetry slam. Arbets- och resebidrag för litterära upphovsmän finns att söka för projekt inom följande genrer: skönlitteratur, facklitteratur, barnlitteratur, dramatik, serier och illustration samt muntlig litteratur. Det finns även en särskild bidragsordning för att stödja den danska dramatiken. Projektstöd kan sökas av institutioner, drama-

tiker, författare och översättare. Ovan nämnda bidrag beviljas av danska Kulturstyrelsen (tidigare Statens kunstråd och Statens konstfond).

Finland

I Finland finns ett flertal olika bidragsformer inom litteraturområdet. Det finns dock inga bidrag direkt till förlag utan större delen av medlen för utgivning av litteratur utgörs av olika typer av projektstipendier till litterära upphovsmän, liknande det danska systemet. Projektstipendier för litteratur kan sökas för projekt som främjar skönlitteratur och täcker ersättning av arbetskostnader. De statliga insatserna på litteraturområdet riktas främst till litterära upphovsmän, litteraturorganisationer och till biblioteksverksamhet och inom dessa områden finns ett antal tillgängliga bidragsformer.

Det finns även b.l.a. ett specialbidrag för litteratur samt stöd för uruppförande av dramatik. Specialbidrag för litteratur innebär att bidrag kan beviljas för skönlitterära projekt inom kreativt skrivande och främjande av skönlitterär hobbyverksamhet samt kunskap om och tillgång till skönlitteratur. Specialbidrag kan även beviljas för anordnande av skivutbildning och skrivarkurser, författarbesök, litteraturevenemang samt läsfrämjandeprojekt.

Storbritannien

I Storbritannien är det statliga stödet till utgivning och distribution av litteratur begränsat. Det brittiska stödsystemet till litteraturområdet baseras framförallt på statligt stöd till olika typer av litteraturorganisationer och till litterära upphovsmän. Arts Council Englands övergripande prioriteringar på området är att säkerställa att läsare får tillgång till ett brett urval av litteratur av hög kvalitet av författare med olika bakgrund, särskilt poesi och översatt litteratur, att höja kvaliteten på arbete som utvecklar barn och ungas skrivande, att stödja organisationer som arbetar med läsfrämjande verksamhet samt att stödja utvecklingen hos författare i början och mitten av deras karriärer.¹⁷

¹⁷ Se Arts Council Englands strategidokument *Literature Policy* (2007), *Literature: achievements, challenges and opportunities* (2011), *Achieving Great Art for Everyone – A Strategic Framework for the Art* (2010) och *The Arts Council Plan 2011–2015* (2011).

Arts Council Englands stöd för utgivning av litteratur fokuserar således på litteraturformer som har svårt att klara sig på den kommersiella bokmarknaden, exempelvis samtida poesi och översatt litteratur. För att utveckla mångfald och kvalitet och uppmärksamma och utveckla talang stödjer de med verksamhetsbidrag ett antal mindre bokförlag som antingen arbetar inom kulturellt underrepresenterade områden (t.ex. Peepal Tree) eller är verksamma i mindre kommersiella litterära genrer som noveller (t.ex. Comma Press) och lyrik (t.ex. Bloodaxe, Carcanet, The Poetry Business och Poetry London). De ger även bl.a. stöd till det större kvalitetsförlaget Faber and Faber för att genomföra ett specifikt projekt för ökad utgivning av lyrik. Utöver bidrag till ett mindre antal förlag ger de även stöd till organisationer som främjar poesi, t.ex. The Poetry Society, Poetry Archive, Forward Arts Foundation och Poet in the City.

Arts Council England stödjer även läsfrämjande verksamhet, litteraturfestivaler och kreativt skrivande. Stöd ges bl.a. till priser, utmärkelser och litteraturfestivaler som har ny litteratur som mål, t.ex. Ilkley, Manchester Literature Festival och Ledbury vilka erbjuder internationella litterära plattformar utanför London. Bidrag beviljas även till litteraturorganisationer över hela landet som stödjer författare. Alla delar av landet har nu aktiva och stödjande s.k. Writing Agencies som erbjuder författare som är i början eller mitten av karriären stöd genom exempelvis mentorskap, kurser, workshops, residens och möjlighet att möta sina läsare genom uppläsningar och författarmöten. 2011 erhöll 53 litteraturorganisationer statligt stöd och de ingår i vad som i Storbritannien kallas The National Portfolio.

Nederländerna

I Nederländerna är statligt stöd till utgivning av litteratur relativt begränsat och endast av kompletterande art. Bidrag riktas till litteratur som inte har kommersiell potential, men som anses ha högt kulturellt värde. Förlag kan motta bidrag för utgivning av särskilda högriskprojekt av holländsk och frisisk litteratur, t.ex. för klassisk litteratur, kostsamma utgåvor av samlade verk, översättning av utländska klassiska verk, översatt litteratur från mindre vanligt förekommande språk samt samtida litteratur i mindre kommersiella genrer.

Tyskland

Litteraturpolitiken i Tyskland är baserad på en federal modell där Bundesländerna har olika program för att främja litteratur och läsning. Bundesländernas starka autonomi innebär att insatserna ser olika ut i olika delar av landet. Bundesländerna samarbetar med varandra i kulturfrågor genom s.k. Kulturföederalismus.

Den tyska litteraturpolitiken är på vissa sätt annorlunda utformad än i andra nordeuropeiska länder där staten har en mer interventionistisk eller strategisk roll. De offentliga insatserna är främst inriktade på att medborgarna ska få tillgång till litteratur genom exempelvis bibliotek och litterära evenemang. Statligt bidrag beviljas främst till institutioner och organisationer som arbetar läsfrämjande eller som stödjer författare och översättare genom stipendier och residensvistelser. Statligt stöd till produktion och distribution av litteratur är i övrigt sällsynt i Tyskland.

Den mest framträdande bidragsfördelande institutionen i Tyskland är Kulturstiftung des Bundes. Tyska staten ger fonden statligt bidrag om 35 miljoner euro årligen. Fondens syfte är att främja konst och kultur på federal nivå. Kulturstiftung des Bundes stödjer i sin tur ett flertal olika fonder, bland andra Deutscher Literaturfonds och Deutscher Übersetzerfonds. Stipendiesystemet är relativt välutvecklat i Tyskland. Deutscher Literaturfonds grundades av bl.a. Börsenverein des Deutschen Buchhandels, Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, Deutscher Bibliotheksverband och PEN-Zentrum. Börsenverein des Deutschen Buchhandels är en mycket betydelsefull aktör i den tyska bokbranschen. Det är Tysklands ledande organisation för bokförlag, olika typer av bokhandlare (inklusive antikvariat) samt distributörer och grossister. Organisationen inkluderar hela kedjan av aktörer inom bokbranschen, vilket gör att den har en mycket stark position med stort inflytande över den tyska bokmarknadens funktionssätt.

Deutscher Literaturfonds beviljar stipendier till författare och översättare inom samtliga litterära genrer samt även i viss mån till litteraturfrämjande projekt. Deutscher Literaturfonds beviljar även stipendier till författare för specifika litterära projekt, i likhet med de finska och danska ordningarna. I undantagsfall kan bidrag beviljas till förlag för bokprojekt med fokus på samtida tysk litteratur. Bidrag finns även för litteraturfrämjande projekt eller litterära evenemang, seminarier om litteraturkritik för allmänheten, symposium, workshops med dramatiker samt nationella litterära tid-

skrifter. Deutscher Literaturfonds arbetar även litteraturfrämjande genom att arrangera författarsamtal och läsningar. Utöver detta delar fonden ut fem olika litteraturpriser.

Internationellt utbyte

De flesta europeiska länder genomför insatser för ökad kännedom om den inhemska litteraturen i utlandet. Länder som exempelvis Storbritannien, Frankrike, Italien, Tyskland och Spanien har genom sina nät av kulturinstitut runt om i världen väl upparbetade strukturer för ett brett kulturdiplomatiskt arbete. Många europeiska länder har även specifika organisationella strukturer för arbetet i hemlandet som inkluderar stödsystem för ökad översättning och utgivning i utlandet. Insatsernas omfattning skiljer sig mycket åt mellan olika länder. Det kan gälla antal mässor som landet deltar i, mängden egeninitierad verksamhet som översättarseminarier och besöksprogram för förläggare och översättare, antal disponibla stödformer samt personella och ekonomiska resurser för verksamheten.

Vanligast förekommande bidragsform är översättningsstöd för utländska förlag. I övrigt genomför länderna olika typer av egeninitierad verksamhet och även andra typer av stödordningar förekommer i många länder. Den internationella verksamheten innefattar ofta deltagande med egen monter på internationella bokmässor, arrangerande av seminarier samt bidrag till deltagande i olika typer av litterära evenemang utomlands, t.ex. lanseringsresor och författarpresentationer. Ett flertal länder har utformat specifika webbplatser som vänder sig till utländska förlag och andra litteraturintresserade med information om den inhemska litteraturen och om tillgängliga bidragsformer.¹⁸ Många länder producerar även publikationer och annat material om ny inhemsk litteratur, exempelvis danska Statens Kunstråds *Danish Literary Magazine* och finska FILI:s *Books from Finland*. I bl.a. Finland, Norge, Danmark och Frankrike har databaser skapats med förteckningar över översatt litteratur på det aktuella språket. Detta för att utländska förläggare lätt ska kunna få information om vilka titlar som redan

¹⁸ Se exempelvis www.bief.org och www.francelivre.org (Frankrike), www.finlit.fi/fili och www.booksfromfinland.fi (Finland), www.norla.no (Norge).

finns i översättning. Ett flertal av de strukturer som ansvarar för internationellt litteraturutbyte delar även ut översättarpriser.

Särskilda insatser i Finland, Norge och Danmark

De övriga nordiska länderna satsar stort på det internationella litteraturutbytet, särskilt Norge genom NORLA (Norwegian Literature Abroad) och Finland genom FILI (Finnish Literature Exchange). Sju personer arbetar på NORLA:s kansli och cirka 11 personer hos FILI. Detta är att jämföra med Sverige som disponerar 1,5 årsarbetskrafter för motsvarande arbete. År 2011 beviljade NORLA stöd till översättning av skön- och facklitteratur om 5,4 miljoner norska kronor till 383 titlar. Antalet ansökningar var samma år 398 stycken, vilket innebär att en mycket stor del av ansökningarna beviljas bidrag. FILI beviljar årligen översättnings- och tryckningsstöd för sammanlagt 510 000 euro till cirka 300 titlar. I Danmark inryms strukturen för internationellt litteraturutbyte inom danska Kulturstyrelsen i likhet med den svenska organisationen av verksamheten. Såväl Finland, Norge och Danmark har även produktionsstöd vid sidan av översättningsstödet.

De andra nordiska länderna har även olika typer av rese-, arbets-, research- och residensstipendier samt provöversättningsstöd för översättare. De arrangerar även seminarier i hemlandet och i utlandet för översättare och besöksprogram för förläggare. Hos NORLA kan utländska översättare även söka bidrag för att presentera en titel för förläggare och utländska förläggare och journalister kan ansöka om resebidrag för att resa till Norge. NORLA har 2012 fått dubblerat anslag för en treårig satsning specifikt inriktad på översättning till engelska.

Finland genomför en medveten satsning på kulturexport inom olika konst- och kulturformer och litteraturexport är en del i detta arbete.¹⁹ Främjande av kulturexport utgör ett av utvecklingsområdena i Finlands regeringsprogram och är en del i regeringens globaliseringsstrategi. Projektet innefattar bl.a. utarbetande av ett program för utveckling av kulturexporten, uppbyggande av ett s.k. tjänstenät samt bilateralt kulturutbyte.

¹⁹ För en övergripande beskrivning av arbetet, se bl.a. finska utbildningsministeriets rapport *Powering up Finnish cultural exports* (2008).

I Finland har FILI tillsammans med Helsinki International Artist-in-residence Programme (HIAP) startat ett residensprogram för översättare av finsk litteratur. Residensvistelsen inkluderar kostnader för resa, boende och stipendium för en tre veckors vistelse. Vidare anordnar FILI fortbildningsseminarier och evenemang för utländska översättare av finländsk litteratur och erbjuder arbetspraktik för översättare i början av sin karriär. FILI:s samarbetspartners är bl.a. förlag, ambassader och kulturinstitut, andra litterära informationscentraler, bibliotek och universitet.

I Danmark samarbetar Litteraturudvalget och Kunststyrelsen kring de internationella litteraturinsatserna. Statens Kunstråds Litteraturudvalg utarbetar varje år en handlingsplan för internationella aktiviteter på litteraturområdet som syftar till att främja dansk litteratur utomlands. Kunststyrelsens s.k. litteraturteam informerar även de om dansk litteratur utomlands och genomför även självständiga initiativ på litteraturområdet. Statens Kunstråds Litteraturudvalg genomför bland annat besöksprogram för utländska journalister och förläggare, samt administrerar residensstöd till danska författares vistelser utomlands. Statens Kunstråd beviljar även bidrag till översättare för deltagande vid den danska bokmässan BogForum i Köpenhamn. Utöver detta ordnas besök för översättarna på danska förlag.

För att främja internationellt kulturutbyte har Statens Kunstråd även skapat ett nytt internationellt researchprogram som ska ge internationella kulturförmedlare inblick i det danska kulturlivet och stärka nätverken mellan danska och utländska konstscener. Exempelvis kan utländska förläggare, festivalledare och institutionsledare m.fl. ansöka om bidrag för resa och uppehåll i Danmark.

I Danmark finns också en särskild mentorsordning för översättare till danska. Översättare med kontrakt för översättningsuppdrag kan således söka bidrag för mentorsmöten med en kvalificerad översättare. Det finns även möjlighet för utländska förlag, andra arrangörer och bibliotek att ansöka om bidrag för aktiviteter i samband med marknadsföring av en dansk bok i översättning. Detta är ett kompletterande bidrag till de stödordningar som finns för litterära upphovsmän i samband med lansering av nyöversatt dansk litteratur, t.ex. översättningsstöd. Utöver dessa bidragsformer finns bl.a. möjlighet för danska och utländska författare och institutioner att ansöka om medel för bl.a. kostnader för deltagande vid litteraturfestivaler och utlands-

lansering. Det finns även bidrag att söka för organisationer, institutioner och litterära upphovsmän för internationella kulturutbytesprojekt inom litteraturområdet.

De nordiska länderna genomför även specifika, riktade satsningar. Exempelvis har Litteraturudvalget vid Statens kunstråd i Danmark tillsammans med norska NORLA, danska ambassaden i Madrid och den spanska organisationen Disueño Comunicación ordnat gemensamma översättarseminarier i Spanien för spanska översättare och spanska lektorer i norska. Satsningen har utvärderats och bedömdes ha gett positiva resultat. Litteraturutvalget följde sedan upp satsningen genom att arrangera ett besöksprogram för spanska förläggare till Köpenhamn för att träffa danska förläggare, delta vid flera spanska bokmässor samt producerade en turnerande barnboksutställning i Spanien. Danmarks satsning för att ytterligare främja den danska barnlitteraturen i utlandet har även innefattat ett nytt stöd där utländska förlag kan ansöka om ett särskilt bidrag i samband med utgivning av dansk, illustrerad barnlitteratur.

Som exempel på en egeninitierad satsning riktad mot en viss bokmarknad kan nämnas att Statens Kunstråds Litteraturudvalg i samarbete med danska ambassaden i London har inlett en särskild satsning på dansk litteratur i engelsk översättning. Arbetet inleds med ett seminarium om dansk litteratur i översättning för ett nytt nätverk för brittiska översättare av dansk litteratur. Såväl professionella översättare, masterstuderande från University College of London och förläggare deltar. Sedan 2011 finns även en ny stödform hos Statens Kunstråds Litteraturudvalg till översättarnätverk som kan sökas av översättare och andra aktörer i utlandet.

Frankrike

Frankrike har ambitiösa program för att stärka det internationella litteratursamarbetet och den franska litteraturens spridning i utlandet. På det internationella området har Centre national du livre (CNL) prioriterat översatt litteratur genom ökade bidrag till utländska förlag för översättning av fransk litteratur, ökade bidrag till boklådor utomlands som säljer fransk litteratur samt genom att skapa ett nytt residensprogram för unga översättare. Översättare till franska har också möjlighet att ansöka om olika stipendier, bl.a.

vistelse i Frankrike för översättning av ett franskt verk och tio veckors översättarutbildning eller kompetensutveckling i Arles.²⁰

En central aktör för att främja och marknadsföra fransk litteratur utomlands, stödja försäljning och inköp av internationella rättigheter samt främja internationellt samarbete inom litteraturområdet är Bureau Internationale de l'Edition Française (BIEF). De har en omfattande verksamhet med en bred omvärldsbevakning, genomför studier och publicerar rapporter om bokmarknader, anordnar seminarier och utbildningar samt internationella utbyten för aktörer i bokbranschen. BIEF deltar vid ett mycket stort antal bokmässor världen över och publicerar informationsmaterial om fransk litteratur.

Franska staten satsar strategiskt på litteraturexport och främjande av den franska litteraturen även genom ett antal andra institutioner och organisationer, t.ex. Centre d'Exportation du Livre Français (CELF).²¹ Det franska utrikesministeriet och framförallt dess Pôle de l'écrit arbetar också med att främja den franska litteraturen utomlands. Utrikesministeriet har s.k. "bureaux du livre" i 37 städer runt om i världen i samtliga världsdelar, vilka samtliga har en ansvarig person för litteraturfrågor. Utrikesministeriets utlandsposteringar administrerar specifika stödformer för publicering av fransk litteratur samt programmet Le Plan traduire som syftar till att främja återväxten av översättare från franska. De franska Alliances françaises utgör även de betydelsefulla knutpunkter för det internationella litteraturfrämjandet. En central institution som ansvarar för internationellt kulturutbyte är i övrigt Institut français. Genom dess Fonds d'Alembert finns möjlighet för franska författare och forskare att söka stipendier för utlandsvistelser. Institut français administrerar även programmet Stendahl som ger franska författare möjlighet att bo utomlands en tid för att genomföra ett litterärt projekt. Ungefär 50 författare per år deltar i programmet. De franska ambassaderna ordnar ofta tillsammans med Institut français olika former av litterära evenemang för att uppmärksamma den franska litteraturen, exempelvis litteraturfestivalen New French Writing i New York.

²⁰ För en omfattande rapport om franska insatser för översättare och den översatta litteraturen, se Pierre Assouline, *Les conditions du traducteur* (Centre national du livre, 2011).

²¹ Se bl.a. Olivier Poivre d'Arvor & Marc-André Wagner, *Quelles perspectives pour la politique publique de soutien au livre français à l'étranger? Propositions pour une stratégie concertée des acteurs publics* (Centre national du livre, 2009).

Nederländerna

I Nederländerna handhas det internationella litteraturutbytet av Nederlands littererenfonds som har stora personella och ekonomiska resurser för arbetet. I Nederländerna kan bidrag sökas för litterära evenemang i utlandet av såväl författare som förlag. Fonden samarbetar även med aktörer i genomförandet av evenemang i utlandet för att främja den nederländska litteraturen. Översättningsstöd utgår med 70 procent av den totala kostnaden och för poesi täcks hela översättningskostnaden av bidraget. Det finns även ett specifikt stöd för utgivning av bilderböcker som täcker en del av produktionskostnaderna. Vidare producerar fonden utställningar om nederländsk barn- och ungdomslitteratur och har ett omfattande residensprogram för litterära upphovsmän.

Ett internetbaserat initiativ av Nederlands littererenfonds för att öka inflödet av översatt litteratur i Nederländerna är webbplatsen Schwob.nl. Webbplatsen riktar sig till läsare och förläggare och kvalitetslitteraturen är i fokus. Det handlar om att introducera relativt oupptäckta litterära mästerverk från hela världen. De skickar även ett nyhetsbrev om kvalitetslitteratur per månad. Schwob innehåller bl.a. litteraturkritik, biografier och essäer och är skapad av översättare, förläggare, forskare, läsare och kritiker.

Tyskland

En av huvudprioriteringarna för Kulturstiftung des Bundes är att stödja innovativa program och projekt med internationell inriktning. Fonden beviljar bland annat stöd till kulturutbyte och landsöverskridande projekt inom samtliga konst- och kulturformer, däribland litteratur. Kulturstiftung des Bundes stödjer ett fåtal större internationella projekt inom litteraturområdet, exempelvis projektet litrix.de, vars syfte är att främja tysk litteratur utomlands. Översättare kan söka bidrag från Litrix för översättning av tysk litteratur. Litrix ordnar även workshops och utbildningar för litterära översättare och seminarier för förläggare och agenter. På webbplatsen informerar de om utvalda nyutkomna böcker på den tyskspråkiga bokmarknaden.

Deutscher Übersetzerfonds arbetar för att stärka översättarna och den översatta litteraturen och beviljar bl.a. arbetsstipendier, stipendier för residensvistelser i Arles (ATLAS) och Visby

(Östersjöns författar- och översättarcentrum) samt resebidrag till översättare som översätter till tyska.

Gällande spridningen av tysk litteratur i utlandet är Goethe-institutets arbete av grundläggande betydelse. De genomför bl.a. litterära evenemang och administrerar översättningsstöd för tysk litteratur. Vidare har flera specifika informationscenter för tysk litteratur skapats runt om i världen (i New York, Peking, Bukarest, Moskva och New Delhi). Syftet med The German Book Office (GBO) i New York är att främja översättning av tysk litteratur, skapa kontakter mellan den tyska och den amerikanska bokbranschen och att öka medvetenheten om den tyska litteraturen på den amerikanska bokmarknaden och bland de amerikanska läsarna. Bland annat bjuder GBO varje år amerikanska förläggare till Tyskland för att träffa tyska förläggare. GBO publicerar även kataloger över nyutgiven tysk kvalitetslitteratur för att erbjuda de amerikanska förläggarna och allmänheten en överblick över den nya tyska litteraturen. Urvalet görs av litteraturkritiker, litterära agenter och förlag. I syfte att skapa intresse för tysk litteratur hos de amerikanska läsarna arrangerar de även författarsamtal, uppläsningar, diskussioner och seminarier, ofta i samarbete med Goethe-institutet. Ett särskilt översättningsbidrag finns även att söka för utgivning av tysk litteratur i engelsk översättning.

Litteraturhus och residensverksamhet

I Europa finns en lång tradition av litteraturhus och de kom först att utvecklas i Tyskland. I dag har idén spridit sig till flera europeiska länder, bl.a. Österrike, Schweiz, Italien, Frankrike Norge och Danmark. I Tyskland utgör litteraturhusen en betydelsefull del i det litterära livet. Programverksamheten är ofta varierande och kan innehålla såväl författarsamtal, uppläsningar, seminarier, utbildningar för författare, översättare, förläggare och bokhandlare samt läsfrämjandeverksamhet. Flera av litteraturhusen har även egen förlagsverksamhet. I Tyskland finns ett tjugotal litteraturhus varav fem i Berlin: Literaturhaus Berlin, Literarisches Colloquium Berlin (LCB), Literature Forum/Brecht House, LesArt och literaturWERKstatt berlin. Verksamheten vid LesArt är inriktad mot barn- och ungdomslitteratur och aktiviteter för barn och ungdomar. Literaturhaus Berlin utgör en plats för litterära evenemang, symposier och utställningar med medverkande för-

fattare, kritiker, översättare, forskare, musiker och konstnärer. I huset finns även café, restaurang och bokhandel. I verksamheten ingår även distribution, marknadsföring och presentation av internationell och tysk litteratur samt diskussioner om litterära, estetiska och politiska frågor.

Literarisches Colloquium Berlin kallar sig inte litteraturhus, men har länge varit en viktig institution för den tyska litterära scenen. LCB grundades 1963 och är en av Tysklands äldsta institutioner för litteraturfrämjande insatser. De arrangerar litterära evenemang och beviljar även stipendier till författare och översättare. Utöver detta ordnas workshops och sommarkurser där översättare och författare får möjlighet till fortbildning. Verksamhetens fokus ligger främst på litterär översättning och översättarnas villkor. LCB har initierat många initiativ och samarbeten, bl.a. webbplatsen Literaturport och radioprogrammet Studio LCB som sänder alla litterära evenemang som arrangeras i huset. LiteraturWERKstatt berlin arrangerar olika typer av litterära evenemang med fokus på lyrik och nyskapande litteratur samt har även viss egen förlags- och distributionsverksamhet.

Literaturhaus München är Tysklands största litteraturhus och utgör även informationscenter för den tyska bokbranschen och inrymmer Deutsche Bucharchiv, ett bibliotek och arkiv om förlagsverksamhet och böcker. I Literaturhaus München ordnas även olika typer av litterära evenemang och läsfrämjandeprojekt, bland annat Frischluft, ett skrivprojekt för unga. År 2001 startades i München ett samordningskansli och en gemensam webbplats för ett flertal av de tyska litteraturhusen. Kansliet koordinerar arbetet och insatserna samt organiserar gemensamma projekt som författarturnéer till flera litteraturhus. Litteraturhusen i Berlin, Hamburg, Frankfurt, Salzburg, München, Köln, Stuttgart och Leipzig är med i nätverket av litteraturhus.²² Det finns planer på att stärka nätverket genom ökade kontakter med litteraturhus utomlands.

De tyska litteraturhusen har inspirerat till initiativ med litteraturhus i Norden. I de nordiska länderna har Köpenhamn och Oslo litteraturhus. Litteraturhuset i Oslo öppnades 2007. Litteraturhuset drivs av den icke-kommersiella stiftelsen Litteraturhuset, som tidigare var en del av Institutionen Fritt Ord. Huset har

²² En förteckning över litteraturhus i nätverket finns via www.literaturhaus.net.

en bred programverksamhet och 2010 arrangerades cirka 1 400 evenemang. Litteraturhuset i Oslo mottar ungefär 250 000 besökare per år. Det finns även många aktiviteter för barn och unga, bl.a. särskild programverksamhet för barn i förskola och grundskola. Mer än hälften av förskolorna i Oslo har tagit del av verksamheten. I huset finns bokhandel, scener och rum för samtal och debatt samt en restaurang. Byggnaden inrymmer även residensverksamhet för utländska skribenter och norska skribenter kan hyra skrivbordsplats i huset.

LiteraturHaus i Köpenhamn öppnade 2005. Verksamheten har litteraturen i centrum men inriktningen är tvärkonstnärlig och innefattar även musik, film och konst. Såväl danska som utländska konstnärer bjuds in. I verksamheten inkluderas olika typer av litterära evenemang och arrangerandet av t.ex. Copenhagen International Poetry Festival.

Olika typer av residensverksamhet är vanligt förekommande i Europa och i flera länder finns program för utbyte för översättare och författare samt bidrag/stipendier att söka för residensvistelse i utlandet. I vissa länder finns också bidrag till kommuner, föreningar och andra sammanslutningar för residensprogram, t.ex. i Finland. Syftet med bidraget är att stödja verksamhet vid litteraturinstitut och författarhus. Danska professionella konstnärer, konstnärsgupper och konstförmedlare inom bl.a. litteraturområdet som har fått en residensplats i utlandet kan t.ex. ansöka om bidrag för deltagande i ett professionellt residensprogram i utlandet.

De 14 europeiska residens som ingår i nätverket Réseau Européen des Centres de Traducteurs littéraires (RECIT) mottar samtliga EU-stöd.²³ Dessa residens kan sägas utgöra ett slags nav för de europeiska litterära residensen, men även andra residens och gästbostäder som inte är knutna till nätverket finns självfallet i såväl Europa som i övriga världen.

Exempel på residens som ingår i nätverket är Vertalershuis (The Translators House) i Amsterdam. De erbjuder residens-

²³ Medlemmar i nätverket är British Centre for Literary Translation (Storbritannien), Casa del Traductor (Spanien), Collège Européen des Traducteurs Littéraires (Belgien), Collège International des Traducteurs Littéraires (Frankrike), Europäisches Übersetzer-Kollegium Nordrhein-Westfalen in Straelen (Tyskland), Literarisches Colloquium Berlin (Tyskland), Magyar Fordítóház Alapítvány (Ungern), Maison des Écrivains Étrangers et des Traducteurs (Frankrike), Translators House Antwerp (Belgien), Übersetzerhaus Looren (Schweiz) och Vertalershuis Amsterdam (Nederländerna) och Östersjöns författar- och översättarcentrum (Sverige).

möjligheter för översättare från holländska som vill göra research, träffa holländska författare eller förlag samt förbättra sina språkkunskaper och kunskaper om den holländska kulturen. Översättare som har kontrakt med ett förlag för att översätta skönlitteratur eller barn- och ungdomslitteratur kan ansöka om stipendium. Nederlands letterenfonds organiserar olika typer av Writer in Residence-program och möjlighet finns att söka residens i olika delar av världen. Ytterligare ett betydelsefullt residens för litterära översättare är Europäisches Übersetzer-Kollegium i Straelen som grundades 1978 och har varit drivande i utvecklingen av översättarresidens i Europa.

Även i Frankrike finns ett flertal viktiga residens för författare och översättare. Ett av de mest betydande är Collège international des traducteurs littéraires i Arles som drivs av organisationen Association Assises de la traduction littéraire en Arles (ATLAS). Översättare från hela världen som översätter till eller från franska kan söka residensvistelse i Arles. Varje år organiseras även ett betydelsefullt översättarseminarium med cirka 300 översättare från hela världen kallat Les Assis à Arles. ATLAS mottar bidrag från EU, CNL, staden och regionen. Ytterligare framstående residens för översättare och författare är Villa Gillet i Lyon, La Maison des écrivains étrangers et de traducteurs de Saint-Nazaire (MEET) samt La Maison Antoine-Vitez i Montpellier som erbjuder översättare från hela världen vistelsestipendium. Franska kulturministeriet har även beslutat att anlägga ett nytt stort internationellt residens i en förort till Paris.

För att öka kvaliteten och mångfalden i den översatta litteraturen och det internationella utbytet på litteraturområdet ger Art Council England bidrag till organisationer som Writers Centre Norwich, Southbank Centre och British Centre for Literary Translation. Syftet är att erbjuda goda arbetsförhållanden för författare och översättare, främst genom stipendier och möjligheter till residensvistelse.

Free Word Centre i London är ett internationellt center för litteratur, läsning och det fria ordet. De har ett betydelsefullt Translator in Residence-program och anordnar en mängd aktiviteter, bl.a. olika typer av litterära evenemang. Free Word Center och de litteratur- och läsfrämjandeorganisationer som är resider i huset (Apples & Snakes, Arvon Foundation, Booktrust, English PEN, Index on Censorship, Literary Consultancy, Reading Agency, Article 19 och Dalkey Archive) mottar bidrag från Arts

Council England. De olika organisationerna samarbetar och organiserar t.ex. evenemang, seminarier och debatter. Dalkey Archive gör exempelvis ett viktigt arbete genom att främja översatt litteratur och delar även ut stipendier.

Literature Across Frontiers ordnar seminarier, workshops, konferenser, festivaler och kampanjer på bokmässor för att öka det internationella utbytet. Även British Council och British Centre for Literary Translation arbetar för kulturell mångfald genom att stödja översatt litteratur. Organisationen Outside In strävar efter mer översatt litteratur inom framför allt barnboksområdet.

Läsfrämjande insatser

Att barn, unga och vuxna har god läsfärdighet är i de allra flesta länder en prioriterad fråga. Inom EU har frågan om bristande läsfärdighet bl.a. föranlett att en expertgrupp tillsatts, vilken i sin slutrapport belyser frågan och ger bl.a. rekommendationer till medlemsstaterna om hur det läsfrämjande arbetet kan utvecklas.²⁴ Internationella undersökningar som PIRLS och PISA har inneburit ett ökat fokus på frågan. Eventuella resultatnedgångar i dessa undersökningar samt i andra nationellt utförda studier har i flera fall fått till följd att länder har vidtagit särskilda åtgärder för att förbättra läsfärdigheten och öka litteraturintresset hos befolkningen. Det handlar ofta om omfattande insatser inom såväl utbildnings- som kultursektorn och insatserna gäller såväl barn och unga som vuxna.²⁵ Vid sidan av de läsfärdighetsinriktade satsningarna som genomförs inom skolområdet finns även kulturpolitiskt inriktade insatser med fokus på att motivera till läsning och stimulera till ett ökat intresse för litteratur.

I många länder har olika typer av läs- och litteraturfrämjande-organisationer en viktig roll i arbetet. Det är i Europa vanligt förekommande att organisationerna stöds genom statliga projektmedel eller verksamhetsbidrag. Även olika typer av litteraturfestivaler har blivit allt vanligare inslag i det litteratur- och

²⁴ Se *EU High Level Group of Experts on Literacy, Final Report* (Europeiska kommissionen, 2012). För en utförlig jämförande beskrivning av läsfrämjande insatser med fokus på skolområdet i EU:s medlemsländer, se *Teaching Reading in Europe: Contexts, Policies and Practices* (Europeiska kommissionen, 2011).

²⁵ Ett intressant exempel som dock inte behandlas i det följande är den mycket omfattande nationella lässatsningen i Portugal, se www.planonacionaldeleitura.gov.pt.

läsfrämjande arbetet i många europeiska länder och dessa stöds ofta även de till del med statliga medel. Läsförämjande verksamhet i regi av folkbiblioteken är en grundläggande del i det läsfrämjande arbetet även i övriga nordiska länder.

Det genomförs en stor mängd läsfrämjande insatser runt om i världen. Nedan följer en översiktlig genomgång av viktigare läsfrämjande satsningar i utvalda europeiska länder och USA med särskilt fokus på de insatser som görs utanför skolan.

Norge

I Norge har medvetenheten om sviktande läsförståelse hos barn och vuxna föranlett särskilda satsningar från ideella organisationer, branschorganisationer och genom Kultur- och Kunnskapsdepartementet med underlydande myndigheter. I PISA-undersökningen presterade de norska ungdomarna sämre resultat under åren 2000 till 2006, vilket sedan vände 2009.²⁶ Ett initiativ för att försöka vända utvecklingen och sätta läsfärdighet och läslust i centrum av den politiska debatten var utarbetandet av den nationella strategin *Gi rom for lesning – strategi for stimulering av leselyst og leseferdighet 2003–2007*. Denna innehöll ett brett spektrum av konkreta insatser inom såväl utbildnings- som kulturområdet.

I Norge har två specifika lässatsningar genomförts kallade *Leseåret* och *Leseløftet*. Målsättningen är en nationell läspolitik med sikte på att stärka läskompetensen i hela landet. Folkbiblioteken är centrala i detta arbete som innefattar litteratur, läskompetens och litteraturförmedling. Till grund för satsningen ligger de två Stortingsmeldingarna nr. 35, *Mål og mening – Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*” och nr. 23, *Språk bygger broer – Språkstimulering og språkopplering for barn, unge og voksne* som båda betonar vikten av läsning i ett livslångt perspektiv. I den sistnämnda lades en plan för norskundervisning i förskolan och grundskolan fram. Förskolans arbete med språkmiljö och barns språkutveckling är även ett prioriterat område i Kunnskapsdepartementets strategiarbete *Kompetanse i barnehagen – strategi for kompetanseutvikling i barnehagesektoren 2007–2010*. I Norge anses bibliotekens samarbete med förskola och skola vara centrala i

²⁶ Se *På rett spor – Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag i PISA 2009*, (Universitetsforlaget, 2010).

det läsfrämjande arbetet och många norska kommuner satsar numera på ett brett samarbete mellan bibliotek och förskola.

Leseåret var en nationell satsning i Norge som genomfördes 2010. Målet var att stärka läsfärdigheten i hela landet med särskilt fokus på den icke läsvana delen av den vuxna befolkningen.²⁷ Leseåret och Leseløftet är samarbetsprojekt mellan initiativtagarna Norsk biblioteksforening och norska LO samt Kultur- och Kunnskapsdepartementet, Norsk Forfattarsentrum samt föreningarna !les, Leser søker bok och Lesecentret i Stavanger.

Föreningen !les är en ideell organisation som har en betydelsefull roll i det läsfrämjande arbetet i Norge. Organisationen genomför flera nationella projekt och samverkar med lärare, bibliotekarier och andra litteraturförmedlare. Därutöver bedriver föreningen ett informationsarbete om vikten av läsning och läsfrämjande insatser. Utöver föreningen !les är Nasjonalt senter for leseopplaering of leseforskning, även kallat Lesecentret, i Stavanger en mycket viktig aktör och partner i det läsfrämjande arbetet i Norge. Centrets uppdrag är brett och inkluderar forskning, nationella kartläggningar av elevers läsfärdighet, verktyg, och undervisningsstöd för lärare, bibliotekarier, föräldrar och intresserad allmänhet.

Insatserna under Leseåret hade särskild tonvikt på arbetsplatsbibliotek, projekt riktade mot familjer med utländsk bakgrund och elever i yrkesinriktade gymnasieprogram. Satsningen innefattade en bred samverkan mellan läsfrämjande organisationer, skola och folkbibliotek. Exempel på projekt i satsningen är det s.k. Signalprosjektet som var en riktad satsning mot vuxna som läser lite, i syfte att stärka intresset för läsning bland vuxna i arbetslivet och Aksjon tXt för att främja läsförståelsen hos elever i yrkesförberedande program. Leseåret 2010 har utvärderats och mätbara positiva resultat har påvisats. Enligt utvärderingen har satsningen

²⁷ Satsningen var delvis ett svar på den internationella undersökningen International Adult Literacy Survey (IALS) som kartlade läsvanorna hos åldersgruppen 16-65 i 21 länder. Resultaten visade att tre av tio normmäns läsfärdighet inte var tillräckliga för ett aktivt arbets- och samhällsliv. År 1995 genomförde TEMO på Skolverkets uppdrag en undersökning av vuxnas läs-, skriv- och räkneförmåga i Sverige. Undersökningen var en del av IALS-projektet som leds av OECD och Statistics Canada. Bland vuxna svenskar (16-65 år) klarade tre av fyra uppgifter som motsvarar kraven i svenska efter genomgången grundskola. Sverige intog tätoppositionen när det gäller vuxnas läs-, skriv- och räkneförmåga bland de tolv länder som deltog i undersökningen. Se Mats Myrberg, Anna-Lena Eriksson-Gustavsson & Åsa Ericsson, *International Adult Literacy Survey – Invandrarens läs-, skriv- och räkneförmåga på svenska: Rapport till Skolverket och Kunskapslyftskommittén* (Linköpings universitet, 2000).

lett till en mångfald insatser över hela landet där folkbiblioteken varit ett viktigt nav. Satsningen har även medfört ett nytänkande vad gäller arbetsplatsbibliotek och bibliotekens inställning till litteraturförmedling utanför bibliotekslokalerna.

Leseåret 2010 kom att ligga till grund för Leseløftet 2010–2014. Satsningen är en fortsättning på de strukturer och satsningar som grundlades genom Leseåret. Leseløftet har bl.a. fokus på barn och unga. Målsättningen är att utveckla både läsglädje och läsfärdigheter i ett livslångt perspektiv och att utvidga målgruppen för lässatsningen och nå målet ”hela folket läser” 2014.

TVå projekt inom Leseløftet inriktade på läsfrämjande insatser i norska förskolor är BOKTRAS och LESEFRØ. Arbetet har skett i samarbete med Lesesenteret i Stavanger som i ett 3-årigt projekt etablerat biblioteksfilialer på förskolor. Projekten fokuserar på språkstimulering och olika typer av läsaktiviteter i förskolan och är ett samarbete mellan bibliotek och förskola. Målet var att förskolebarnen skulle få ökad tillgång till böcker, fasta läsaktiviteter och goda läsupplevelser för ökad läslust och större ordförråd. Utvärderingen av LESEFRØ visar enligt ABM-utvikling i Norge mycket goda resultat. Barnen i projektförskolorna hade bl.a. ett signifikant bättre ordförråd än barnen från kontrollkommunen. Utvärderingen visade också att kommuner med förskolebibliotek driver en mer aktiv litteraturförmedling.²⁸

I Norge har en ny biblioteksreform antagits. I den anges att biblioteken ska bidra till läslust och läsfärdigheter genom aktiv litteraturförmedling. Den norska biblioteksreformen lyfter även fram vikten av litteraturförmedling på andra arenor än bibliotek. Idrott og lesning är ett exempel på projekt som äger rum utanför bibliotekslokalen. Satsningen genomfördes av föreningen !les och dess målsättning var att ta litteraturen till idrottande ungdomar. Litteraturen gjordes tillgänglig i idrottshallarna genom särskilda väskor med böcker och förmedlingen sköttes av bibliotekarier. Idrottsklubbarna som var med i projektet fick även besök av författare och läsande elitidrottsmän. Både amatörer och elit-satsande fick ta del av satsningen och flera norska landslag var med i projektet. Som en del i projektet har även webbplatsen Bokpallen skapats. En uppföljning av Idrett og lesning visar en mycket god

²⁸ Trude Hoel, Liv Beathe Bråthen & Monica Kaasa, red., *Les for meg, pliiis! – om barn litteratur og språk* (ABM-utvikling, 2008).

måluppfyllelse och 76 procent av utövarna redovisade i utvärderingen att de läst böcker från satsningen.

År 2012 startade föreningen !les ytterligare ett liknande projekt kallat Hat trick – litteratur, förmedling och fotboll i nära samarbete med Norges fotbollsförbund. De läsförmedlande insatserna förväntas nå ett stort antal barn och syftet är att stimulera till ett ökat intresse för litteratur och förbättrade läsvanor. Litteraturförmedlingen äger rum på fotbollsarenorna och de deltagande lagen erbjuds bl.a. bokväskor. Satsningen har även som målsättning att lyfta fram proffsspelare och tränare som läsande förebilder.

Ett annat framträdande läsfrämjande initiativ i Norge är Leselystaksjonen, en nationell satsning för att främja bokens ställning och läsglädjen hos norska skolbarn. Leselystaksjonen är ett samarbete mellan den norska förläggareföreningen, bokhandlarföreningen och föreningen !les. Mer än 20 norska förlag och samtliga norska bokhandlarkedjor är med i satsningen, liksom Norsk barnebokinstitutt och folkbiblioteken. Leselystaksjonen stöds även av det norska Kulturdepartementet och delprojektet Leselystboka av Lesesenteret i Stavanger. År 2012 arrangerades Leselystaksjonen för nionde gången och 73 procent av Norges grundskolor deltog i satsningen som innehåller ett stort antal initiativ för att stimulera till ökad läsning. Det har även skapats en innehållsrik webbplats för satsningen med bl.a. information om hur lärare, bibliotekarier och föräldrar kan arbeta med och inspirera till läsning. På webbplatsen finns även en bokkatalog med information om cirka 400 barn- och ungdomsböcker från över 20 norska förlag.

I december 2011 aviserade den norska regeringen om en satsning på professionellt konst- och kulturutbud via arbetsplatser kallad Den kulturelle nistepakken. Satsningen kan ses som en parallell till Den kulturelle skolesekken (norska motsvarigheten till Skapande skola) för vuxna. En del i satsningen är utveckling av biblioteken som arena för läsfrämjande verksamhet för alla målgrupper genom ett fördjupat samarbete med arbetslivets organisationer. Det handlar om samarbete mellan folkbibliotek och arbetsplatser vad gäller litteraturförmedling på arbetsplatsen. Föreningen !les ordnar inom satsningen kurser för s.k. leseagenter om litteraturförmedling på arbetsplatserna under 2012 och 2013.

I Norge är litteraturfestivaler en viktig del i att främja litteratur och läsande. Många orter, även små, har en egen litteraturfestival

och totalt finns ungefär 50 litteraturfestivaler i landet.²⁹ Nordens största litteraturfestival är Norsk Litteraturfestival i Lillehammer. En annan betydande festival är Oslo bokfestival som arrangeras av den norska förläggarföreningen och den norska bokhandlareföreningen och är gratis.

Danmark

Danska Kulturministeriet inledde i samarbete med Undervisningsministeriet och Socialministeriet 2003 en tvåårig kampanj kallad Læselyst – lysten til at læse mere, för att främja läslust och läsglädje hos barn och unga. Satsningen innehöll ett flertal initiativ, bl.a. skapandet av de danska folkbibliotekens gemensamma webbplats Palles Gavebod som riktar sig till 8-12-åringar³⁰. Vidare ingick en ordning med s.k. huskunstnerer, en satsning på högläsning och projektet Den gode historie. Genom huskunstnerordningen, som har likheter med Skapande skola, kan bidrag sökas för ersättning till professionella konstnärer, bl.a. författare, i skola och daginstitutioner för barn och unga i åldern 0-19 år. Skolor och förskolor, kommuner och regionala nätverk, kulturinstitutioner och professionella konstnärer kan söka bidrag. Det finns även genom ett samarbete med Forfattercentrum möjlighet för arrangörer av författarbesök och andra typer av litterära evenemang att söka stöd för ersättning till författare.

Enligt Kunststyrelsen visade Læselystkampanjen på betydelsen av bl.a. tillgång till litteratur, tidiga insatser för språkutveckling, samverkan mellan bibliotek, förskola/skola samt vikten av läsande förebilder. Erfarenheterna från Læselystkampanjen resulterade i att de danska ministerierna vidareutvecklade ett Læselystprogram under perioden 2008-2010. Inom Læselystprogrammet genomfördes nationella läskampanjer för skolbarn, litterära aktiviteter för unga och s.k. Børnehavebiblioteker infördes. Vissa medel har även avsatts under perioden 2011-2012 för insatser inom programmet. Kunststyrelsen arbetar med en uppföljning av tidigare insatser för att bygga vidare på goda erfarenheter och sprida dessa till hela landet. Fokusområden för den fortsatta satsningen i Danmark är

²⁹ www.litteraturfestival.no

³⁰ Se www.pallegavebod.dk. Även Børnekulturportalen är en viktig webbsida för barnkultur i Danmark, se www.boernekultur.dk

nationella läskampanjer för skolbarn, särskilda skönlitterära evenemang för barn samt förskolebibliotek.

Läsfrämjandeprojekt som drivits i Danmark inom ramen för Læselyst-satsningen är Bogstart, Drengelitteraturprisen och Børnehavebibliotek. Bogstart är en version av det internationella Bookstart. Syftet är att ge barn i utsatta bostadsområden bättre förutsättningar att utveckla sin läsning. Satsningen pågår i 15 kommuner och innebär att bibliotekarier träffar små barn och deras föräldrar fyra gånger innan dess att barnet fyller tre år. Bibliotekarierna erbjuder familjerna ett gratis bokpaket för att uppmuntra till gemensamma sagostunder och tidigt i barndomen utveckla goda läsvanor samt informerar föräldrarna om vikten av läsning för språklig utveckling. Biblioteken i kommunerna arbetar också särskilt med läsfrämjande insatser för de allra minsta barnen. Bogstart finansieras av statliga medel och administreras av Styrelsen for Bibliotek og Medier. År 2011 beslutades om en förlängning av Bogstart-programmet till 2014. Bogstart i Danmark har utvärderats och visat goda resultat.³¹

Ytterligare ett nationellt läsfrämjandeprojekt är det s.k. Drengelitteraturprisen (pojklitteraturpriset) som är ett samarbete mellan Kulturministeriet och Ministeriet for Børn og Undervisning.³² Insatsen är ett svar på de undersökningar som visar att pojkar ofta tappar lust till att läsa i mellanstadiet. Projektet innebär att en årlig tävling utlyses där författare inbjuds att komma in med texter som särskilt vänder sig till målgruppen unga pojkar. En jury bestående av barn- och ungdomslitteraturexpertter väljer ut de fem bästa texterna och sedan får pojkar i årskurserna 4–7 rösta fram tre vinnare bland texterna som finns att ladda ned från de danska folkbibliotekens webbplats för barn och unga.

Ett viktigt läsfrämjandeprojekt i förskolan är s.k. Børnehavebibliotek (bibliotek på förskolan). Syftet är att ge barn enkel tillgång till böcker på förskolan som även kan lånas hem. De främsta målen är att stärka barns språkliga och personliga utveckling samt deras lust att lyssna till högläsning och att själv läsa. Vidare syftar insatserna till att ge barn en gemensam grund av berättelser och konstnärliga upplevelser och att få böcker och

³¹ Se Dorte Bleses m.fl., *Kan Bogstart gøre en forskel* (Styrelsen for Bibliotek og Medier, 2011) och Frederikke Winther, *Privat gaest og faglig formidler* (Aarhus universitet, 2011).

³² Instiftandet av priset var även ett svar på en utredning om hur det danska språket kan stärkas, se *Sprog til tiden - rapport fra sprogudvalget* (Kulturministeriet, 2008).

läsning att bli en central del för samvaron mellan barn och vuxna. Børnehavebiblioteket fungerar som en satellit av det lokala biblioteket och etableras i samarbete mellan bibliotekarier och förskolepersonal. Insatserna med Børnehavebibliotek har utvärderats och visar goda resultat.³³

Ordet fanger är en kampanj som drivs av nätverket Dansk OrdforRåd. Nätverket består av ett trettiotal offentliga och privata aktörer som arbetar med olika former av läsfrämjande insatser, bl.a. bibliotekarier, förlag, författare, bokhandlare, forskare och lärare. Ordet fangers målsättning är att genom opinionsarbete, kampanjer och aktiviteter motivera och inspirera barn och föräldrar till läslust. Hösten 2012 kommer en ny kampanj att lanseras under namnet Ge Danmark ett nytt äventyr. Projektet ska bli både en bok och en teaterföreställning.

Under perioden 2011-2013 drivs även skolsatsningen Vi læser for livet på initiativ av Danmarks Lærereforening. Satsningen riktar sig till lärare i samtliga ämnen och i alla årskurser och handlar om att stärka elevernas läs- och skrivkunskaper.

I likhet med t.ex. Norge finns det i Danmark ett nationellt läscenter kallat Nationalt Videncenter for Læsning som är viktigt för det läsfrämjande arbetet i landet. Centrets syfte är att stärka läs- och skrivfärdigheten hos framförallt barn och unga. Forskning på området genomförs och som sedan ligger till grund för arbetets inriktning och i kunskapsöverföring till bl.a. lärare, elever och föräldrar. Centret arrangerar även kurser och konferenser och ger stöd till lärare gällande metodik för läsinlärning och läsutveckling. De ger även bl.a. litteraturrekommendationer. Verksamheten finansieras av det danska Undervisningsministeriet.

Finland

I Finland är de nationella läsfrämjandesatsningarna i mindre skala än i Norge och Danmark. Under perioden 2004–2009 arrangerade Finlands bokstiftelse och Undervisningsministeriet tillsammans en årlig läsfrämjandekampanj för att främja inhemska bok- och ordkonst kallad ”Boken i skolan (Kirja koulussa)”. Satsningen riktade sig till elever och lärare i grundskolans årskurs 4–6 i hela landet och

³³ Se Sandra Paldrup m.fl., *Børnehavebiblioteker en evaluering af arbejdet med børn, bøger og sprog* (Styrelsen for Bibliotek og Medier, 2011).

syftet var att uppmuntra läsintresset bland högstadieungdomar. Finlands Bokstiftelse har även tidigare år genomfört kampanjer riktade mot andra elevgrupper i hela Finland.

Liksom i övriga nordiska länder är Finlands motsvarighet till Författarcentrum, kallat Läscentrum/Lukukeskus, viktigt för det läsfrämjande arbetet för barn och unga i Finland. De förmedlar författarbesök, driver kampanjer och skrivtävlingar, arrangerar en årlig läsvecka och erbjuder skolor riktat kursmaterial. Vidare publicerar Lukukeskus tre tidskrifter om litteratur för barn och unga, varav två även riktar sig till barn och unga.

Finland rankas mycket högt i PISA-undersökningarna och är det land med lägst antal svaga läsare. Samtidigt visar mätningarna att antalet barn som uppger att de läser för nöjes skull har sjunkit i Finland, från 78 procent till 67 procent. Som ett svar på denna utveckling samverkar finska läsfrämjandeföreningar i en kampanj som leds av Läscentrum under namnet Ett läsande folk – är vår läsglädje bara en myt?. Kampanjen syftar till att stärka läsningen och de litterära upphovsmännen. Ytterligare en ny satsning är Undervisning- och kulturministeriets kampanj Passion för läsning. Målsättningen är att inspirera och stödja lärare, bibliotekarier och andra som arbetar med barn och unga i kommunerna för att öka läsglädjen. Satsningen kommer att innehålla såväl skönlitteratur som andra medier.

Frankrike

Franska kulturdepartementet tog 2010 initiativ till en särskild läs-satsning.³⁴ Bibliotekens betydelse och behovet av fysiska miljöer för läsning och litteratur lyfts fram i satsningen som totalt omfattar en budget om cirka 100 miljoner euro årligen.³⁵ Satsningen innehåller 14 olika områden, bl.a. att öka biblioteksanvändningen och utveckla bibliotekens läsfrämjande arbete mot grupper som sällan läser. Vidare ingår att utveckla och koordinera digitala tjänster hos de franska biblioteken, utjämna lokala och regionala skillnader gällande tillgång till litteratur och läsning samt fördubbla stödet till

³⁴ Se *Présentation des propositions de Frédéric Mitterrand pour le développement de la lecture* (Ministre de la Culture et de la Communication, 2010).

³⁵ Som bakgrund till satsningen låg bl.a. *Rapport Livre 2010: Pour que vive la politique du livre* (Sophie Barluet, 2007) som genomfördes på uppdrag av det franska kultur- och kommunikationsministeriet.

organisationer som arbetar läsfrämjande mot barn och unga. Dessutom ingår att skapa ett nytt nationellt läsfrämjande evenemang kallat *A vous de lire* i partnerskap med skolväsendet, France Télévisions (franska motsvarigheten till SVT) och aktörer inom bokbranschen.

Ytterligare en viktig del i satsningen är att utöka ett initiativ kallat *Premières Pages* som är ett typ av Bookstart-projekt. Initiativet är ett samarbete mellan franska kultur- och kommunikationsministeriet och den franska motsvarigheten till Försäkringskassan. Syftet är att barn tidigt i livet ska få möjlighet att närma sig litteratur och läsning och föräldrar få information om vikten av läsning och "guidning" i barnlitteraturen. Satsningen innefattar att familjer vid barns födelse eller vid adoption får ett bokpaket och en läsguide med litteratur- och lästips. Olika typer av evenemang genomförs för att göra föräldrar medvetna om betydelsen av att läsa för sina barn och utbildningar organiseras bl.a. för personal inom förskolan och lokala läsfrämjande aktörer.

Utöver denna specifika satsning organiserar Centre national du livre (CNL) årligen ett antal omfattande litterära manifestationer tillsammans med ett flertal samarbetspartners. Bland de mest betydande är *Les Belles étrangères*, *La joie de lire!* och *Le printemps des poètes*. *Les Belles étrangères* syftar till att skapa intresse för utländsk litteratur och till att främja översättning och utgivning av översatt litteratur. Under november månad varje år riktas fokus mot litteratur från ett visst land eller språkområde och ett stort antal författare bjuds in för att delta i möten med allmänheten som organiseras i samarbete med bibliotek, kulturella föreningar och universitet i hela Frankrike. Förläggare från fokuslandet har även möjlighet att möta franska förläggare och bokhandlare. I samband med manifestationen publicerar CNL även en antologi med utvalda texter och producerar en film med de inbjudna författarna. Det finns ett stort antal lokala och regionala litteraturfestivaler och andra litteraturfrämjande initiativ som även mottar statligt stöd, exempelvis den internationella litteraturfestivalen med fokus på samtida litteratur, *Paris en Toutes Lettres*.

Nederländerna

Nederländerna är mycket aktivt när det gäller läsfrämjande insatser och stiftelsen Stichting Lezen är central i arbetet. Stiftelsen skapades 1988 av de nederländska bokhandlar-, förläggar- och biblioteksöreningarna och mottar statligt stöd. Målsättningen är att uppmuntra till läsning genom att stödja läsfrämjande insatser, metodutveckling och forskning. Stiftelsen driver informations- och påverkansarbete i läsfrämjandefrågor. I syfte att skapa nationella, regionala och lokala läsfrämjandenätverk samarbetar stiftelsen med olika organisationer och institutioner som t.ex. skolor, bibliotek, universitet, ideella föreningar, förlag, bokhandel och privata företag. Insatsernas fokus ligger främst på barn under 18 år och en nära samverkan mellan skola och hemmiljö.

Sedan 2008 driver Stichting Lezen tillsammans med den nederländska biblioteksöreningen den nationella satsningen Kunst van Lezen (Konsten att läsa). Den nederländska regeringen har valt att fortsatt satsa särskilt på att främja läsning. I detta arbete har en omfattande handlingsplan för Kunst van Lezen under perioden 2012–2015 utformats. Kunst van Lezen innehåller fyra delar, varav en del är en holländsk variant av Bookstart, kallat Boekstart, som syftar till att uppmuntra till läsning för de yngsta barnen i åldern 0 till 4 år. För de något äldre barnen uppmärksammar de lokala biblioteken särskilt skolor med en hög andel svagt presterande elever.

Med inspiration från USA har kampanjen Nederländerna läser initierats. Liksom i The Big Read och projektet One Book, One City fokuseras på en specifik bok som distribueras gratis på lokala bibliotek, gymnasium och universitetsförberedande kurser genom ett särskilt bidrag från Stichting Lezen. Stockholm läser kan sägas vara en svensk motsvarighet i mindre skala och utan gratis böcker. Ytterligare exempel på en satsning inom Stichting Lezen är Lees mij! som syftar till att öka läslusten genom användning av multimedia. Projektet består av kortfilmer om skönlitterära böcker som skickas per e-post till elever varje vecka under ett skolår. Lees mij! är ett samarbete mellan offentliga institutioner och materialet hämtas bl.a. från arkiven på Publieke Omroep, den nederländska motsvarigheten till SVT.

Ytterligare ett projekt är De Inktaap, ett nationellt läsfrämjandeprojekt för 15 till 18-åringar. Projektet går ut på att elever läser tre böcker som mottagit holländska litterära priser och

bildar jurys på skolorna som tillsammans analyserar och bedömer böckerna. Elevernas bedömningar avgör vinnaren av De Inkaapriset som delas ut vid en särskild ceremoni. Ett delvis liknande projekt är De Jonge Jury (Den unga juryn) som riktar sig till elever i åldern 12-16 år. Det innefattar att ungdomar läser nyutgivna barn- och ungdomsböcker och röstar på deras favoriter. De fem bästa böckerna blir nominerade till Jonge Jury-priset. Ytterligare ett projekt är webbplatsen Boekenzoeker (Boksökaren) för bokrekommendationer för barn i åldern 8 till 18 år. Syftet är att inspirera unga till läsning genom att upptäcka nya böcker och genrer.

Ett annat projekt är De Nationale Voorleeswedstrijd (Den nationella högläsningstävlingen). Ungefär 80 000 barn och unga i samtliga regioner deltar och arrangemanget sker i samarbete med bl.a. folkbibliotek. Vid sidan av Stichting Lezen är Stichting Collective Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) som grundades av holländska förlag och bokhandlar. Stiftelsen är en betydande läsfrämjande aktör som driver ett 20-tal olika läsfrämjande projekt.

Tyskland

I Tyskland är en stor del av det läsfrämjande arbetet nära knutet till den viktiga läsfrämjande organisationen Stiftung Lesen.³⁶ Stiftelsen är ett forum för nya sätt att arbeta läsfrämjande och organiserar kampanjer och projekt i hela Tyskland. Vidare genomför stiftelsen även forskning och undersökningar av t.ex. läsvanor i Tyskland och utvärderar de insatser de genomför. De är således både operativa och har en tydlig forskningsinriktning genom den omfattande verksamheten hos Institut für Lese- und Medienforschung der Stiftung Lesen. Verksamheten vid Stiftung Lesen finansieras genom sponsorer och statligt bidrag.

Stiftelsen genomför en mängd olika läsfrämjande initiativ och driver ett fyrtiotal olika läsfrämjandeprojekt i Tyskland. Projekten riktar sig till olika målgrupper, såväl barn som vuxna. Högläsning i

³⁶ Utöver Tyskland och Nederländerna finns även i Belgien en läsfrämjande organisation kallad Stichting Lezen som genomför en mängd olika läsfrämjande insatser, se www.stichtinglezen.be. De tre systerorganisationerna i Belgien, Nederländerna och Tyskland samarbetar ofta och har även kontakt med schweiziska, italienska, franska och brittiska kollegor för erfarenhetsutbyte, forskning och samarbete i specifika projekt. På EU-nivå finns även plattformen EU-read för läsfrämjandeorganisationer i Europa, i vilken dessa är medlemmar.

familjen, förskolan och skolan är centrala delar i arbetet och insatserna riktar sig ofta till lärare och föräldrar. Stiftung Lesen utvecklar även lärarhandledningar för att stimulera och hjälpa lärare i deras litteraturundervisning.³⁷ Några exempel på projekt är The Reading-Aloud Club (Vorlesepaten). Vorlesepaten innebär att cirka 8 000 volontärer över hela Tyskland har högläsningssessioner för barn i olika miljöer. Volontärerna får utbildning av Stiftung Lesen genom seminarier och även på regional nivå kan mer utbildning erbjudas. Högläsningssessionerna ska vara ett komplement till den högläsning som äger rum i den ordinarie skolundervisningen och kan ta plats i förskola, grundskola, på bibliotek och sjukhus eller t.ex. det på det lokala caféet. Projektet är en del i initiativet Der Bundesweite Vorlestag som är ett gemensamt läsförbättringsinitiativ från Die Zeit, Stiftung Lesen och Deutsche Bahn som har pågått sedan 2009. Die Zeit publicerar även i KinderZEIT och magasinet för barn Zeit Leo barnlitteratur för högläsning. Under en särskild högläsningssession sätts fokus på betydelsen av högläsning i projektet Vorleseaktion.

Stiftung Lesen samarbetar även med skolor. Detta samarbete har fördjupats under senare tid genom bl.a. ett projekt kallat The Idea Forum School. Initiativet skapades som en plattform för att stödja lärare i arbete gällande läsning och skrivning. The Idea Forum School innefattar didaktiskt, metodologiskt material för lektioner i skolan, information och workshops. Lärarna får stöd i planeringen av lektioner genom materialet. I dag är cirka 21 500 lärare medlemmar i nätverket.

Stiftung Lesen har även cirka 500 s.k. Reading-Media-Clubs runt om i Tyskland. Syftet är att skapa motivation till läsning och ökad mediekompetens. Klubbarna finns såväl på skolor, bibliotek och andra institutioner där barn och ungdomar kan träffas på sin fritid. Verksamhetens aktiviteter är fokuserade kring läsning utan press att prestera eller uppnå goda betyg. Det handlar om att skapa intresse för litteratur genom fokus på glädje i läsningen.

I Tyskland finns även ett Bookstart-program kallat Lesestart. Programmet är det mest omfattande tyska läsförbättringsinitiativet och startades 2011 av det federala utbildningsministeriet och Stiftung Lesen och kommer att pågå i åtta år. Syftet är som i övriga Bookstart-program att barn i tidig ålder får möjlighet att närma sig

³⁷ Se www.stiftunglesen.de

litteratur och läsning. Bokpaket delas ut tre gånger i samband med besök på den tyska motsvarigheten till barnavårdscentralen och även i skolans fjärde klass. Arrangörerna räknar med att ungefär 50 procent av alla tyska barn som föds under programperioden kommer att ta del av satsningen och cirka 400 000 bokpaket delas ut. I programmet ingår även läs- och litteraturfrämjande insatser på regional nivå. Ett stort antal offentliga institutioner och andra aktörer och organisationer (t.ex. fem biblioteksförbund och fackförbundet för tyska barnläkare) har slutit upp bakom initiativet. Lesestart-programmet kommer att utvärderas av en expertgrupp bestående av forskare från flera tyska universitet.

Storbritannien

I Storbritannien har en s.k. All-Party Parliamentary Group on Literacy grundats för att stärka läsfärdigheten i landet. Gruppen består av parlamentariker från samtliga partier och från parlamentets bägge kamrar. Denna och liknande grupper har publicerat ett antal rapporter och lagt fram rekommendationer om hur en läsandets kultur kan främjas.³⁸ År 2012 lades även en rapport fram av myndigheten Ofsted (motsvarigheten till svenska Statens skolinspektion) som innefattar ett stort antal förslag baserade på gruppens rekommendationer. Det gäller såväl metodik i skolan för ökad läsfärdighet som förslag på specifika läsfrämjande satsningar.³⁹

All-Party Parliamentary Group on Literacy har även tillsammans med läsfrämjandeorganisationen National Literacy Trust skapat en s.k. Boys' Reading Commission med fokus på pojkars bristande läsfärdighet. Kommissionen lade 2012 fram en rapport om pojkars läsning och läsfärdighet i vilken de bl.a. kommer fram till att initiativ för att stärka pojkars läsförståelse bör tas såväl i hem, skola och närmiljö. De menar att det inte finns någon enkel lösning, utan att det krävs ett långsiktigt tillvägagångssätt för att motivera och engagera pojkar till att läsa mer. De lämnar även förslag på rekommendationer till den brittiska regeringen gällande framtida insatser på området.⁴⁰

³⁸ Se t.ex. All-Party Parliamentary Group for Education, *Report of the Inquiry into Overcoming the Barriers to Literacy* (2011).

³⁹ Ofsted, *Moving English forward*, (2012).

⁴⁰ All-Party Parliamentary Literacy Group Commission, *Boys' Reading Commission*, (National Literacy Trust, 2012), s. 24–25.

All-Party Parliamentary Group on Literacy lyfter även fram skolbibliotek som en viktig resurs för en förbättrad läsfärdighet och anser att regeringen bör satsa på ökad kvalitet i skolbiblioteken.⁴¹ Ett flertal studier har genomförts i Storbritannien gällande olika aspekter av skolbiblioteksverksamhet, bl.a. av den oberoende School Library Commission 2010 och rapporten *School Libraries: A Plan for Improvement*.

Alltmer av den statliga litteraturpolitiken i Storbritannien riktas mot barn och unga och läsfrämjande insatser utgör en viktig del. Eftersom frivillighet och välgörenhet är starka inslag i det brittiska samhället är det även betydelsefullt i det läsfrämjande arbetet. Det finns ett flertal organisationer som på olika sätt arbetar läsfrämjande i Storbritannien, bland andra Book Trust, Campaign for Learning, International Reading Association, LLU+, National Literacy Association, National Literacy Trust, 57 Productions, Apples & Snakes, Arvon Foundation, Eastside Educational Trust, Poetry School, The Poetry Society, Centre for Literacy Studies och Roald Dahl Foundation.

Arts Council England ger bidrag till ett flertal läsfrämjandeorganisationer, exempelvis Booktrust, Seven Stories, The Writing Squad Children's Bookshow och Apples and Snakes. Apples and Snakes ordnar workshops för barn och unga och olika litterära evenemang. De har även utformat ett nationellt omfattande program kring poesi för unga. Arts Council England stödjer även aktörer som skapar dynamiska relationer mellan bibliotek och läsare, framförallt i områden där intresset för läsning är lågt, exempelvis projekten Signposts och Writing on the Wall.

Organisationen The Reading Agency är en välgörenhetsorganisation och en framträdande nationell aktör inom det läsfrämjande arbetet i Storbritannien. The Reading Agency mottar även statligt bidrag från Arts Council England. De samarbetar framförallt med bibliotek, men även med bland annat förlag, arbetsplatser, skolor och fängelser. De genomför nationella satsningar som exempelvis Summer Reading Challenge, där syftet är att skapa intresse för läsning hos barn i tidig ålder. Västra Götalandsregionen har utvecklat en svensk version av projektet kallad Sommarboken.⁴² Ett annat samarbetsprojekt mellan Arts

⁴¹ Se David Gordons artikel "School libraries still have a vital role", 5 mars 2012, via www.optimus-education.com

⁴² Se <http://readingagency.org.uk>

Council England och The Reading Agency och är Fiction uncovered. Syftet är att uppmärksamma samtida brittisk skönlitteratur (romaner, noveller, poesi eller grafiska romaner) av hög kvalitet. Ett tiotal böcker väljs ut av en särskild kommitté och tillsammans med bokhandlare, förlag och bibliotek genomförs en omfattande kampanj som bland annat innefattar marknadsföring och olika typer av litterära evenemang i Storbritannien. Det har också skapats en webbplats och särskilda appar för projektet som utgör ett forum för läsare och ger information om böckerna och författarna.⁴³

Ännu en viktig oberoende organisation med statliga bidrag och donationer som arbetar nationellt med läsfrämjande insatser är Booktrust. En del i verksamheten består i att varje år förse miljoner tonåringar och barn med gratis böcker genom programmet Bookstart. Brittiska utbildningsdepartementet är medfinansiär till programmet som syftar till att förskolebarn ska få möjlighet att närma sig litteraturen. Bookstart startade i Storbritannien under 1990-talet och har i olika versioner initierats i ett flertal länder i världen, bl.a. i Danmark, Nederländerna, Italien, Korea, Japan, Taiwan, Australien, Thailand, Irland, USA, Kanada och Belgien. Booktrust genomför även de läsfrämjandekampanjerna Children's Book Week, National Bookstart Week och Get London Reading.⁴⁴

Ytterligare projekt i Storbritannien är Storybook Dads som finansieras av donationer och innebär att pappor som sitter i fängelse spelar in sagor och berättelser på cd för sina barn. Satsningen har numera utökats med Storybook Mums i ett tiotal kvinnofängelser och projekten syftar även till att stärka kontakten mellan barn och förälder.

Från 1999 utnämner Arts Council England, bokförlag och en bokhandelskedja vartannat år en barnboksförfattare eller illustratör till Children's Laureate. Children's Laureate finns även i USA och sedan 2011 även i Sverige genom Läsambassadören. Arts Council Englands arbete är i hög grad strategiskt inriktat och förutom direkt bidragsgivning främjar de konst och kultur på flera andra sätt. Exempelvis har de ett samarbete med BBC som innebär att de kan arbeta tillsammans för att främja ny konst och kultur och utveckla kulturella partnerskap. De stödjer även organisationen Creativity, Culture and Education som arbetar för att främja

⁴³ Se www.fictionuncovered.co.uk

⁴⁴ Se www.booktrust.org.uk

kreativa partnerskap för att utveckla det kreativa tänkandet hos unga genom långtidsprojekt mellan skolor och konst- och kulturskapare. Kreativa partnerskap finns nu på över 2 000 skolor i Storbritannien.

Sedan tio år tillbaka stöder Arts Council England även Artsmark, som är ett nationellt program för att utvärdera, stärka och förbättra kvaliteten på konst- och kulturinsatser (bland annat kreativt skrivande) inom hela utbildningsväsendet. Artsmarks övergripande syfte är att se till att alla barn och unga får möjlighet att uppleva konst och kultur och de arbetar för att institutioner inom utbildningsväsendet ger barn och unga tillgång till högkvalitativ konst och kultur. Mer än 10 000 skolor deltar i Artsmark. Andra program är BritLit – using contemporary british fiction in school och WorldWords som är en serie radioprogram producerade av British Council där samtida brittiska författare talar om sitt skrivande. British Council har även producerat material för lärare och studenter att använda i klassrummet.

I Storbritannien är det liksom i många andra engelskspråkiga länder även vanligt förekommande med olika typer av Writers in School-program. Dessa innebär att författare arbetar med olika typer av läs- och skrivprojekt, ofta kreativt skrivande, på skolor. Arts Council England uppskattar att cirka 1 000 författare även arbetar som Writer in School i Storbritannien.⁴⁵ Arts Council England stödjer de nationella organisationerna som organiserar en stor del av de författare som arbetar i skolorna.

USA

I USA prioriteras läsfrämjande insatser inom utbildnings- och kulturpolitiken. Ett antal rapporter, bl.a. *Reading at Risk: A Survey of Literary Reading in America* och *To Read or Not To Read: A Question of National Consequence* som publicerades av den federala myndigheten National Endowment for the Arts (NEA) pekade i början av 2000-talet på ett minskat läsande hos den amerikanska befolkningen och en stor minskning hos de yngre. 2008 publicerade NEA rapporten *Reading on the Rise* som visade att den negativa trenden hade vänt efter två decenniers stadig-

⁴⁵ Sue Horner, *Writers in schools – sustaining the momentum* (Arts Council England, 2010), s. 4. Se även National Association of Writers in Education, www.nawe.co.uk

varande fallande kurva och att fler amerikaner nu läste litteratur (+7 procent) samt att den mest signifikanta ökningen gällde åldersgruppen 18–24 (+9 procent).

Flera offentliga, privata och ideella satsningar har genomförts i USA för att öka läsningen. Det mest omfattande initiativet är No Child Left Behind som innefattar en mängd insatser inom skolområdet.⁴⁶ Olika typer av nationella läsfrämjandekampanjer har även genomförts i USA, bl.a. The Big Read som var ett direkt svar på rapporten *Reading at Risk*. Syftet var att göra läsning till en central del av den amerikanska kulturen. Satsningen initierades av NEA 2006 och mer än 1 000 bidrag har beviljats till aktörer över hela landet för deltagande i satsningen. The Big Read handlar om att få närsamhället att kraftsamla kring en specifik bok för att öka intresset för litteratur och läsning. The Big Read bygger på evenemang kring en utvald bok och ger möjlighet att i närsamhället läsa och diskutera denna. I The Big Read ingår numera ett stort antal klassiska titlar av amerikanska och utländska författare och NEA har utarbetat s.k. verktygslådor för seminarier och kringaktiviteter för lokala arrangörer.

Ett privat läsfrämjandeinitiativ från USA är organisationen Valencia 826. Verksamheten grundades av författaren Dave Eggers i San Francisco och har sedan spridit sig till bl.a. Storbritannien och till Sverige genom Berättarministeriet. Verksamhetens upplägg är delvis olika i de skilda länderna. I USA involveras författare i ett nätverk för att motivera barn och ungdomar i åldern 6–18 år att utveckla sitt eget skrivande. Verksamheten inriktar sig även mot att få lärare att inspirera barnen i sitt skrivande. Programverksamheten genomförs i och efter skolan samt under helgen. Workshops och barnens och ungdomarnas texter utgör delar i arbetet. I USA deltar cirka 30 000 barn och unga i Valencia 826 och verksamhet finns i San Francisco-området, New York, Chicago, Ann Arbor, Seattle, Los Angeles, Boston och Washington D.C. Under tio år har 2 400 volontärer arbetat i verksamheten.

I Storbritannien grundades The Ministry of Stories av författaren Nick Hornby tillsammans med Lucy Manab och Ben Payne med inspiration från Valencia 826. The Ministry of Stories i London engagerar mer än 200 författare, konstnärer och lärare, vilka bl.a. ger elever möjlighet till workshops i kreativt skrivande och s.k.

⁴⁶ Se den s.k. No Child Left Behind Act of 2001 som den amerikanska kongressen beslutade i januari 2002.

”mentor sessions”. I Storbritannien har de lyckats knyta till sig många betydande författare som Zadie Smith, Michel Morpugo och Roddy Doyle. Den sistnämnde har även startat en liknande verksamhet i Dublin kallad Fighting Words. I Storbritannien planeras en utökning av verksamheten till andra städer i landet.

Studieförbunden

Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) bildades 1912. ABF är det största och äldsta av studieförbunden. Det är partipolitiskt obundet, men är sprunget ur arbetarrörelsen. Grundarna är Socialdemokratiska arbetarpartiet, LO och Konsumentkooperationen. ABF har 59 medlemsorganisationer och 54 organisationer med samarbetsavtal.

Studieförbundet Bilda för kyrka och samhälle (Bilda) grundades 1947, och hette fram till april 2003 Frikyrkliga studieförbundet. Studieförbundet Bilda har 49 medlemsorganisationer som är kristna samfund och deras ungdomsorganisationer och närstående organisationer, ortodoxa kyrkor samt ekumeniska organisationer. Bilda arbetar utifrån en kristen värdegrund, där människosynen är en grundsten i verksamheten.

Folkuniversitetet tillkom 1942 på initiativ av forskare, lärare och studenter vid olika universitet. Studieförbundet är bildat av kursverksamheterna vid universiteten i Stockholm, Uppsala, Göteborg, Lund och Umeå, som är egna stiftelser där universitet och studentkårer ingår som huvudmän. En viktig uppgift är att sprida information om forskning och forskningsresultat.

Ibn Rushd blev ett statsbidragsberättigat studieförbund 2008, men redan 2000 påbörjades projektet att starta ett studieförbund. Ibn Rushds vision är att islam ska vara en naturlig del av Sverige. Uppgiften är att stärka muslimer i Sverige och ge ickemuslimer kunskap om islam. Förbundet har nio medlemsorganisationer och den största delen av verksamheten sker inom medlemsorganisationerna.

Medborgarskolan bildades 1940 och vilar på humanistisk grund. Medborgarskolan har ett antal centralt anslutna medlemsorganisationer: Moderata Samlingspartiet, Fria Moderata Studentförbundet, Moderata ungdomsförbundet, Aktiv Ungdom, Förbundet Aktiva Seniorer och Rojalistiska föreningen.

Kulturens bildningsförbund är det senaste studieförbundet som blivit statsbidragsberättigat. Det blev berättigat till statsbidrag 2010 och har som namnet antyder en profil mot kulturområdet. Studieförbundet har sex stiftarorganisationer och 4 medlemsorganisationer.

Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) bildades 1971 genom en sammanslagning av tre studieförbund inom nykterhetsrörelsen och är partipolitiskt obundet och religiöst neutralt. NBV arbetar framför allt för helnykterhet och folkhälsa, mot alkohol och andra droger. NBV har 16 medlemsorganisationer och 35 organisationer med samarbetsavtal.

Sensus Studieförbundet, före detta Sveriges Kyrkliga studieförbund och KFUM/KFUK:s studieförbund. 2004 gick TBV (Tjänstemännens Bildningsverksamhet) samman med Sensus. Sensus har 31 medlemsorganisationer, däribland humanitära organisationer, scouter och Svenska kyrkan och dess närstående organisationer. Ibn Rushd hade ett samarbetsavtal med Sensus innan Ibn Rushd blev godkänt som eget statsbidragsberättigat studieförbund.

Studiefrämjandet bildades 1959 och är politiskt och religiöst obundet. Studiefrämjandets dominerande ämnen är natur, djur, miljö och kultur. Studiefrämjandet har 19 medlemsorganisationer, bl.a. Svenska Turistföreningen, Friluftsförbundet, Sverok (Sveriges rollspels- och konfliktspelsförbund).

Studieförbundet Vuxenskolan (SV) bildades 1967 genom sammanslagning av Svenska Landsbygdens studieförbund och Liberala Studieförbundet. SV:s grundorganisationer är Centerpartiet och Folkpartiet liberalerna samt Lantbrukarnas Riksförbund. Vuxenskolan har ett etablerat samarbete med ett 40-tal riksorganisationer och arbetar främst inom ämnesområdena kultur, folkhälsa, miljö och social ekonomi.

Bokhandeln i Sverige – en analys av strukturella förändringar 2000–2011

Leif Olsson

Den 15 juni 2012

Den sorterade bokhandeln spelar en avgörande roll för spridningen av ett brett litteraturutbud i Sverige. Avsikten med föreliggande analys är främst att studera de strukturella förändringar som har skett under perioden 2000–2011 avseende omsättning, lönsamhet och ägarstruktur.

Då bokhandeln med få undantag vid sidan av böcker även har en inte oväsentlig försäljning av andra varugrupper såsom pappers- och kontorsvaror, presentartiklar, musik etc. har en fördjupad studie gjorts för att få kunskap om bokens andel av försäljningen och hur den har förändrats. Detta har varit möjligt genom att studera bokhandelns momstaxering där böcker och närliggande produkter kan särskiljas genom den sänkta momsen sedan 2002. Denna analys presenteras i en separat studie (se bilaga 6).

Definitioner och avgränsningar

Föreliggande analys syftar främst till att studera bokhandelns försäljning av allmänlitteratur dvs. skön-, fack- och barnlitteratur. Med bokhandel avses återförsäljare som saluför ett brett boksortiment som kan omfatta en bred sortering av allmänlitteratur eller en del av ett sortimentsområde, t.ex. pocketböcker, barnböcker, religion etc. Försäljningen kan ske genom öppen butik eller genom internet. Med allmänbokhandel avses sorterad bokhandel som inte är specialbokhandel (till den senare kategorin räknas här även Pocket Shop). Bokförsäljning genom varuhus och dagligvarubutiker ingår inte i huvuddelen av analysen men kommenteras särskilt i ett avslutande stycke. Bokklubbar och annan direktförsäljning från förlag ingår inte i analysen.

Ett gränsfall som hade kunnat tas med är de få specialister som säljer kurslitteratur. Då dessa företag inte säljer eller har en mycket

begränsad försäljning av allmänlitteratur har dessa dock exkluderats i analysen. Historiskt sett har försäljningen av läromedel – skolböcker, kurslitteratur etc. – varit betydande inom bokhandeln men under de sista decennierna av förra seklet har det skett en genomgripande förändring och den traditionella bokhandeln har nästan helt förlorat denna försäljning. Skolböcker hanteras i dag huvudsakligen av specialföretag. Försäljning av kurslitteratur som tidigare har spelat en stor roll för de stora universitetsbokhandlarna och då främst Akademibokhandeln har successivt genomgått en förändring. I dag handlas en betydande del genom internet. Det sker även en viss utveckling av ”campusbokhandel” knutna till universitet och högskolor där även försäljningen av begagnade böcker ökat i betydelse.

Grupperingar

Bokhandel som ingår i analysen är uppdelad i grupperingar enligt följande:

- Akademibokhandeln

Kedjebokhandel som ägs av KF Media. Juridiskt ingår bokhandelskedjan i Akademibokhandelsgruppen AB som även omfattar nätbokhandeln Bokus. Bokus drivs som ett separat affärsområde.

- Bokia

Bokhandelskedja som fram till 2006 endast bestod av enskilt ägda bokhandlar som drev butiker under namnet Bokia. Sedan 2006 har Bokia startat en centralt ägd kedja genom att köpa upp enskilda Bokia-medlemmar. Detta har finansierats genom ett delägarskap med Natur & Kultur som nu äger 32 procent av Bokia AB. Bokias centralt ägda butiker utgör en tredjedel av kedjans totala omsättning. Bokia AB driver även nätbokhandeln Bokia.se.

- JB-gruppen

En gruppering av enskilt ägd bokhandel med syfte att ingå centrala avtal med leverantörer om inköpsvillkor. Gruppens medlemmar har ingen JB-identifikation utan drivs som enskilda företag i eget namn.

- Ugglan

Bokhandelskedja med enskilt ägda bokhandlare. Ursprungligen var Ugglan en kedja för små boklådor i mindre och medelstora

kommuner men de senaste åren har kedjan etablerat sig i större kommuner genom rekrytering av nya medlemmar som främst har kommit från Bokia och JB-gruppen.

- Obundna

Här ingår bokhandel som inte är kedjeansluten. Här finns flera kända bokhandelsföretag som vill profilera sig under eget namn såsom Hedengrens, NK-Bokhandel, Bok & Bild m.fl.

- Pocket Shop

Bokhandelskedja som driver välsorterad pocketbokhandel i framför allt trafikorienterade butikslägen. Uppköpt av Bonniers i april 2012.

- Nätbokhandel

Nätbokhandeln domineras nästan helt av Adlibris och Bokus som ägs av Bonniers respektive KF Media. Den tredje största aktören, Bokia.se, har en andel av näthandeln som är mindre än 2 procent.

- Specialbokhandel

En heterogen grupp av bokhandlar med varierande sortimentsinriktning och storlek. Här ingår SF-Bokhandeln, Vattumannen, Arken, barnboklådorna Bokspindeln och Bokslukaren m.fl.

Bokhandels storlek och spridning

Vid övergången till fria priser 1970 var antalet fackbokhandlare eller A-bokhandel drygt 300. Samtidigt fanns cirka 150 så kallade B-bokhandlare som hade ett begränsat boksortiment ofta i kombination med någon annan typ av rörelse såsom kiosk eller tobak. B-bokhandeln fanns företrädesvis i mindre kommuner.

För att säkerställa ett brett boksortiment tecknade fackbokhandeln med förlagen det s.k. fackbokhandelsavtalet som föreskrev ett boksortiment på minst 4 000 titlar samt åtagande att ta emot abonnemangsexemplar. Avtalet innehöll även bestämmelser om returerna. Som en kompensation för den breda lagerhållningen erhöll fackbokhandeln en årsbonus som uppgick till 4 procent av årsinköpet från medlemmarna i Bokförläggareföreningen.

Fackbokhandelsavtalet sades upp 1992. Sedan dess finns inga regler om sortimentet i bokhandeln. Parallellt utvecklades olika s.k. frivilliga kedjor av bokhandlare i syfte att förhandla sig till bättre

inköpsvillkor. Det är grunden till dagens Bokia, JB-grupp och Ugglan.

Antalet sorterade boklådor har under åren legat runt 300. Tillsammans med den gamla B-bokhandel ligger totalantalet omkring 400. Den stora skillnaden är emellertid att bokhandeln i dag har en helt annan spridning än 1970. Medan de små kommunerna med vikande befolkningsunderlag ofta har tappat sin enda bokhandel ökar antalet i storstäderna.

Tabell Bokhandelns spridning 1970-2012

	1970	1985	2005	2010	2012
Kommuner utan bokhandel	27	57	85	96	101
Andel kommuner utan bokhandel (%)	9	20	30	33	35
Folkmängd Sverige (miljoner)	8,1	8,4	9,0	9,4	9,8
Invånare utan bokhandel (tusental)	325	542	790	920	975
Andel invånare utan bokhandel (%)	4,0	6,5	8,7	9,8	9,9

1970 saknade 27 kommuner eller 9 procent av det dåvarande antalet kommuner en bokhandel. 2012 har denna siffra stigit till 101 kommuner eller 35 procent av det totala antalet. Var tredje kommun är nu utan bokhandel vilket innebär att 10 procent av landets invånare saknar bokhandel på hemortskommunen.

På länsnivå är situationen följande.

Tabell Bokhandelns spridning på länsnivå 1970–2012

Län	Antal kommuner utan bokhandel			Andel kommuner utan bokhandel (%)	
	2012	1970	Skillnad	2012	1970
Stockholm	4	4	0	12	15
Uppsala	4	2	-2	50	25
Södermanland	2	0	-2	22	0
Östergötland	5	0	-5	38	0
Jönköping	5	1	-4	31	8
Kronoberg	4	0	-4	38	0
Kalmar	3	1	-2	17	8
Gotland	0	0	0	0	0
Blekinge	0	0	0	0	0
Skåne	10	3	-7	30	9
Halland	1	0	-1	17	0
Västra Götaland	10	6	-4	20	12
Värmland	10	3	-7	63	19
Örebro	5	0	-5	33	0
Västmanland	5	2	-3	50	20
Dalarna	5	1	-4	33	7
Gävleborg	4	0	-4	40	0
Västernorrland	2	0	-2	29	0
Jämtland	4	3	-1	50	38
Västerbotten	11	0	-11	73	0
Norrbottn	7	1	-6	50	7
Hela riket	101	27	-74	33	9

Tabellen visar mycket tydligt att det framför allt är glesbygdslänen som har förlorat bokhandel.

Situationen är emellertid även mycket skör. Vid en fördelning av bokhandel efter frekvens per kommun framkommer att 134 kommuner endast har en bokhandel vilket i sin tur innebär att antalet kommuner som har två bokhandlare eller fler uppgår till 55.

Tabell Frekvens bokhandel per kommun 2012

Antal bokhandlar per kommun	Antal kommuner	Antal bokhandlar	Andel bokhandlar
> 5	9	158	39
5	1	5	1
4	7	28	7
3	9	27	7
2	29	58	14
1	134	134	33
0	101	0	0
Totalt	290	410	100

Vid en djupare studie som gjordes 2010 baserad på uppskattad bokförsäljning per bokhandel visade det sig att konsumtionen av böcker genom bokhandeln varierar stort.¹ Bokförsäljningen genom bokhandeln per capita är fem gånger så stor i Stockholm som i de kommuner som endast har en bokhandel.

Tabell Konsumtion av böcker genom bokhandeln

	Antal kommuner	Antal bokhandlar	Bokinköp/invånare (kronor)	Andel av bokomsätt. (%)	Andel av folkmängd (%)
Stockholm	1	72	504	22	9
Göteborg	1	29	345	9	5
Malmö	1	15	259	4	3
Övriga kommuner med mer än en bokhandel	52	160	229	42	37
Kommuner med en bokhandel	134	134	119	21	36
Hela riket	-	410	199	100	90

Anm.: Att andel av folkmängden summerar till 90 procent visar att 10 procent bor i en kommun utan bokhandel.

Det skall understrykas att statistiken endast avser bokförsäljning genom bokhandel med fast butik. Försäljningen genom nätbokhandel eller andra återförsäljare ingår inte.

¹ Svensk bokhandel, nr 4 2010.

Man skulle naturligtvis kunna hävda att alla de kommuner som nu saknar bokhandel köper böcker genom nätet. Någon tillförlitlig statistik om näthandelsförsäljning per kommun finns inte men vid tidigare undersökningar om bokklubbarnas försäljning framgick att bokklubbskunderna huvudsakligen fanns i de kommuner som hade det största utbudet av bokhandel, dvs. storstäderna. Sannolikt gäller även detta förhållande för nätbokhandeln.

Utvecklingen 1970–2000 – en kort tillbakablick

1970 avreglerades det gamla kommissionssystemet i samband med att bokhandelns undantag för att tillämpa bruttopriser – fasta priser – avskaffades. Den nya lagstiftningen innebar även att nyetableringskontrollen förbjöds och det blev fritt fram att sälja böcker utan att man som tidigare måste ansöka om tillstånd.

Bokhandelns första prövning blev inte konkurrens från annan detaljhandel utan kom från bokförlagens egna bokklubbar. Bokklubbarna som sålde ett mycket snävt sortiment hade emellertid två goda följdverkningar. Marknaden för böcker växte vilket också gynnade bokhandeln samtidigt som bokhandeln i allt högre grad lärde sig att service och sortimentsbredd var nyckeln till framgång.

Priskonkurrensen på böcker inom bokhandeln började först med Akademibokhandelns etablering av citybutiken i Stockholm 1977 som också hade det goda med sig att bokhandeln i allmänhet fick impulser att förnya sig. Först en bit in på 1980-talet började varuhusen få upp ögonen för böcker. Med impulser från framför allt USA lärde sig Åhléns att sälja bestsellers med genomtänkta exponeringar vilket innebar att bokhandeln över hela landet fick lokal konkurrens.

I takt med att andra varuhus och större dagligvarubutiker följde Åhléns exempel märkte bokhandeln i än högre grad att det breda sortimentet inte bara var en livlina utan också en väg till lönsamhet. Slutet på 1980-talet och hela 1990-talet blev en framgångsperiod för bokhandeln. Nya kedjor som Pocket Shop och Exlibris etablerades. Kulturbokhandel som Hedengrens i Stockholm, Vängåvan i Sundsvall, Hamrelius i Malmö, Dillbergska i Kalmar gjorde alla rekordvinster på omkring 10 procent av omsättningen. Bokia expanderade och närmade sig miljarden i omsättning.

Bokhandeln 2000–2011

Räkenskapsåret 1999 omsatte Adlibris 11,2 miljoner och stod för 0,3 procent av bokhandelsbranschens totala omsättning. Den andra nätbokhandeln Bol.com som senare blev Bokus brottades med spektakulära förluster. Bokhandeln kände fortfarande tillförsikt inför framtiden. Den oväntade sänkningen av bokmomsen blev också en kraftig vitamininjektion. En lovande start på det nya seklet. Det som började bra vändes efter hand till en mardröm för framför allt den traditionella bokhandeln som aldrig tidigare råkat ut för så stora omsättningsförluster.

Följande analys av bokhandels omsättning och lönsamhet 2000–2011 bygger på officiella årsredovisningar som finns inlämnade på Bolagsverket. De flesta bokhandlar har brutna räkenskapsår som avslutas i april, juni eller augusti. I analysen har det år då bokslutet är avslutat av praktiska skäl valts som årtal. Det innebär att de omsättningstal och resultat som redovisas inte överensstämmer med kalenderåret. Endast aktiebolag är undersökta; årsredovisningar för enskilda firmor, handelsbolag eller ekonomiska föreningar finns inte tillgängliga. Det finns uppskattningsvis ett 30-tal företag som driver bokhandel som inte är aktiebolag. Dessa företag är i de flesta fall obetydliga sett till omsättningen. Omsättningen torde uppgå till cirka 30 miljoner kronor, dvs. mindre än en procent av den totala volymen. Bokhandelskedjan Ugglan har några medlemmar som inte drivs som aktiebolag vilket innebär att kedjans årsomsättning blir något underskattad. Det rör sig uppskattningsvis om 5–6 miljoner kronor.

I ett separat appendix med tabeller finns en utförlig statistik som beskriver utvecklingen per år för respektive gruppering i bokhandeln (se nedan).² Vad som inträffat under perioden 2000–2011 kan dock sammanfattas med nedanstående sammanställning som visar bokhandelns utveckling om man exkluderar nätbokhandeln.

² Det bör dock noteras att för samtliga grupperingar inom allmänbokhandeln har det under åren skett stora inbördes förskjutningar. Ett exempel är Bokias förvärv av Wettergrens bokhandelskedja i Göteborg 2005 som tidigare var medlem i JB-gruppen. Akademi-bokhandelns expansion under 2003–2008 kan delvis förklaras med förvärv av privat bokhandeln från framför allt Bokia. Ugglands goda tillväxt har en förklaring i att många medlemmar från såväl Bokia som JB-gruppen har valt Ugglan som kedjepartner.

Tabell Den fysiska bokhandelns omsättning, 2000–2011

	Omsättning (miljoner kronor)	Omsättningsindex (år 2000=100)	Marknadsandel fysisk bokh. (%)	Marknadsandel allmänbokh. (%)
2000	2 953	100	97	90
2001	3 078	104	97	90
2002	3 127	106	96	88
2003	3 357	114	94	87
2004	3 350	113	90	81
2005	3 327	113	87	77
2006	3 154	107	79	70
2007	3 148	107	75	66
2008	3 109	105	71	63
2009	2 865	97	67	57
2010	2 804	95	65	56
2011	2 746	93	63	54

Anm.: Med total omsättning avses företagens redovisade försäljning av alla varor enligt officiella årsredovisningar. Med marknadsandel avses andel av bokhandelns totala omsättning inklusive nätbokhandel. Med allmänbokhandel avses all fysisk bokhandel utom specialbokhandel och Pocket Shop.

I löpande priser faller bokhandelns försäljning med 7 procent under perioden efter en mycket gynnsam utveckling fram till 2005 då index nådde en topp på 113. Sedan faller omsättningen med 20 procent fram till 2011. Än mer drastisk blir utvecklingen om man analyserar den fysiska bokhandelns marknadsandel av den totala bokhandelsmarknaden. År 2000 hade den traditionella bokhandeln en marknadsandel på 97 procent. 2011 har denna marknadsandel fallit till 63 procent. Om specialbokhandeln och Pocket Shop exkluderas och man bara ser till allmänbokhandeln, sjunker andelen från 90 procent till 54 procent.

Med stöd av den separata analysen av bokmomsen (se bilaga 6) har en uppskattning gjorts avseende bokhandelns totala försäljning av allmänlitteratur. Den visar att den traditionella allmänbokhandeln ökar sin bokförsäljning i löpande priser fram till 2003 då försäljningen stagnerar. Efter 2005 sker ett fall som successivt accelererar och det kan uppskattas att allmänbokhandel på fem år tappar drygt en halv miljard av sin bokförsäljning.

Mätt i marknadsandelar kan utvecklingen sammanfattas i följande tabell. En utförligare redovisning står också att läsa i tabellerna 7,8 och 9 i appendix. Det ska understrykas att bok-

försäljningen är uppskattad och bygger på antagandet att den utveckling som framkommer i momsanalysen gäller generellt för allmänbokhandeln.

Tabell Uppskattad andel av bokförsäljningen i bokhandeln, 2000 och 2011 (procent)

	2000	2011	Förändring
Allmänbokhandel	93	59	-34
Specialbokhandel inkl. Pocket Shop	5	8	3
Nätbokhandel	2	33	31

Tabellen omfattar endast den bokförsäljning som sker genom bokhandeln. Om även försäljningen av allmänlitteratur genom varuhus och dagligvaruhandel inkluderas kan allmänbokhandelns marknadsandel år 2011 uppskattas till 44 procent mot 78 procent år 2000 (se vidare nedan).

Den beskrivna utvecklingen av omsättning sätter även sina spår i lönsamheten. I följande tabell är bokhandeln fördelad på allmänbokhandel, nätbokhandel samt all bokhandel. En detaljerad redovisning finns i tabell 4 i appendix.

Tabell Bokhandelns lönsamhet: resultat i procent av omsättningen, 2000–2011

	Allmänbokhandel, medelvärde	Nätbokhandel, medelvärde	Alla bokhandlar, medelvärde
2000	2,1	-41,1	0,8
2001	2,7	-62,2	0,5
2002	3,3	-49,8	1,0
2003	3,1	1,1	2,9
2004	3,3	3,0	3,4
2005	2,0	2,3	2,1
2006	1,8	-1,3	1,4
2007	1,6	0,1	1,4
2008	1,0	1,6	1,3
2009	-3,4	3,3	-0,5
2010	-5,6	7,8	0,0
2011	-4,4	4,4	-0,2

Allmänbokhandeln hade en god lönsamhet fram till 2004. Genomsnittet år 2002–2004 på över 3 procent var extremt god. Sannolikt det högsta som allmänbokhandeln någonsin har redovisat. Sedan faller lönsamheten drastiskt till stor del beroende på Akademibokhandelns skarpa ekonomiska nedgång. Nätbokhandeln har däremot haft den motsatta utvecklingen (se tabell 6 i appendix). Bokus stora förluster fram till 2002 och fortsatta lönsamhetsproblem har under många år dolt Adlibris goda resultat som på senare år slår igenom i tabellen.

Ägarstruktur i bokhandeln

När föreliggande analys av bokhandeln är i sitt slutskede inträffar två stora affärer inom bokhandeln. Bonniers köper Pocket Shop och Akademibokhandeln och Bokia planerar ett samgående. Det senare under förutsättning att Konkurrensverket ger sitt godkännande. Så här kan ägarstrukturen se ut hösten 2012. Det bygger då på att de enskilt ägda butikerna inom Bokia accepterar att ansluta sig till den nya administrationen. Dessa butiker står i dag för en omsättning på drygt 400 miljoner kronor.

Tabell Föväntad ägarstruktur i svensk bokhandel, hösten 2012

	Omsättning (miljoner kr)	Marknadsandel (%)
Akademibokhandeln	999	22,9
Bokia	660	15,1
Bokia.se	27	0,6
Bokus ¹	434	9,9
Summa KF/Bokia	2 120	48,5
Adlibris	1 162	26,6
Pocket Shop	122	2,8
Summa Bonniers	1 284	29,4
Fristående bokhandel	965	22,1
All bokhandel	4 369	100,0

1. Bokus ingår inte i den planerade affären med Bokia men ägs av KF Media.

Som framgår av tabellen har den helt fristående bokhandelns andel av bokhandelsmarknaden reducerats till endast 22 procent.

Försäljning av böcker genom annan detaljhandel

Vid sidan av bokhandeln finns en omfattande försäljning av böcker genom annan detaljhandel. Det började med Åhléns men andra varuhus inom framför allt KF-sektorn följde snart efter. Pressbyrån och annan servicehandel började successivt utöka sitt sortiment av kvalitetspocket. Vid sekelskiftet uppgick den sammanlagda försäljningen till cirka 400 miljoner kronor. Efter sänkningen av momsen ökade omsättningen markant främst genom en ökad försäljning i allt fler dagligvarubutiker.

I dag sker distribution genom såväl ICA som Coop samt fristående grossister som Pocketgrossisten och Pocketstället m.fl. som på olika sätt aktivt medverkar till att utveckla bokavdelningar i stormarknader och större dagligvarubutiker. Pocketböcker finns numera i nästan alla livsmedelbutiker, likaså bokrean. Försäljningen är framför allt fokuserad på volymtitlar.

2008 beräknades den totala försäljningen uppgå till 900 miljoner kronor enligt en beräkning gjord av Svensk Bokhandel.³ En starkt bidragande orsak till den ökade försäljningen kan tillskrivas den exempellösa framgången av Stieg Larssons trilogi som blev en dörröppnare för bokförsäljning utanför bokhandeln. De senaste åren har försäljningen sannolikt haft en viss avmattning varför volymen 2011 kan uppskattas till drygt 800 miljoner kronor.

Den totala försäljningen av allmänlitteratur genom detaljhandeln åren 2000 och 2011 framgår av nedanstående sammanställning. Den visar att allmänbokhandeln som år 2000 hade en andel på närmare 80 procent tappar nästan hälften av sin andel. Den stora vinnaren är nätbokhandeln som ökar från 2 till 26 procent men även specialbokhandeln och försäljningen genom annan detaljhandel har stärkt sina positioner.

³ Svensk Bokhandel, 2009/10.

Tabell Försäljning av allmänlitteratur genom detaljhandel, 2000–2011

	2000	2011	2000	2011
	Miljoner kr	Miljoner kr	Andel (%)	Andel (%)
Allmänbokhandel	1 827	1 469	78	44
Specialbokhandel ¹	85	205	4	6
Nätbokhandel ²	45	850	2	26
Annan detaljhandel	400	800	17	24
Samtliga	2 357	3 324	100	100

1. Inklusive Pocket Shop.

2. Beräknad omsättning inklusive CDON m.fl. försäljningskanaler.

Appendix: Tabeller

Tabell 1 Omsättningsutveckling i bokhandeln exkl. kursbokhandel, miljoner kronor i löpande priser

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Uggjan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	888	851	522	116	364	36	176	87	3 040
2001	940	875	576	120	346	43	179	106	3 183
2002	885	888	649	130	329	56	190	132	3 259
2003	1 065	910	711	124	292	65	190	202	3 559
2004	1 133	795	627	161	302	73	259	370	3 720
2005	1 118	774	622	156	301	83	273	513	3 840
2006	1 086	913	347	154	305	97	252	829	3 983
2007	1 119	904	301	156	304	110	253	1 066	4 214
2008	1 120	876	243	184	310	122	253	1 246	4 355
2009	987	723	279	213	251	121	292	1 404	4 270
2010	964	723	271	206	243	120	277	1 521	4 325
2011	999	660	258	209	218	122	279	1 623	4 369

Tabell 2 Omsättningsindex: Omsättningsutveckling i bokhandeln exkl. kursbokhandel, index med 2000 som basår

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Uggjan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2001	106	103	110	104	95	119	102	122	105
2002	100	104	124	112	90	157	108	152	107
2003	120	107	136	107	80	182	108	233	117
2004	128	93	120	139	83	204	147	426	122
2005	126	91	119	135	83	232	155	590	126
2006	122	107	67	133	84	268	143	955	131
2007	126	106	58	135	84	305	144	1 227	139
2008	126	103	47	159	85	338	144	1 435	143
2009	111	85	53	184	69	335	166	1 617	140
2010	109	85	52	178	67	333	157	1 751	142
2011	113	78	49	180	60	340	159	1 868	144

Tabell 3 Marknadsandelar: Omsättningsutveckling i bokhandeln exkl. kursbokhandel, procentuell andel av omsättningen

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Uggjan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	29	28	17	4	12	1	6	3	100
2001	30	27	18	4	11	1	6	3	100
2002	27	27	20	4	10	2	6	4	100
2003	30	26	20	3	8	2	5	6	100
2004	30	21	17	4	8	2	7	10	100
2005	29	20	16	4	8	2	7	13	100
2006	27	23	9	4	8	2	6	21	100
2007	27	21	7	4	7	3	6	25	100
2008	26	20	6	4	7	3	6	29	100
2009	23	17	7	5	6	3	7	33	100
2010	22	17	6	5	6	3	6	35	100
2011	23	15	6	5	5	3	6	37	100

Tabell 4 Lönsamhet: lönsamhetsutveckling i bokhandeln, exkl. kursbokhandel, resultat i procent av omsättningen

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Uggjan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	1,5	1,9	3,7	1,1	1,9	15,2	-0,9	-41,1	0,8
2001	3,2	2,3	1,8	3,0	3,7	10,9	-0,3	-62,2	0,5
2002	3,4	3,2	3,4	2,0	4,0	10,9	-1,7	-49,8	1,0
2003	3,8	3,5	2,4	3,2	1,6	8,6	-0,8	1,1	2,9
2004	5,9	1,5	1,7	1,7	2,3	11,4	3,0	3,0	3,4
2005	4,5	0,5	0,2	1,9	0,7	13,4	-0,4	2,3	2,1
2006	1,8	2,1	0,9	1,9	1,9	14,2	0,2	-1,3	1,4
2007	1,1	1,7	1,6	1,1	2,9	13,0	0,2	0,1	1,4
2008	0,2	1,8	0,2	2,2	1,7	8,2	-0,3	1,6	1,3
2009	-7,6	-1,4	-1,4	0,9	1,4	7,0	2,5	3,3	-0,5
2010	-14,3	-0,3	1,2	0,8	-0,1	7,5	2,6	7,8	0,0
2011	-10,3	0,3	-2,2	1,7	0,3	12,8	2,7	4,4	-0,2

Anm.: I tabellen anges resultat efter finansnetto i procent av omsättningen.

Tabell 5 En jämförelse av allmänbokhandeln och all bokhandel

	Omsättning (mkr)		Omsättningsindex		Marknadsandel (%)		Lönsamhet (%)	
	Allmän	Alla	Allmän	Alla	Allmän	Alla	Allmän	Alla
2000	2 741	3 040	100	100	90	100	2,1	0,8
2001	2 856	3 183	104	105	90	100	2,7	0,5
2002	2 881	3 259	105	107	88	100	3,3	1,0
2003	3 101	3 559	113	117	87	100	3,1	2,9
2004	3 018	3 720	110	122	81	100	3,3	3,4
2005	2 970	3 840	108	126	77	100	2,0	2,1
2006	2 805	3 983	102	131	70	100	1,8	1,4
2007	2 785	4 214	102	139	66	100	1,6	1,4
2008	2 734	4 355	100	143	63	100	1,0	1,3
2009	2 453	4 270	89	140	57	100	-3,4	-0,5
2010	2 407	4 325	88	142	56	100	-5,6	0,0
2011	2 344	4 369	86	144	54	100	-4,4	-0,2

Anm.: I allmänbokhandeln ingår Akademibokhandeln, Bokia, JB-gruppen, Ugglan och Obundna.

Tabell 6 Nätbokhandelns utveckling 1997–2011, Adlibris och Bokus

	Omsättning (miljoner kr)		Resultat (% av oms.)		Andel av näthandeln (%)	
	Adlibris	Bokus	Adlibris	Bokus	Adlibris	Bokus
1997	1	40	4,2	-52,3	2	98
1998	5	90	1,3	-47,4	5	95
1999	11	116	-2,2	-50,0	9	91
2000	22	125	-15,9	-75,0	15	85
2001	36	137	1,4	-46,9	21	79
2002	79	123	6,3	-18,1	39	61
2003	129	118	6,7	1,4	52	48
2004	191	161	6,3	-0,5	54	46
2005	302	178	5,3	-6,2	63	37
2006	477	330	4,2	-8,8	59	41
2007	652	393	4,7	-6,7	62	38
2008	836	393	6,0	-13,2	68	32
2009	972	432	6,3	-3,5	69	31
2010	1 096	425	10,8	0,3	72	28
2011	1 162	434	6,6	0,1	73	27

Tabell 7 Uppskattad försäljning av allmänlitteratur genom bokhandeln, miljoner kronor

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Ugglan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	622	553	329	58	266	36	49	43	1 956
2001	658	569	363	61	252	43	50	53	2 048
2002	628	586	415	68	243	56	55	66	2 118
2003	756	582	448	64	216	65	61	101	2 293
2004	816	509	408	84	229	73	85	185	2 389
2005	816	495	398	83	232	83	87	256	2 450
2006	793	612	222	83	232	96	78	415	2 530
2007	806	579	193	80	231	109	76	533	2 606
2008	795	552	149	92	233	120	76	623	2 640
2009	691	455	165	102	183	119	87	702	2 506
2010	656	441	152	99	177	119	83	761	2 487
2011	669	403	140	100	157	121	84	811	2 485

Anm.: För allmänbokhandel baseras uppskattningen på utfallet av momsanalysen. För nätbokhandeln uppskattas 50 procent av omsättningen utgöras av allmänlitteratur.

Tabell 8 Marknadsandelar: andel av den uppskattade försäljningen av allmänlitteratur genom bokhandeln, procent

	Akademi- bokhandeln	Bokia	JB-gruppen	Ugglan	Obunden bokhandel	Pocket Shop	Special- bokhandel	Nätbok- handel	All bok- handel
2000	32	28	17	3	14	2	3	2	100
2001	32	28	18	3	12	2	2	3	100
2002	30	28	20	3	11	3	3	3	100
2003	33	25	20	3	9	3	3	4	100
2004	34	21	17	4	10	3	4	8	100
2005	33	20	16	3	9	3	4	10	100
2006	31	24	9	3	9	4	3	16	100
2007	31	22	7	3	9	4	3	20	100
2008	30	21	6	3	9	5	3	24	100
2009	28	18	7	4	7	5	3	28	100
2010	26	18	6	4	7	5	3	31	100
2011	27	16	6	4	6	5	3	33	100

Anm.: För allmänbokhandel baseras uppskattningen på utfallet av momsanalysen. För nätbokhandeln uppskattas 50 procent av omsättningen utgöras av allmänlitteratur.

Tabell 9 Uppskattad försäljning av allmänlitteratur: en jämförelse mellan Akademibokhandeln och övrig allmänbokhandel

	Omsättning (miljoner kr)			Marknadsandelar av allmänlitt. (%)		
	Akademi- bokhandeln	Övrig allmänbok- handel	Allmänbok- handel totalt	Akademi- bokhandeln	Övrig allmänbok- handel	Allmänbok- handel totalt
2000	622	1 206	1 827	32	62	93
2001	658	1 245	1 903	32	61	93
2002	628	1 312	1 941	30	62	92
2003	756	1 310	2 066	33	57	90
2004	816	1 230	2 046	34	51	86
2005	816	1 208	2 024	33	49	83
2006	793	1 149	1 942	31	45	77
2007	806	1 083	1 888	31	42	72
2008	795	1 025	1 820	30	39	69
2009	691	906	1 597	28	36	64
2010	656	869	1 525	26	35	61
2011	669	799	1 469	27	32	59

Anm.: För allmänbokhandeln baseras uppskattningen på utfallet av momsanalysen.

Bokförsäljningen i allmänbokhandeln

Leif Olsson

Den 15 juni 2012

Ett återkommande problem vid undersökningar av bokhandeln har varit att få klarhet om bokförsäljningen i bokhandeln. Då den svenska bokhandeln i allmänhet även säljer andra varugrupper är det av intresse att kunna studera böckernas andel av försäljningen och se hur den utvecklats över tid.

I den offentliga redovisningen från företagen finns ingen uppdelning på varugrupper varför de siffror som publiceras i t.ex. branschpress bygger på uppskattningar som inte möjliggör en mer detaljerad analys. Den allmänna uppfattningen är att böckerna i den sorterade bokhandeln står för två tredjedelar av den totala omsättningen medan bokhandel på mindre orter torde ha en andel på cirka 50 procent.

Tidigare fanns möjlighet att komma nära sanningen genom den statistik som dåvarande Bokförläggareföreningen tog fram årligen, den s.k. Seelig-statistiken. I den fanns utförlig information om bokhandelns inköp, retur, abonnemang etc. fördelad per bokhandel men i samband med att fackbokhandelsavtalet sades upp lades Seelig-statistiken ned och sedan dess har uppgifterna om bokförsäljningen blivit bristfälliga och osäkra.

Momstaxeringen som grund för att beräkna bokomsättningen

Mot denna bakgrund föddes tanken att använda bokhandelns momstaxering för att därigenom kunna särskilja bokmomsen på 6 procent och göra en mer exakt beräkning av bokförsäljningen per företag.

SCB har tillgång till momsstatistik för varje momssats – 6, 12 respektive 25 procent – redovisat individuellt per organisationsnummer i det s.k. momsregistret. Till skillnad mot annan taxering är dock inte momstaxeringen offentlig och SCB kan inte annat än i

undantagsfall lämna ut uppgifter för enskilda företag. Däremot är det möjligt att lämna statistik för grupperingar av företag under förutsättning att inte individuella företag kan identifieras.

Med denna utgångspunkt har Litteraturutredningen gett SCB i uppdrag att ta fram statistik för ett urval bokhandelsföretag per kalenderår från 2002 med uppgift om total omsättning respektive omsättning för varor med 6 procent moms. Även om det helst hade varit önskvärt att få statistik per företag för att kunna samköra materialet med annan ekonomisk information gjordes bedömningen att information om momsutfallet redovisat i aggregerad form också kunde ge en god belysning av bokförsäljningen i bokhandeln.

Den 6-procentiga s.k. bokmomsen gäller böcker, tidningar och tidskrifter, noter och kartor. I föreliggande analys av bokmomsen ingår således även några andra varugrupper än böcker. Framför allt ligger en viss försäljning av tidningar i den redovisade försäljningen. Då tidningar utgör en mycket ringa del av den sorterade bokhandelns försäljning – sannolikt mindre än 1 procent – kan denna försäljning dock negligeras. Bland de små boklådorna i mindre kommuner finns bokhandel som även säljer dagstidningar. För dessa skulle andelen böcker kunna vara några procentenheter lägre än vad som redovisas i det följande. Då denna grupp är obetydlig till volym får förhållandet dock praktiskt taget inget genomslag i analysen.

Urvalet för bokmomsanalysen

För analysen har ett urval konstruerats av bokhandelsföretag där samma organisationsnummer har varit giltigt sedan 2002. På detta sätt är det möjligt att följa omsättningsutvecklingen under perioden 2002–2011 avseende såväl total försäljning som bokförsäljning samt förändringar av böckernas andel av totalförsäljningen.

Av bokhandelsbranschens cirka 250 aktiebolag uppfyllde närmare 150 kriteriet med oförändrat organisationsnummer sedan 2002. Efter genomgång av urvalet beslöts att begränsa undersökningen till allmänbokhandel, dvs. fysisk bokhandel med en bred sortering av allmänlitteratur. Urvalet har sedan rensats från bokhandel som öppnat eller stängt filialer under undersökningsperioden för att säkerställa jämförbarheten. Däremot har ägarbyten accepterats under förutsättning att bokhandeln har drivits med oförändrat organisationsnummer.

Efter dessa justeringar kom urvalet att omfatta 114 företag med följande fördelning.

Tabell Urvalets fördelning per kommunstorlek, omsättningsklass och grupptillhörighet

Kommunstorlek (tusen invånare)	Antal företag	Omsättningsklass (miljoner kr)	Antal företag	Grupper/kedjor	Antal företag
< 10	10	< 3	37	Bokia	26
10-15	19	3-5	36	JB-gruppen	25
15-20	14	5-10	21	Ugglan	29
20-30	19	> 10	20	Obundna	34
30-50	19	Samtliga	114	Samtliga	114
50-100	16				
> 100	17				
Samtliga	114				

Anm.: Omsättningsklass baseras på senaste årsredovisning. Grupp/kedja avser bokhandelns grupptillhörighet 2011. Under perioden 2002–2011 har det skett många övergångar mellan grupper. Det gäller fr.a. Bokia, JB och Ugglan.

Tabell Urvalets omsättningsandel av total omsättning i grupp/kedja

Grupper/kedjor	Urvalets omsättning 2011 (mkr)	Gruppens totalomsättning 2011 (mkr)	Urvalets andel av totalomsättning (%)
Bokia ¹	235	419	56
JB-gruppen	160	258	62
Ugglan	110	209	53
Obundna	155	218	71
Samtliga	660	1 104	60

1. Avser medlemmar i Bokia som drivs i privat regi.

Urvalets andel av totalpopulationen uppgår till 60 procent vilket torde ge ett tillfredsställande resultat. Man ska dock vara medveten om att Akademibokhandeln inte tagits med i urvalet.¹ Bortsett från Akademibokhandeln innehåller urvalet en bred representation av kända bokhandelsföretag (se appendix med en lista på företagen). Det gäller framför allt gruppen obundna där samtliga av de stora

¹ Under perioden 2000–2011 har Akademibokhandeln haft en ryckig omsättningsutveckling p.g.a. förvärv av enskilda boklädor, nyetableringar och nedläggningar av kursbokhandel vilket gör en momsanalys svår att genomföra. Det är emellertid sannolikt att enskilda butiker i Akademibokhandeln uppvisar en utveckling snarlik den som framkommer för övrig bokhandel.

sorterade boklådorna ingår. Den geografiska spridningen är god, dock med en viss överrepresentation för mindre kommuner. Detta innebär att regioner i landet där bokhandelnätet är som skörast får en bättre belysning än bokhandeln i storstadskommunerna.

Resultat av momsanalysen

En sammanfattning av momsanalysen framgår av nedanstående tabell. Under perioden 2002–2011 har bokhandeln tappat 21 procent av sin totalomsättning. Merparten av denna omsättningsförlust ligger på böcker som minskar med drygt 28 procent.

Effekten av momssänkningen 2002 går tyvärr inte att mäta då separata omsättningsuppgifter av bokförsäljningen för 2001 saknas. Det är emellertid helt klart att 2002 innebar en kraftigt ökad bokförsäljning och ett oslagbart försäljningsrekord i den fysiska allmänbokhandeln. Momsanalysen visar dock att bokförsäljningen avtar något redan 2003 för att hålla sig på en hög nivå fram till 2006 då index ligger på höga 96 mot rekordnoteringen 2002 (2002=index 100).

Andelen böcker av totalförsäljningen visar också en positiv trend fram till 2006 då en topp nås på 67 procent vilket är den högsta noteringen under perioden.

Tabell Omsättning totalt jämfört med bokomsättning, 2002–2011

Omsättningsutveckling totalt												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. mkr	Diff. (%)
Omsätt.	833	813	806	780	784	778	743	724	688	658	-175	-21
Index	100	98	97	94	94	93	89	87	83	79	-	-
Omsättningsutveckling böcker												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. mkr	Diff. (%)
Omsätt.	545	526	527	511	521	503	470	450	415	391	-155	-28
Index	100	96	97	94	96	92	86	82	76	72	-	-
Andel böcker av totalomsättningen												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Differens	
Procent	65	65	65	66	67	65	63	62	60	59	-6	

Anm.: Med bokomsättning avses i tabellen den omsättning som kan beräknas utifrån inbetald 6-procentig moms.

I den generella analysen av bokhandelns omsättningsutveckling och ekonomi under perioden 2000–2011, som redovisas i en separat undersökning (se bilaga 5), framgår det att de goda åren för allmänbokhandeln i slutet av 1990-talet fortsatte även under de inledande åren efter sekelskiftet. Men efter 2006 blir det allt mer uppenbart att denna positiva trend bryts för allmänbokhandeln.

Momsanalysen visar tydligt vad som hänt. Efter 2006 sker ett brant fall och detta fall beror på minskad bokförsäljning. Den första fråga man ställer sig är om denna utveckling är generell eller om den kan härledas till någon speciell grupp.

Tabell Bokförsäljningsindex, 2002–2011

Bokförsäljning per grupp/kedja											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
Bokia	100	93	92	89	93	87	81	79	74	71	-28,9
JB	100	98	98	94	95	97	90	84	75	68	-32,1
Ugglan	100	100	101	102	108	99	95	91	85	81	-18,8
Obund.	100	98	100	96	94	92	87	82	76	72	-28,5
Bokförsäljning per omsättningsklass											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
< 3	100	99	95	93	95	91	81	76	68	62	-38,0
3-5	100	98	102	96	99	93	86	82	76	72	-27,5
5-10	100	100	101	97	101	95	90	87	83	79	-20,8
> 10	100	94	93	92	93	91	86	82	75	70	-29,9
Bokförsäljning per kommunstorlek											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
< 10	100	96	103	101	101	93	87	81	73	72	-28,5
10-15	100	103	99	95	101	99	90	84	78	76	-24,5
15-20	100	95	97	95	100	94	87	84	79	78	-22,5
20-30	100	96	103	95	98	94	85	83	78	73	-27,4
30-50	100	101	99	96	93	90	85	80	73	68	-32,0
50-100	100	98	97	98	104	99	93	88	82	79	-20,6
> 100	100	93	93	90	90	88	83	80	73	67	-32,5

Anm.: Indexet är konstruerat med 2002 som basår (2002=100). Omsättningsklass anges i miljoner kronor. Kommunstorlek anges i tusental invånare. Till grund för beräkningen av bokförsäljning ligger inbetald 6-procentig moms.

Ovanstående tabell visar bokförsäljningsindex för samtliga grupperingar i analysen. Där framkommer att tendensen är den samma över hela linjen. Bäst har det gått för Ugglan som ”endast” minskar med 18,8 procent vilket främst beror på en god tillväxt fram till 2006. Allra sämst går det för de små boklådorna med en omsättning understigande 3 miljoner som förlorar nästan 40 procent av bokförsäljningen.

Minskningen i bokomsättning blir än tydligare om man jämför 2011 med 2006. I genomsnitt tappar bokhandeln under dessa fem år 25,1 procent av sin bokförsäljning. Följande tabell visar att denna utveckling är likartad vid uppdelning av bokhandeln i såväl grupper som omsättningsklasser och kommunstorlekar.

Tabell Minskad bokförsäljning mellan 2006 och 2011 (procent)

Kommunstorlek		Omsättningsklass		Grupp/kedja	
< 10	-29,3	< 3	-34,7	Bokia	-28,8
10-15	-25,3	3-5	-26,9	JB-gruppen	-28,4
15-20	-22,8	5-10	-21,4	Ugglan	-24,8
20-30	-25,7	> 10	-24,3	Obundna	-24,2
30-50	-27,1				
50-100	-23,3				
> 100	-25,2				

Bokomsättningens andel av bokhandelns totala omsättning är ett intressant mått som ger en viss uppfattning om sortering och ambitionsgrad. Även här är utvecklingen entydig. Böckernas andel av omsättningen minskar efter en positiv trend fram till 2006. Nedanstående tabell ger också en god bild av bokhandelns struktur. Bokhandel med låg omsättning i små kommuner har en mycket liten andel böcker vilket innebär risker för ytterligare utslagning då de kan komma att prioritera andra varugrupper eller lägga ner verksamheten.

De obundna är den gruppering som har den högsta andelen bokomsättning. Här finns de stora tongivande boklådorna med en stark bokprofil. 2006 låg andelen bokomsättning på 76 procent men faller sedan ned till 72 procent. JB-gruppen redovisar den största minskningen. Andelen av omsättningen som härrör från bokförsäljning sjunker med nästan 10 procent till en nivå på 54 procent. Ugglan är den kedja som har den lägsta andelen bok-

omsättning. Från en topp 2006 med 54 procent faller andelen till 45 procent. Ugglans låga andel beror främst på att kedjans boklådor i huvudsak ligger i mindre kommuner som har ett mer begränsat marknadsunderlag för böcker.

Det finns också ett tydligt samband mellan bokhandelns storlek och andel bokomsättning. De små boklådorna minskar sin andel från 49 procent till 41 procent. I den högsta omsättningsklassen minskar andelen böcker från 76 procent till 68 procent.

Uppdelningen i kommuntyper visar också ett klart samband. Ju större kommuner desto högre andel böcker i bokhandeln. Men samtliga tappar andel mot 2002. Bokandelen i de allra minsta kommunerna är så låg som 28 procent. Här är naturligtvis risken för utslagning störst eller att "bokhandeln" lägger ned bokavdelningen och satsar på andra varugrupper.

Tabell Andel bokomsättning av bokhandelns totala omsättning, 2002–2011 (procent)

Andel bokomsättning per grupp/kedja											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
Bokia	66	64	64	64	67	64	63	63	61	61	-4,3
JB	64	63	65	64	64	64	61	59	56	54	-9,7
Ugglan	52	52	52	53	54	51	50	48	46	45	-7,2
Obund.	74	74	76	77	76	76	75	73	73	72	-2,4
Andel bokomsättning per omsättningsklass											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
< 3	49	50	49	49	50	49	47	46	43	41	-8,2
3–5	58	58	59	59	60	58	56	54	53	52	-6,1
5–10	59	59	60	61	62	60	59	58	58	57	-2,3
> 10	76	75	75	75	76	73	72	71	69	68	-7,4
Andel bokomsättning per kommunstorlek											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Diff. (%)
< 10	34	34	36	36	35	32	31	29	28	28	-6,6
10–15	44	45	44	44	47	47	45	44	43	41	-3,4
15–20	53	51	52	53	53	52	49	48	46	47	-6,3
20–30	58	57	59	59	61	59	56	56	55	55	-3,0
30–50	60	60	60	61	60	59	59	57	56	54	-5,1
50–100	66	65	65	65	67	64	63	63	60	59	-6,5
> 100	82	82	83	82	83	81	80	78	77	76	-6,8

Anm.: Omsättningsklass anges i miljoner kronor. Kommunstorlek anges i tusental invånare. Differensen är skillnaden mellan 2002 och 2011 uttryckt i procent.

Bokmomsanalysen visar med stor tydlighet att den sorterade allmänbokhandeln befinner sig i en besvärlig situation. Moms-sänkningen 2002 blev en kraftig vitamininjektion för hela bokbranschen. På kort sikt fick den traditionella bokhandeln en del av denna tillväxt men sannolikt har momssänkningen haft desto större effekt för bokförsäljningen genom andra kanaler. Tillgängligheten av böcker har blivit så mycket större – inte bara genom nätet – utan även genom tusentals dagligvarubutiker som saluför ett begränsat urval storsäljande titlar. Det är mot denna bakgrund man ska se de förändringar som sker i den fysiska bokhandeln.

Appendix

Bokhandelsföretag som ingår i bokmomsanalysen

Bokhandel	Postort	Bokhandel	Postort
Anderssons Bokhandel AB	Norrköping	Ekeskogs Bokhandel AB	Ulricehamn
Arboga Bokhandel AB	Arboga	Emmaboda Bok & Papper AB	Emmaboda
Aug. Jacobssons Bokhandel AB	Arvika	Eric Ericssons Bokhandel AB	Ljusdal
Axel Ericssons Bokhandel, AB	Lidköping	Erik Hultgrens Bokhandel	Västervik
Bengtstors Bok- & Papper AB	Bengtstors	Falkenbergs Bokhandel AB	Falkenberg
Bergers Bokhandel AB	Skara	Farsta Bokhandels AB	Farsta
Bilderboken AB Bok & Bild	Stockholm	Fernlöfs Pappershandel AB	Sunne
Billingska Bokhandeln, AB	Höör	Gemet, AB	Örkelljunga
Bjäre Bokhandel AB	Båstad	Gestbloms Bokhandel AB	Enköping
Björns Bokhandel, AB	Vetlanda	Globe Bokhandel i Ludvika	Ludvika
Bohmans Bokhandel AB	Nybro	Gnesta Bokhandel AB	Gnesta
Bok & Kontorshandel i Närke AB	Örebro	Göranssons Bok & Papper AB	Varberg
Bok & Papper i Askersund AB	Askersund	Göthes Bokhandel AB	Stockholm
Bok och kontor i Kalix AB	Kalix	Halmstads Bokhandel AB	Halmstad
Bokbrådan AB (nedlagd 2012)	Hässelby	Hedemora Bokhandel, AB	Hedemora
Bokhandeln i Alingsås anno 1848	Alingsås	Hedengrens Bokhandel AB	Stockholm
Bokhandeln i Hallstahammar AB	Hallstaham.	Helins Bokhandel, AB	Bollnäs
Bokhandeln i Mellerud AB	Mellerud	Hemse Krut- & PapperAB	Hemse
Bokhandeln i Osby AB	Osby	Hjo Bokhandel AB	Hjo
Bokhandeln i Täby AB	Täby	Holger Ericsons Bokhandel	Smedjebacken
Bokhandeln Laholm AB	Laholm	Hässleholms bokhandel AB	Hässleholm
Bokhandeln Läslusen, Uppsala	Uppsala	J.F. Hallmans Bokhandel AB	Uddevalla
Bokhandeln Oskar C AB	Örebro	Jlt:s Foto i Ekshärad AB	Ekshärad
Bok-Skotten AB	Stockholm	Johansson & Co Bok & Papp.	Linköping
Boktipset AB (bokavd. nedl 2012)	Tingsryd	K. Larssons Bok & Papper AB	Halmstad
Bokvalet Triad AB	Malmö	Karlsborgs Bokhandel AB	Karlsborg
Bokvaruhuset Österlen AB	Simrishamn	Klackenbergs Bok & Papper	Järfälla
Borgholms Bokhandel AB	Borgholm	Klippans Bokhandel AB	Klippan
Brobergs Bokhandel AB	Svenljunga	Knut Kindvalls Bokhandel	Eslöv
Bröderna Nelzén AB	Lindesberg	Kristianstad Bokhandel AB	Kristianstad
Böcker & Blad på Torp AB	Uddevalla	Kullbergs Bokhandel AB	Nyköping
C.M. Bodéns Bokhandel, AB	Piteå	Lindhska Bokhandeln AB	Örebro
Dahlbergs Bokhandel J Desén AB	Sollefteå	Ljungby Bok och Papper AB	Ljungby
Dillbergsska Bokhandeln AB	Kalmar	Lundells Bok & Papper AB	Leksand
Duvan Bok & Kontor AB	Piteå	Lundins Bokhandel, AB	Karlshamn
Eds Bok & Papper AB	Ed	Lunds Bok & Papper AB	Lund

Bokhandelsföretag som ingår i bokmomsanalysen (forts.)

Bokhandel	Postort	Bokhandel	Postort
Melchior's Bok- och Kontor AB	Oskarshamn	Väsby Bokhandel AB	Upplands Väsby
Mjölby Bok- & Papper AB	Mjölby	Åke Burwalls Bokhandel AB	Malå
Mora Bokhandel AB	Mora	Åkerbloms Univ.bokhandel	Umeå
Mönsterås Bokhandel AB	Mönsterås	Åmåls Bok & Papper	Åmål
Nils Asp Bok- & Papper AB	Höllviken	Ånge Bokhandel AB	Ånge
Nilssons Bokhandel i Köping AB	Köping	Årebygdens Bok- och Papper	Järpen
NK - Bokhandel AB	Stockholm	Älvsby Bokhandel, AB	Älvsbyn
Norders Bokhandel AB	Falköping		
Näsby Parks Bokhandel AB	Täby		
Oskar Eriksons Bokhandel AB	Strängnäs		
P.W. Karströms Bokhandel, AB	Mariestad		
Partille Bokhandel AB	Sävedalen		
Pennstället i Gällivare AB	Gällivare		
Ringsjöbygdens Bokhandel AB	Hörby		
Ronneby Bokhandel AB	Ronneby		
Ruckmans Bokhandel AB	Stenungsund		
S. Hellbergs Bokhandels AB	Kävlinge		
Seijser & Lundin AB	Tranås		
Skene Bokhandel AB	Skene		
Spongs Bokhandel, AB	Karlskoga		
Sundbybergs Bokhandel AB	Sundbyberg		
Sylve Norrbys Bokhandel, AB	Visby		
Söderbokhandeln AB	Stockholm		
Söders Bok- och Papper AB	Bålsta		
Sörlins Bokhandel AB	Rättvik		
Tehås Bok & Pappershandel AB	Gnosjö		
Thells Foto, Bok, Kontor AB	Åstorp		
Tranemo Bok & PapperAB	Tranemo		
Trosa Bokhandel AB	Trosa		
Törnqvists Bokhandel, AB	Avesta		
Ulfs Bokhandel AB	Värnamo		
Walfrid Nilssons Bokhandel AB	Motala		
Vara Bok & Kontor AB	Vara		
Vellinge Bok, Papper & Spel AB	Vellinge		
Wessman & Pettersson, AB	Visby		
Vängåvans Bok & Papper AB	Sundsvall		

Sammanställning av enkät till läns- och regionbiblioteken

Vi skickade ut en enkät till samtliga 19 läns- och regionbibliotek i maj 2012. Samtliga bibliotek svarade på enkäten. Länsbiblioteket i Gävleborg och länsbiblioteket i Uppsala har slagits ihop och därför har de svarat gemensamt. Alla läns- och regionbibliotek har dock inte svarat på alla frågor. Nedan följer en sammanställning av samtliga svar.

Tabell 1 Läns- och regionbibliotekets intäkter (tusen kronor)

Län	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹
Dalarna	4 439	4 790	4 914	4 761	5 016	4 761	5 233
Gotland	2 086	2 503	3 812	2 243	1 733	1 279	1 193
Gävle-Uppsala	4 234	5 361	5 675	6 524	11 622	11 926	11 167
Halland			1 300	1 230	1 430	1 230	1 300
Jämtlands	4 292	4 625	3 954	3 662	3 809	3 964	3 962
Jönköping	5 015	4 507	3 990	5 682	5 412	5 379	5 028
Kalmar	4 127	3 920	5 656	5 397	7 221	6 755	5 397
Norrbottn						3 580	2 103
Skåne			10 540	10 712	8 913	8 074	8 010
Stockholm	8 408	8 437	8 418	8 518	8 577	8 704	8 700
Sydost	5 727	6 327	6 618	7 082	7 188	7 233	7 284
Sörmland	4 085	4 233	4 316	4 456	4 860	5 007	4 936
Västmanland	4 910	5 229	4 909	4 632	4 693	4 622	4 500
Väster-norrland	5 098	6 607	5 935	5 637	4 327	5 344	5 351
Västra Götaland							20 000 ²
Västerbotten					4 492	5 198	4 826
Örebro	5 314	4 887	4 199	3 631	4 130	4 174	4 174
Östergötland	6 560	6 743	7 134	6 930	6 929	6 629	6 774

1 Budgeterat.

2 I Västra Götaland finns inget regelrätt länsbibliotek. Ansvaret för den regionala biblioteksverksamheten finns hos Kultur i väst. Därför är budgetsiffran en uppskattning av det som kan anses tillhöra regional biblioteksverksamhet.

Tabell 2 Antal årsarbetskrafter

Län	Antal årsarbetskrafter
Dalarna	7
Gotland	1,75
Gävle-Uppsala	10,87
Halland	4,75
Jämtlands	3,5
Jönköping	7
Kalmar	4,5
Norrbottn	7
Skåne	5
Stockholm	8,9
Sydost	5 (+tjänsteköp)
Sörmland	8 +2 projektanställda
Västmanland	4,5
Västernorrland	5,75
Västra Götaland	20
Västerbotten	6
Örebro	3 + 3 köpta tjänster
Östergötland	9,75

Tabell 3 Är ert län/region med i kultursamverkansmodellen? (Ja eller Nej)

Län	Ja!	Nej
Dalarna		X
Gotland	X (2011)	
Gävle-Uppsala		X
Halland	X (2010)	
Jämtlands	X (2012)	
Jönköping	X (2012)	
Kalmar		X
Norrbottn	X (2010)	
Skåne	X (2011)	
Stockholm		X
Sydost	X (2011)	
Sörmland	X (2012)	
Västmanland	X (2012)	
Västernorrland	X (2012)	
Västra Götaland	X (2011)	
Västerbotten	X (2012)	

Örebro	X (2012)	
Östergötland	X (2012)	

1 Inom parantes finns det år de gick med.

Fyra läns- och regionbibliotek svarade att kultursamverkansmodellen inneburit en förändring för läns- och regionbibliotekets intäkter.

Gotlands länsbibliotek svarade:

Barnbibliotekskonsulenttjänsten togs i kommunal besparing årsskiftet 2010–2011. Andra kommunala kostnader redovisas för 2011 som om de är regionala kostnader.

Norrbottnens länsbibliotek svarade:

Mer bidrag från landstinget.

Kultur i Skåne svarade:

Ja och nej. Nej i bemärkelse att det statliga och regionala bidraget är intakt. I och med regionbiblioteket är integrerat i Kultur i Skåne har administrativa resurser övergått till Kultur i Skåne. Därutöver har BBM (Bibliotek, bildning och media) fått stora utvecklingsbelopp ur både regionala och statliga resurser tillförts utvecklingsarbetet.

Länsbiblioteket i Västerbotten svarade:

Ca 1 % ökat bidrag.

Tabell 4 Har kultursamverkansmodellen inneburit någon förändring gällande inriktningen på ert arbete? (Ja eller Nej)

Län/region	Ja	Nej
Gotland	X	
Halland	X	X
Jämtlands	X	
Jönköping	X	
Norrbottn		
Skåne	X	
Sydost	X	
Sörmland	X	
Västmanland		X
Västernorrland	X	
Västra Götaland		X
Västerbotten		X
Örebro	X	
Östergötland		X

De 11 respondenter som svarade Ja på ovanstående fråga beskrev även förändringar som kultursamverkansmodellen inneburit. Även Halland och Västerbotten som svarade Nej kommenterade sitt svar.

Gotland svarade:

För länsbibliotekets verksamhet har den inneburit drastiska nedskärningar och organisatoriskt lyder länsbiblioteket under stads och högskolebiblioteket Almedalsbiblioteket från februari 2011. Länsbibliotekarie/Regionbibliotekschef har ansvar för barnbiblioteks-konsulentverksamhet och övrig konsulentverksamhet.

Halland svarade:

Vill konstatera att samverkansmodellen och framtagandet av en kulturplan inneburit dels bättre dialog med kommuner och andra aktörer samt en gedigen genomlysning av verksamheten. Samverkansmodellen har inneburit ett nytänk kring samarbeten över kulturgränser samt med de fria kulturaktörerna. Vår nya organisation - där all kultur samlas under samma hatt - har också underlättat detta nytänk.

Jämtland svarade:

En Regional kulturplan gällande 2012–2014 är politiskt antagen. En verksamhetsplan för den regionala biblioteksverksamheten är fram-

tagen med utgångspunkt i den regionala kulturplanen. Bibliotekscheferna i länet har varit med i framtagandet av verksamhetsplanen.

Jönköping svarade:

Länsbibliotek Jönköping blev organisatoriskt en del av landstinget först 100601, tidigare fanns avtal med Jönköpings kommun. Arbetet med den regionala kulturplanen har sammanfallit med arbetet att skapa en ny organisation i Kulturenheten, Regional utveckling. Arbetet har inneburit att länsbibliotekets verksamhet kommit in i ett naturligt regionalt sammanhang. Den regionala kulturplanen är det första tydliga styrdokument på regional nivå för länsbiblioteks verksamhet. Inriktningen har hittills inte påverkats i någon större omfattning. Uppdraget att arbeta med litteratur har förstärkts men formerna är ännu inte klara.

Norrbottnen svarade:

Inte egentligen, men kulturplanen styr och det är bra!

Skåne svarade:

Kulturplaneprocessen sätter in RB (regionbiblioteket) arbete i en ny kontext. Biblioteksutveckling blir en integrerad del av samhälls- och kulturutvecklingen. Det påverkar arbetsformerna internt i riktning mot utvecklingsarbete ännu kraftigare betonat kring kulturell infrastruktur och kulturhus. Det avspeglar de lokala bibliotekens som utvecklas i samspel med lokala krafter.

Sydost svarade:

Länsbibliotek Sydost har långvarig erfarenhet av samverkan med skolor, högskolor, folkbildning, arkiv, museer m.fl. Men vi bedömer att kravet på och möjlighet till ökade samverkansinsatser med kulturinstitutioner förutom bibliotek kommer att förstärkas. Redan under 2011 deltog länsbibliotekspersonal i flera samverkansmöten beträffande regionala kulturplaner för Blekinge resp. Kronoberg.

Sörmland svarade:

Ja, vissa delar har lyfts fram som gemensamma inom förvaltningen. Mot kommunerna har det förtydligat de uppdrag som Länsbibliotek Sörmland har, om än inte så stora förändringar i själva uppdragen. Men genom att fler läser om dem - politiker och högre chefer på kommunnivå - blir verksamheten mer synlig.

Västernorrland svarade:

Bla. större samverkan mellan regionala kulturkonsulenter.

Västerbotten svarade:

Kultursamverkansmodellen har inte riktigt hunnit sätta sig ännu.

Örebro svarade:

Tydligare prioritering avseende utvecklingsområden. Medverkan i övergripande utvecklingsområden på tvärs över konst- och kulturformerna.

Bibliotek fick även frågan: ”Har kultursamverkansmodellen inneburit några förändringar i era kontakter med andra intressenter som landstingets/regionens politiker eller kommuner/folkbibliotek?” Svaren redovisas i följande tabell.

Tabell 5 Förändringar i kontakter med andra intressenter? (Ja eller Nej)

Län/region	Ja	Nej
Gotland	X	
Halland	X	
Jämtlands		X
Jönköping	X	X
Norrbotten	X	
Skåne	X	X
Sydost	X	
Sörmland	X	
Västmanland		X
Västernorrland	X	
Västra Götaland		X
Västerbotten	X	
Örebro	X	
Östergötland		X

På frågan hur kontakterna förändrats svarade bibliotek på följande vis:

Gotland svarade:

Bara bibliotekschef möter politiker. LB måste sanktionera initiativ hos bibl.chef som ytterst har budgetansvar för länets budget. Det är olämpligt att LB lyder under bibl.chef då detta kan innebära en lojalitetskonflikt. Det är dessutom en avvikelse från den Regionala kulturplanen 2011-2013 där man tydligt anger att länsbiblioteket organisatoriskt är placerat under förvaltningschef. Länsbiblioteket ska

tillsammans med KB följa upp hur biblioteksplanen har utformats och hur den enligt bibliotekslagen tillämpas.

Halland svarade:

Bättre dialog. Se för övrigt kommentaren ovan.

Jönköping svarade:

Ja, medvetenheten och intresset inom landstinget för den regionala biblioteksverksamheten har ökat. Nej, länsbiblioteket har under alla år drivit en proaktiv linje gentemot politiker och tjänstemän lokalt och regionalt.

Norrbottnen svarade:

Vi hade sedan tidigare bra kontakt med lokala politiker kring bibliotekssamarbetet. Genom samverkansmodellen har kontakten fördjupats.

Skåne svarade:

RB har kommit närmare den regionala politiken och via kulturplaneprocessen den kommunala politiken. Samtidigt har RB kvar sina väl etablerade kontakter med folkbiblioteken.

Sydost svarade:

Diskussioner med folkbiblioteken om framtida insatser utgår från riktlinjer i de regionala kulturplanerna. Denna inriktning är märkbar redan nu, även om kultursamverkansmodellen och kulturplanearbetet är nytt.

Sörmland svarade:

Kontakterna med kommunernas beslutsfattare och politiker, som sker gemensamt med hela förvaltningen, har blivit tätare och dialogen bredare.

Västernorrland svarade:

Kultursamverkansmodellen har inneburit en större samverkan med andra kulturområden. Länsbibliotekets relationer till kommunbiblioteken har inte förändrats i någon större utsträckning.

Västerbotten svarade:

Parallellt med framtagandet av regional kulturplan (grund för samverkansmodellen) har länsbiblioteket arbetat med regional biblioteksplan samtidigt som vi stöttat kommunerna i deras

framtagande av kommunala biblioteks- och/eller kulturplaner. Mer fokus på planer och en tydligare koppling till politikerna i respektive kommun.

Örebro svarade:

Arbetet i temagrupper för att genomföra de övergripande utvecklingsområdena på tvärs över konst- och kulturformerna.

Resurser till olika typer av verksamhet

Biblioteken fick frågan: ”Hur stor andel av ert läns-/regionbiblioteks resurser satsas på olika typer av verksamhet (uppskatta i procent)?” Svaren redovisas i följande tabell.

Tabell 6 Andel av läns-/regionbibliotekens resurser som satsas på olika typer av verksamhet (procent)

Län	Bistå biblioteken med medieförsörjning	Uppföljning/stöd folkbibliotekens biblioteksplaner	Stöd till folkbibliotekens läsfrämjande verksamhet	Stöd till biblioteken i bibliotekstekniska frågor (Libris m.m.)	Egen läsfrämjande verksamhet	Stöd till biblioteken i andra frågor	Andra verksamheter
Dalarna	20	4	15	16	20	15	10
Gotland	0	5	5	1	50	39	24
Gävle-Upps.	10	5	30	10	10	35	
Halland	10	5	20	35	5	25	
Jämtlands	15	30	30		25		
Jönköping	25	15	20	15	5	10	10
Kalmar	15	1	5	5	0	60	50
Norrbottn ¹	10	5	25 ²		40		
Skåne ³							
Stockholm	15	5	20	15	10	35	
Sydost	28	2	5	5		55	5
Sörmland	20	3	40	7	10	20	
Västmanland	25	2	20	15	10	28	10
Västernorr.	15	5	20	20	20	10	10
Västra Götal.	10	0	20	20	15	35	

Västerbotten	10	20	15	15	10	30	
Örebro	15	2	25	15	3	30	10
Östergötland ⁴	-	-	-	-	-	-	-

1 Det går inte riktigt att svara på det sättet som ni vill. Länsbiblioteket leder det länsövergripande bibliotekssamarbetet och är i allra högsta grad involverad i dagliga utvecklingsfrågor rörande teknik, läsfrämjande, webbutveckling, kommunikation, nationell katalog m.fl. Vi skiljer oss på det sättet från många andra länsbibliotek i landet. Mer om arbetet och den gemensamma organisationen: <http://www.nll.se/sv/Kultur/Litteratur/Norrbottnens-lansbibliotek/Ett-bibliotek-2013/>.

2 Kommer att öka.

3 Avses med resurser pengar och/eller personal? Att bedöma de olika arbetsinsatserna procentuellt låter sig knappast göras. Arbetsuppgifterna flyter ihop. Samarbeten äger rum med andra medarbetare inom Kultur Skåne som en följd av kulturplaneprocessen. Kompletterande medieförsörjning sker t o m 2012 via värdbibliotek, men det kommer att förändras fr.o.m. 2013. Kompletterande medieförsörjning skall ses i vid bemärkelse med medier, transporter och kompetensutveckling. Barn och unga arbetet sker i samarbete med alla verksamhetsområden, visualisering och digitalisering likaså. RB hela arbete är inriktad mot utvecklingsstrategier.

4 Respondenten hade missförstått frågan, därför tas inte Östergötlands svar med här.

I tabell 6 ovan redovisas hur stor andel av resurserna som satsas på ”stöd till folkbiblioteken i andra frågor”. Stödet till biblioteken i andra frågor beskrev respondenterna på följande vis.

Dalarna svarade:

Digidel2013-projektet, Samverkan lokalt och med andra kommunbibliotek liksom med länsbiblioteket. Omvärldsbevakning och information. Processledning i det omfattande KUB projektet (kompetensutveckling av bibliotek), ett ESF-projekt som pågår nu.

Gotland svarade:

Prosit-projektet i samarbete med äldreomsorg och 4 andra län, Digidel 2013 i samarbete med Almedalsbiblioteket och folkbildningen där länet bekostar 23 cirkelledare, länsmöte, Folkhälsodagarna vecka 16, kulturkonsulentsamarbete, länsinstitutionssamarbete (digitalisering av filmer), poesi och dans, hemslojdsverksamhet på bibliotek, stödjer utgivning av gotländsk litteratur, samarbete med TPB mm.

Halland svarade:

Tillgänglighet, rummets utformning, marknadsföring, digidel kampanjen, sociala medier, nedladdning, DAISY

Jönköping svarade:

Siffrorna är en mycket grov skattning då jag inte är van att redovisa verksamheten utifrån dessa kriterier. Vi är mitt inne i en spännande process att finna nya former för vår verksamhet och förändringar

kommer att ske. Våra strategiska spår är: Barn/unga -Bibl. i samhället - Digital utveckling- Litteratur som konstområde - Medier – Strategisk biblioteksutveckling. Inom dessa områden rymts mycket av den verksamhets som ovan beskrivits men också annat. Främst digital kompetens, professionsutveckling, nätverkande med andra verksamheter.

Stockholm svarade:

Handledande, metodutvecklande, fortbildande.

Sydost svarade:

Kommunikation- och marknadsföring (projekt Futurum.kom), Stöd till insatser från folkbibliotek och studieförbund mot allmänheten för ökad digital delaktighet (Digidel), implementering av sydsost-bibliotekens gemensamma katalog/webb Arena, kompetensutveckling/kurser/konferenser, projekt kring biblioteksperspektiv och bemötande av barn samt barnens fysiska och digitala biblioteksrum. Tillgänglighetsfrågor. Läsfrämjande insatser kan ibland ingå som del i dessa verksamheter.

Sörmland svarade:

Kompetensutvecklingsprojekt KompoBib2020, finansierat av ESF (2011–2012 10,8 miljoner, ej med i sammanäkningen ovan) och tillsammans med Regionbibliotek Örebro/Västmanland innebär bred kompetensutveckling, bland annat om nya grupper, läsfrämjande och biblioteksrummet. Målgrupp är 500 biblioteksanställda i kommunerna i de tre länen. Projektet "Bubblan - berättelser på väg", finansierat av Kulturrådet, tar berättelsen ut till barnens platser. Samv Regionbibliotek Örebro/Västmanland (Sörmland är projektägare, sammanlagt på tre år ca 800 tkr., inräknat i summorna ovan, tillsammans med ett antal andra läsfrämjandeprojekt under åren)

Västmanland svarade:

Arbetet kring att marknadsföra digital agenda/ digitalt deltagande.

Västernorrland svarade:

ABM-samverkan (kompetensutveckling, regional kulturarsportas m.m.).

Västra Götaland svarade:

ABM; bibliotek som kulturarena; kultur och hälsa; jämställdhet; tillgänglighet; mångfald.

Västerbotten svarade:

Under 2011 har det varit mycket fokus på kommunala omorganisationer och på personalsituationen vid folkbiblioteken.

Örebro svarade:

Arbetet kring att marknadsföra digital agenda/ digitalt deltagande.

Östergötland svarade:

Biblioteken som lärmiljöer, digital delaktighet, samhällsorientering för nyanlända, gemensamt biblioteksdatasystem, gemensam webb, kvalitetsarbete, eget skrivande, tillgänglighet, lokalhistoria/kulturarv,

I tabell 6 ovan redovisas hur stor andel av resurserna som lades på "andra verksamheter". Läns- och regionbiblioteken beskrev på följande vis vilka dessa andra verksamheter var.

Dalarna svarade:

Delta i arbetet med framtagande av Dalarnas kulturplan. Samverkan inom den regionala kulturen och bildningen. Samverkan i LIM och SLB. Ledarskap, administration och ekonomi, mångfald och integration, kommunikationsplan för länsbiblioteket, egen fortbildning m m.

Gotland svarade:

Kompetensutveckling för barnhälsovård och talpedagoger i språkutveckling, studiedagar och studiecirkel för sagoberättare, kompetensutveckling för bibliotekspersonal, PMC och lärarbibliotekariär. Vi har utbildningstillfällen en gång i månaden för bibliotekspersonal i sociala medier. Länsbiblioteket är projektägare av Digidel 2013.

Jönköping svarade:

Utgivning av Jönköpings läns taltidning.

Kalmar svarade:

Upphandlingar, leda gemensamma utvecklingsprojekt och kompetensutveckling.

Sydost svarade:

ABM-samverkan, arbete med kulturarvsportal.

Västmanland svarade:

Huvudmannainterna aktiviteter. Deltagande i regionala och nationella nätverk kring biblioteksutveckling och kultur.

Västernorrland svarade:

Utvecklingsarbete , projektverksamhet.

Örebro svarade:

Huvudmannainterna aktiviteter. Deltagande i regionala och nationella nätverk kring biblioteksutveckling och kultur.

Läsfrämjande i egen regi

Biblioteken fick följande fråga: ”Vilka insatser bedriver ni i egen regi för att främja läsande i ert län/region?”. Läns- och regionbiblioteken beskrev dessa insatser på följande vis.

Dalarna svarade:

Webbplatsen dalalitteraturen.se. Artiklar om läsning och litteratur i dalapressen. Läsfestivalen, monter på Bok & Bibliotek på tema Dalalitteraturen. Läs kraft! Litterära evenemang. Dalarnas biblioteksförbund, digitalisering av Dalabibliografin och länsmöte på tema litteratur och läsning varje år. Tagit fram två påkostade skrifter: Litterärasmultronställena i Dalarna och 21 Dalaförfattare, som delas ut gratis.

Gotland svarade:

Barnens första bok länet köper in 550, Bokpåsar, länet har med hjälp av inköpsstöd till folk och skolbibliotek ca 1000 bokpåsar i barnomsorgen, språkpåsar, Allas barnbarn, nystart med 22 nya sagoläsare som går i en studiecirkel och en samordnare är anställd av länsbiblioteket, Logoteket, länsbiblioteket köper in böcker, MiniBio i samarbete med skola och filmkonsulent, Bokens Dag för vuxna, Bokens dag, två dagar, för gymnasie elever och lärare, Förintelsens minnesdag, Världsbokdagen, Folkhälsodagar i samarbete med bibliotek och folkhälsoenheten, Gotlands Bokmessa, Prosit-projektet, Digidel 2013, länsmöte, Kulturnatt mm.

Gävleborg–Uppsala svarade:

- Mötesplats f. läskonster och berättarskåpet som ordinarie verksamhet efter projektet läskonster

- Unga skrivare – Skrivarkurser gym. elever
- ABC-droppar och gågoböcker, språkpiller (BVC)
- Gymnasiebibli. tvinning
- Läskraft (Kultur i vården)
- Mimers träd (läsfrämjande nätverk)
- Språknätverket (BVC, öppna förskolan, bibliotek)

Halland svarade:

- Forskningsuppdrag, finansierat av KUR och tillsammans med Regionbiblioteket Stockholm och Kultur i Väst.
- Involverar Halländska författare och andra kulturutövare kring begreppet "berättelsen" på Bokmässan i Göteborg.
- Skrivarkurs för ungdomar och vuxna på Katrinebergs folkhögskola (med anställd halländsk författare), Kurser inom området dyslexi och digital delaktighet.
- Projekt där barn bl.a. skapar digitala sagor samt framtagande av digitala litterära skyltar.
- Debatt om e-boksfrågan.
- Skrivarkurser för bibliotekspersonal i hur man förmedlar litteratur via webben *studiedagar kring litteratur (och litteraturutredningen) *litteraturcirkel på arbetstid för Regionbiblioteks personal om halländska författare.
- Föreläser inom skönlitteraturområdet för kollegor och allmänhet.
- Halmstadskonferensen (delar av).
- Bokpratsstaffet där vi går igenom förlagsutgivningen.
- Medarrangör till Hässleholmsdagarna.

Jämtland svarade:

Biblioteken i länet har en gemensam webb, BibliotekMitt.se. Barnbibliotekskonsumenten arbetar kontinuerligt med dessa frågor. Konsumenten är länsbibliotekets representant i Regionalt kulturforum. Regionalt kulturforum är ett samverkansforum där övriga kulturkonsulenter i regionen representerar andra konstformer. En länsfestival, för personer med funktionsnedsättning, arrangeras årligen i länet.

Jönköping svarade:

Vuxna: Subventionerat deltagande i MUSA-utbildningar och ett Skönlitterärt nätverk. Funnits med i arbetet med Poesifestivalen i Nässjö. Arrangerat olika typer av kompetensutbildning. Regionala kulturplanen lyfter fram Litteraturen som konstform och processen är igång hur länsbibliotekets uppdrag skall formuleras. Tanken är ett ökat fokus i samverkan med biblioteken i länet och andra aktörer. Är med och finansierar Bokcirklar.se. Barn: Projekt främst i samverkan med förskolan. Kompetensutbildning i språkutveckling m.m. Även här utgår vi från regionala kulturplanen och söker nya former för arbetet med läsande och lärande.

Kalmar svarade:

Kompetensutveckling av bibliotekspersonal. Ingen egen verksamhet.

Norrbotten svarade:

Framför allt till barn via Barnens Polarbibliotek som vi drivit sedan 1997. Idag en unik tjänst som utgår från vår verksamhetsidé: "här får barnen göra sin röst hörd". Hela sajtens innehåll bygger på barnens egna aktiviteter. mer om tjänsten: <http://www.nll.se/sv/Kultur/Litteratur/Norrbottens-lansbibliotek/Barnens-Polarbibliotek>

Skåne svarade:

Årlig skolbibliotekskonferens, årlig författardag för bibliotek/lärare som arbetar med b/u läsning. Fortbildningsseminarier för bibliotekspersonal. Utvecklingsbidrag 2011 och 2012 – vandringsutställning om läsningens historia, Världspoesidagen, Bokfestivaler i Kristianstad, LA Spoken word – ett skrivprojekt i Landskrona, Poem express (sex kommuner deltar i europeisk poesitävling/projekt) Bidrag till delregional fortbildning "Att skriva med barn".

Stockholm svarade:

Läsombudsverksamhet, Barnbiblioteksområdet, Bokcirklar

Sydost svarade:

I samband med kurs/konferensverksamhet kan läsfrämjande insatser ibland vara tema. Insatserna kan variera mellan åren. Åren 2009–2010 hade t.ex. Länsbibliotek Sydost (projektägare) tillsammans med regionbiblioteket i Kalmar län ett stor läsfrämjande projekt för barn och ungdom, Läsfrämjande cross over.

Sörmland svarade:

Projektet "Utan språk är du körd", med utgångspunkten läsande-språk-delaktighet-folkhälsa-demokrati, som genomfördes under 2010–2011, har medfört att samarbetet med folkbildning och folkhälsa i länet intensifierats. Den arbetsgrupp som elever kvar efter projektet planerar fler aktiviteter gemensamt inom ram.

I samarbete med Film i Sörmland har konceptet Boktips på film arbetats fram. Litterära caféer i Sörmland planerar sin 15:e säsong. Det är ett samarbete med folkbibliotek, studieförbundens regionala organisationer och Länsbildningsförbundet Sörmland (som avsätter medel för serien) Länsbiblioteket arbetar mycket med den innehållsliga och fysiska utformningen av Bubblan (se ovan) för att den ska kunna möta barn i alla åldrar i de olika kommunerna. 2012 ska den ut till 16 kommuner i Sörmland, Västmanland och Örebro, där målgruppen i år är de allra minsta.

Västmanland och Örebro svarade:

Skrivartävlingen digit; samarbete med läsrörelsen om Bok Happy meal samt projektet leka läsa; Prosit-projektet; utbildningstillfällen som formatdagar, Spralldagar samt inom ESF-projektet Kompobib; arbetet med att sprida de distributionsstödda böckerna från Kulturrådet, nätverksarbete för bokbusspersonal, för bibliotek i det finska förvaltningsområdet; marknadsföring av barnboksförlagens utgivning, ansvar för samköp av e-böcker, fjärrlån, gratis medietransporter mellan folkbiblioteken i länet samt mellan värdbiblioteken i Örebro och Västerås, information om nedladdning av talböcker, Bubblanprojektet, delfinansiering av Bokcirklar.se, uppdrag i den regionala biblioteksplanen, Projektet Linje 500 för ungdomar Språkstimulerande arbete för familjer med annat modersmål än svenska tillsammans med Barnhälsovården. Gåvobok till alla barn.

Västernorrland svarade:

Studiedagar, seminarier, arbetsmöten med bibliotekspersonal. Läsfrämjande projekt i samverkan med kommunbiblioteken.

Västra Götaland svarade:

Webbplatserna: Barnens bibliotek på internet; Bokpuffen; Boktips.net.

Västerbotten svarade:

Workshops, seminarium, arbetsmöte, direkt rådgivning till kommunbiblioteken, möjliggjort mötesplatser för nätverk. Fokus på barn- och unga och kommunernas läsplaner. Projekt med inriktning mot läsfrämjande t ex Give me 5 i Västerbotten.

Östergötland svarade:

www.squoosh.se webbsida för eget skrivande, unga 13-16, just nu pågår projekt i några kommuner med stöd från kulturrådet, som använder sajten för att jobba med ungdomar och skrivande. De har kul! Novelltävling varje år i Unga berättare, regional bibliotekswebb med boktips m.m. Språkpiller, samarbete mellan barnbibliotekarier och logopedier, Vi har haft en webb för läslust för barn 8-12 år under några år. Nu håller vi på med en ny gemensam webb där vi jobbar med litteratur och läslust. Ett nätverk för att arbeta med skönlitteratur för vuxna håller på att bildas. Kompetensutvecklingsprojekt där läslust ingår + att vi håller på att förkovra oss på länsbiblioteket i nyutgiven kvalitetslitteratur, genom att ha en uppsättning distributionsstödda till länsbiblioteket. m.m.

Uppfattning om Statens kulturråd

Respondenterna svarade på följande vis på frågan ”Hur uppfattar ni Statens kulturråds roll på läsfrämjandeområdet?”.

Dalarna svarade:

Positivt med det dokument med åtaganden för läsinspiration som KUR och SLB tagit fram tillsammans och undertecknat av högsta ansvariga. I övrigt uppfattar vi KUR som projektmedelsutdelare, granskare av ansökningar från hela landet från organisationer som vill arbeta läsfrämjande. Det läsfrämjande arbetet bygger mycket på projektmedel, vilket försvårar kontinuerlig verksamhet för läsfrämjande. Endast en person, mycket duktig, på Kulturrådet arbetar med detta, det är alldeles för lite. Mer medel till aktörer, mindre till förlagen.

Gotland svarade:

Jag önskar att man kunde få större och fler bidrag.

Gävleborg-Uppsala svarade:

Bra med bidrag till läsfrämjande insatser och bidrag till folkbibliotek+studieförbund.

Halland svarade:

KUR har en viktig roll som bidragsgivare för metodutvecklingsprojekt, spridning av resultat och samordning inom området. KUR:s arbetsgrupper inom litteraturområdet och själva distributionsstödet säkrar folkbibliotekens utbud av kvalitetslitteratur och utjämnar

skillnader i folkbiblioteksstandard. Arbetsgruppernas kompetens kunde dock spridas på något sätt.

Jämtland svarade:

Statens kulturråd har en mycket viktig roll i det läsfrämjande arbetet.

Jönköping svarade:

Saknar en tydlig utvecklingslinje, uppföljning och spridning. Stort fokus på barn/unga.

Kalmar svarade:

Positivt med läsfrämjandemedel.

Norrbottnen svarade:

Svag. Det delas ut lite pengar till kommuner och regioner men det saknas uppföljning av effekter av de statliga medlen. Mitt förslag är att medlen blir en del av samverkansmodellen och att regioner kan söka för fleråriga projekt/verksamheter där man också skulle kunna mäta effekterna. Idag räcker medlen endast till små projekt under en väldigt begränsad tid.

Skåne svarade:

Kulturrådet har en mycket viktig och för biblioteken välkänd roll i arbetet med läsfrämjande. Ute på biblioteken skulle man önska sig en bättre spridning/sammanställning av resultat från olika projekt med bidrag från Kulturrådet. Det kan upplevas som begränsande att man uteslutande ger till projekt barn/unga då läsande vuxna är viktiga förebilder.

Stockholm svarade:

Viktigt, Bra med mer samverkansinsatser samt forskningsberikade insatser.

Sydost svarade:

Positivt att Kulturrådet har projektmedel för läsfrämjande insatser.

Sörmland svarade:

Idégivare och impulsgevare, som utifrån de förslag till projekt som biblioteken tar fram också blir möjlig bidragsgivare. Idégivare, ibland genomförare, till nationella konferenser om läsfrämjande, exempelvis Läs Lika - att bygga för jämställd läsutveckling i Göteborg vecka 43/2012 Litteraturstödda titlar som skickas till kommunbiblioteken.

Västmanland och Örebro svarade:

Det vore önskvärt att Kulturrådet hade en mer aktiv och starkare roll för att stödja och/eller driva nationella uppdrag och projekt i samarbete med länsbiblioteken gärna samordnat med andra kulturuttryck som tex film och bildkonst. Det behövs en tydligare kommunikation mellan KUR och den regionala nivån när det gäller roller och förväntningar. Regionbiblioteket bedömer att KUR behöver mer kunskaper om den regionala biblioteksverksamhetens förutsättningar. Det behövs en mer positiv relation och dialog mellan KUR och KB kring bibliotekens läsfrämjande arbete.

Västernorrland svarade:

Traditionellt stark part i läsfrämjandearbetet genom olika stödformer, konferenser och löpande kontakter med berörda handläggare.

Västra Götaland svarade:

Bidragsgivande.

Västerbotten svarade:

Bra men med för lite pengar.

Östergötland svarade:

Det är viktigt att någon har uppdraget nationellt, både för strategier och stöd, och utvecklingsbidrag för verksamhetsutveckling på området. Här skulle kunna göras mer för kunskapsutveckling på litteraturområdet. Behövs också ett gediget "värdeskapande" lobbyarbete för att höja medvetandet om vikten av läsning och vikten av att det finns, skrivs, ges ut kvalitetslitteratur.

Uppfattning om Kungl. biblioteket

Respondenterna svarade på följande vis på frågan "Hur uppfattar ni Kungliga bibliotekets arbete med nationell samordning?".

Dalarna svarade:

Det är i sin linda. Vi ser positiva och seriösa ansatser, inte mer ännu. Bra jobb med Libriskatalogen, en nationell katalog.

Gotland svarade:

Mycket har gjorts på kort tid.

Halland svarade:

KB har kommit väl igång med sitt samordnande uppdrag, referensgrupperna som tillsatts ska bli intressanta att följa. De försöker ta sig an folkbiblioteksdelen och där får vi helt enkelt ge dem tid att tillsammans med oss bygga upp verksamheten. Läsfrämjandedelen känns däremot inte naturlig att låta KB samordna; där är KUR en given faktor.

Jämtland svarade:

KB har initierat några viktiga områden såsom nationell bibliotekskatalog, gemensam statistik.

Jönköping svarade:

Positivt ambitiöst och trevande. Transparent och ändå inte. Det finns flera angelägna frågor där länsbiblioteken tagit egna initiativ för nationella lösningar p.g.a. bristen på nationell aktör. Nu finns den nationella aktören och vissa frågor kräver snabba lösningar, tex. nationell katalog, licenser, e-böcker m.m.

Kalmar svarade:

Mkt positivt.

Norrbotten svarade:

Ojämn. Bra arbete med den nationella katalogen. Där är KB lyhörd gentemot regionerna och kommunerna. Upphandling av databaser är nästa steg. Men mer dialog mellan framför allt regionerna och KB lär behövas.

Skåne svarade:

För tidigt att bedöma. KB:s nya inflytande struktur har ännu inte påverkat arbetet. Arbetet har dock hittills präglats av KB:s traditionella förankring i universitets- och högskolevärlden. Folkbiblioteken har delvis en annan agenda och andra behov. Det lokal/regionala är viktigare för folkbibliotekens utveckling än centrala statliga beslut. De skånska kommunerna lägger ner 500 miljoner på sina folkbibliotek. Det statliga bidraget till regional biblioteksverksamhet är cirka 3 miljoner.

Stockholm svarade:

Får en allt starkare roll och utvecklas kontinuerligt. Viktigt med dialog med kommuner och landsting/regioner. Måste ha möjlighet att representera och föra talan i övriga offentliga Sverige. Nationella samordningen måste ha en förankring i hela KB. Samverkan på

nationell nivå bör förbättras. Gäller att man inte försöker ta för stort grepp utan fångar upp de allra mest strategiska områdena.

Sydost svarade:

Det är bra att KB får uppdrag att arbeta med nationell samordning.

Sörmland svarade:

Uppdraget är i sin linda men mycket viktigt. Genom det påbörjade arbetet med uppföljning av planer, kvalitet, statistik och med en gemensam nationell katalog, byggs en grund för en jämställt bibliotekssverige, där alla får samma möjligheter.

Västmanland och Örebro svarade:

Förväntningarna var stora på KB när de fick uppdraget. Tyvärr har viktiga och för folkbiblioteken relevanta delar tappats bort: som t ex gemensam upphandling av databaser. Folkbibliotekens barn- och tillgänglighetsperspektiv upplevs som nedprioriterat. I inflytandestrukturen får landets 290 kommunbibliotek stå tillbaka för ett 50-tal högskolebibliotek. Det behövs en mer positiv relation och dialog mellan KUR och KB kring bibliotekens läsfrämjande arbete.

Västernorrland svarade:

Har inte hunnit få en fast struktur ännu. Saknas tillräcklig förankring inom området barn och ungdom.

Västra Götaland svarade:

Bibliotekens gemensamma infrastruktur.

Västerbotten svarade:

Det finns en positiv vilja att läsa sig mer om folkbiblioteken och dess verksamhet. KB har knappt hunnit rigga sin organisation utifrån sitt utökade uppdrag ännu så det är lite tidigt att göra en utvärdering.

Östergötland svarade:

Skulle vilja att de får större möjligheter att koppla litteratur och läslust till sitt infrastrukturarbete. Till exempel för att tillhandahålla plattformar för skrivande, för att ge ut e-böcker, koppla ämnesord till skönlitteratur i libris m.m. Jag skulle vilja ha "samsök" så att när jag söker på skönlitterär titel eller författare skulle jag också vilja ha annotationer och recensioner, avhandlingar etc till. Men än så länge är det fullt sjå att få folkbiblioteken in i Libris, så jag förstår att det är ett långsiktigt arbete. Mer resurser till litteraturen och arbetet kring den.

Statliga initiativ som saknas

Respondenterna svarade på följande vis på frågan ”Vilken typ av statliga initiativ tycker ni saknas på biblioteksområdet?”.

Dalarna svarade:

Ta fram en nationell biblioteksstrategi. Besluta om gemensamma standards. Jobba för digitala tjänster och databaser för hela biblioteksområdet. Aktivt bidra till att lösa e-boksfrågan på ett tillfredsställande sätt för alla parter.

Gotland svarade:

Skärpta krav på hur kommunen redovisar hur Kulturrådspengar används. Skärpt lagstiftning på biblioteksområdet. Mer styrning av statliga medel. Kulturkoffertmodellen har fullkomligt avlovat länsbiblioteksverksamheten verksamhet. De kulturinstitutioner som vi har samarbetat med så mycket är nu fler och har blivit våra konkurrenter som i stort sätt ska dela på samma summa pengar som tidigare.

Halland svarade:

Saknar naturligtvis en läskampanj som försöker fånga icke-läsare, men även läsare. Barn som vuxna. Innan dess dock en utredning om läget nu och vad bibliotekarier faktiskt kan om (skön)litteratur. Och en metodutveckling för berörda grupper. Saknar också en samordning kring små barns språkutveckling för att lägga den gedigna grunden (såsom ex vis Bookstart i England).

Jämtland svarade:

En nationell biblioteksplan. Ett samlat grepp kring e-boksfrågan för folkbiblioteken.

Jönköping svarade:

Jag önskar aktivare kontakt/dialog med SKL för att den vägen påverka utvecklingen av biblioteksverksamheten i kommunerna. Tydlig strategisk kommunikation med den regionala nivån och andra nationella aktörer för att ta till vara de samlade resurserna, kompetenserna och erfarenheterna som finns, för snabbare processer. Beträktandet av biblioteksverksamheterna som en helhet utifrån användarnas perspektiv.

Kalmar svarade:

Initiativ till nationell biblioteksstrategi. Stöd för övergång till Libris.

Norrbottnen svarade:

Kulturpolitiska ställningstaganden. E-boksfrågan är en politisk fråga och inte tjänstemannafråga. Bibliotekssektorn och leverantörerna kommer inte att kunna lösa frågan. Men vad vill riksdag och regering?

Skåne svarade:

Trots ovanstående bedömning under punkt 12 är det viktigt med vissa strukturella nationella initiativ. Den nationella katalogen, e-resurser, en moderniserad statistik, samordning på den statliga nivån, liksom lobbyfunktionen är viktiga centrala insatser.

Stockholm svarade:

Det digitala biblioteket - nationella lösningar, Licensfrågan för alla typer av bibliotek, Det vidgade textbegreppet, den färdiga nationella katalogen, samverkan med folkbildningen, Digidel...

Sydost svarade:

Det saknas en övergripande nationell bibliotekspolitik i Sverige.

Sörmland svarade:

- Gemensam nationell biblioteksstrategi.
- En nationell insatsstyrka för läsandet. Stödet kan vara både fysiskt och virtuellt.
- Samordning av gemensam infrastruktur och tekniska lösningar för jämlik tillgång till information, nättjänster och till litteratur, för att underlätta läsande och lärande.
- Resurser till landets skolbibliotek så att alla barn får samma möjlighet till lässtimulans inom skolan.
- Nationell barnbibliotekswebb.
- Gemensam marknadsföring av bibliotekets roll i lokalsamhället och till/i landets gemensamma utveckling.

Västmanland svarade:

Gemensamt upphandlad transportordning mellan alla bibliotekstyper. Nationellt avtal om e-böcker. Nationell katalog - även med barnperspektiv. Mer medel till Internationella biblioteket för medier på andra språk än svenska. Nationellt uppdrag till IB kring fortbildning av bibliotekspersonal kring andra språk än svenska. Relevanta nyckeltal och uppföljningsmetoder för biblioteksområdet. Nationellt ansvar för bibliotekens arbete med att öka den digitala delaktigheten, ansvaret för webbplatsen delning.nu. Strategiska initiativ och motpart för utveckling, jämför med hur danska Kulturstyrelsens Center for Bibliotek, Medier og Digitalisering

arbetar. Nationella läsfrämjande insatser t ex ett "BOKSTART" för de allra minsta och deras föräldrar inspirerat av Bookstart i England.

Västernorrland svarade:

Vi anser att det främst saknas en nationell biblioteksstrategi. Även saknas fokus på skrivande, den litterära processen, författarskapets och förlagsvärldens villkor.

Västra Götaland svarade:

Nationell biblioteksplan/strategi.

Västerbotten svarade:

Nationellt avtal för transport av fysiska medier. Även om initiativ finns är det inget resultat ännu. Att lyfta litteraturen som konstform samt illustrationer och bildens betydelse i kommunikation kan synliggöras mera.

Örebro svarade:

Gemensamt upphandlad transportordning mellan alla bibliotekstyper. Nationellt avtal om e-böcker. Nationell katalog – även med barnperspektiv. Mer medel till Internationella Biblioteket för medier på andra språk än svenska. Nationellt uppdrag till IB kring fortbildning av bibliotekspersonal kring andra språk än svenska. Relevanta nyckeltal och uppföljningsmetoder för biblioteksområdet. Nationellt ansvar för bibliotekens arbete med att öka den digitala delaktigheten, ansvaret för webbplatsen delning.nu. Strategiska initiativ och motpart för utveckling, jämför med hur danska Kulturstyrelsens Center for Bibliotek, Medier og Digitalisering arbetar.

Östergötland svarade:

Mer resurser för litteraturforskning, läsforskning etc. Området behöver få större vikt, andra "tyngre" discipliner behöver inse att läsning är grundläggande för kunskapsutveckling, språkutveckling och ett civiliserat samhälle. Marknadsföring/kunskapsspridning av resultat av läsforskning och metoder för att jobba lässtimulerande. Nationella kampanjer för ökad läsning med metoder och material för bibliotek och skolor. Skulle vilja se nationella strategier för bibliotekens med fleras insatser för ökad läsning som kan matchas lokalt och regionalt.

Licensiering av e-resurser vid svenska vetenskapliga bibliotek

Wilhelm Widmark

Då internet slog igenom som medium för leverans av vetenskaplig litteratur förändrades också forskningsbibliotekens sätt att förvärva. Från att köpa en tryckt vara till ett fast pris har man gått över till att förhandla licenser för e-resurser. Innehållet är detsamma men mediet är förändrat. När biblioteken förhandlar licenser rör det sig både om priset och om de villkor som ges för att använda resursen. I och med dessa förändringar har biblioteken successivt varit tvungna att skaffa ny kompetens inom förhandlingsteknik och juridik. På forskningsbiblioteken förvärvas licenserna på två olika sätt - antingen genom det nationella konsortiet administrerat av Kungliga biblioteket (KB) eller genom egna förhandlingar.

Det nationella konsortiet Bibsam

Det svenska nationella konsortiet Bibsam har funnits sedan 1996. Enligt regleringsbrevet har KB till uppgift att förbättra och effektivisera informationsförsörjningen till högre utbildning samt till forsknings- och utvecklingsverksamhet. Slutandet av centrala avtal för olika typer av e-resurser såsom e-tidskrifter, e-böcker och bibliografiska databaser är ett led i KB:s ålagda verksamhet. Grundorsaken till förvärv av e-resurser i konsortieform är strävan efter bättre villkor och priser än vad som skulle erbjudas de enskilda biblioteken. Konsortiet är löst sammansatt vilket innebär att inga avtal är tvingande utan varje bibliotek väljer vilka de vill gå med i. För att ett bibliotek ska ansluta sig till ett avtal bör alltså konsortiets förhandlade pris och villkor vara bättre än vad den enskilda institutionen skulle kunna uppnå på egen hand.

Som grund har alla förlag en fastställd prislista och ett standardavtal. Detta kan sakna viktiga villkor samt innehålla onödiga och oskäligen sådana. Därför har konsortiet kommit fram till ett antal

principer som de vill uppnå i alla förhandlingar med förlagen. De som ska uppfyllas är:

- åtkomst via institutionens samtliga IP-nummer samt fjärråtkomst via proxyserver
- tillåtelse till "Walk-in use" – dvs. att besökare i biblioteket får använda resurserna på plats
- att viss kopiering av resurserna tillåts
- att fjärrlån av resurserna tillåts
- att biblioteken har rätt till arkivtillgång av licensierat material efter eventuell uppsägning av avtal
- att leverantören kan leverera användningsstatistik
- att avtalet är e-only, inget krav på pappersprenumeration

Av erfarenhet har man sett att biblioteken får bättre villkor och priser när många institutioner går samman och ställer krav på förlag och leverantörer. Då Bibsamkonsortiet har funnits länge är dess principer välkända bland förlagen i världen och de är också medvetna om att konsortiet inte backar på dessa.

För att nå fram till en kostnadsfördelning mellan biblioteken arbetar Bibsam med olika prismodeller. Oftast presenterar leverantörerna en modell som Bibsam genom förhandling anpassar till en som passar konsortiet. Priset för ett avtal per deltagande institution baseras oftast på:

- storlek och/eller ämnesinriktning hos deltagande institutioner
- antalet samtidiga användare
- enhetspris som konsortiet fördelar
- tidigare prenumerationer från deltagande institutioner
- officiell statistik över antal studenter och forskare per institution

Många leverantörer vill basera priset på hur mycket en resurs används. Detta försöker Bibsam att värja sig emot då det är olyckligt om de som lyckats marknadsföra en resurs väl får en högre kostnad. Inom konsortiet har det förekommit diskussioner kring att prismodellerna kan bli orättvisa för att de gynnar eller missgynnar olika typer av institutioner. Dessa diskussioner har dock minskat de senaste åren då konsortiets verksamhet satt sig.

Organisation av konsortiet

I avtalen är KB avtalspart gentemot leverantörerna och riksbibliotekarien skriver under dem. De deltagande institutionerna lämnar en fullmakt som ger KB rätten att signera avtalen samt att föra deras talan i förhandlingarna. Ansvariga förhandlare är de anställda licenshandläggarna på Bibsam. För att styra verksamheten har en styrgrupp (Styrgruppen för nationella licenser för e-resurser) tillsatts av bibliotekschefer från de deltagande institutionerna. Denna ansvarar för att utveckla strategier för nationella licensavtal, och diskuterar också de övergripande principerna för avtalens innehåll, former och vilka som kan delta. Den kan ta strategiska beslut om licensverksamhetens inriktning, men besluten måste bekräftas av riksbibliotekarien. Styrgruppen består av sju företrädare för universitet och högskolor, en företrädare för specialbiblioteken samt en från KB.

I dag är målgruppen för konsortiets verksamhet samverkansbiblioteken. Dessa består av:

- 38 universitets- och högskolebibliotek
- 36 övriga specialbibliotek
- Kungliga biblioteket

Av dessa 75 bibliotek deltar 62 bibliotek i ett eller flera licensavtal.

Licensavtalens omfattning 2010

År 2010 hade Bibsam cirka 40 avtal vilka omfattade ungefär 100 olika resurser. Den totala omsättningen för konsortiet var cirka 228 miljoner kronor fördelat enligt följande:

- e-tidskrifter – 184 miljoner kronor
- bibliografiska databaser – 23 miljoner kronor
- e-böcker och referensverk – 6,5 miljoner kronor
- övrigt – 14 miljoner kronor

Begränsningar för konsortiet

Antalet licenser konsortiet kan hantera är beroende av hur stora personalresurser KB avsätter till Bibsam. Det är ett kontinuerligt arbete att förhandla om gällande licenser då de oftast skrivs på ett

till fem år. Bibsam tecknar endast licenser då produkten är unik på marknaden och det kan ta tid för en ny resurs att tas upp till förhandling på grund av brist på personal. Under tiden kan flera bibliotek ha tecknat avtal kring en viss resurs och Bibsam kan då få svårare att uppnå sina principer samt ett bättre pris. Om alla resurser hanterades av konsortiet skulle all förhandlingskompetens samlas på ett ställe i Sverige och vara fördelat på ett fåtal personer. Som läget ser ut i dag bedriver dock de flesta bibliotek egna förhandlingar med leverantörer för att förvärva enskilda resurser. Det är därför viktigt att Bibsam förmedlar kunskapen kring licensfrågor till konsortiets medlemmar.

Licensarbete vid enskilda bibliotek

Då Bibsam inte kan teckna avtal för alla e-resurser som finns på marknaden är det viktigt att biblioteken bygger upp en egen verksamhet kring förvärv av licenser. Detta sker naturligt på de stora universitetsbiblioteken vilka har en ansenlig förvärvsbudget och behov av specifika resurser.

På Stockholms universitetsbibliotek spenderas 85 procent av förvärvsbudgeten på e-resurser och 15 procent på tryckta resurser. Inriktningen mot förvärv av e-resurser blev markant under början av 2000-talet och skedde snabbt. För att möta denna skillnad förändrade Stockholms universitetsbibliotek sin organisation och inrättade en avdelning med expertis som arbetar med att licensiera och tillgängliggöra e-resurser.

Det är viktigt att de enskilda biblioteken bygger upp sin förhandlingskompetens och aldrig direkt godtar erbjudna priser och villkor. Förlagen är alltid beredda att förhandla för att kunna sälja en resurs. Liksom konsortiet ger fördelar genom att flera går samman och får en bättre förhandlingsposition har även de större biblioteken en bättre sådan. Förlagen är ofta beredda att ge ett bra pris för att få med ett specifikt bibliotek i ett avtal och sedan utnyttja det som försäljningsargument till andra bibliotek.

Förvärv av e-böcker på forskningsbibliotek

Under de senaste åren har e-boken blivit alltmer betydelsefull på de vetenskapliga biblioteken. Orsaken är att tekniken blivit betydligt bättre samt att efterfrågan från användarna har ökat. De stora förlagen har försökt att sälja in e-böckerna på samma sätt som e-tidskrifterna genom så kallade "Big deals". Detta innebär att biblioteken köper hela utgivningen av ett förlags e-böcker till ett förmånligt pris, i förhållande till vad det skulle ha kostat på titelnivå. De kan också säljas som paket inom specifika ämnesområden. En annan fördel som ges vid dessa köp är att böckerna inte är drmskyddade¹ vilket innebär att de kan användas på samma sätt som e-tidskrifter – dvs. utan begränsningar i utskrifter och med möjlighet att kopiera ur texten. De flesta bibliotek har dock inte budget att köpa e-böcker på detta vis. Tidigare har de endast köpt en liten del av förlagets utgivning av tryckta böcker. Om biblioteken förvärvar stora paket av e-böcker skulle det leda till en stark koncentration av de större förlagens utgivning på bekostnad av den smalare litteraturen. Intresset från de svenska biblioteken att förvärva e-böcker i "big deals" har varit lågt.

Övergången från det tryckta mediet till det elektroniska har inneburit att biblioteken förändrat sitt förvärvssätt. Biblioteken bygger inte samlingar på samma sätt som förut. I den elektroniska världen är det betydligt lättare att snabbt köpa in efterfrågad äldre litteratur, och biblioteken behöver inte heller ha oanvänd litteratur väntande på sina hyllor. Då det ändå måste göra ett urval av förlagens e-böcker och man heller inte vill förvärva e-böcker som inte används har modeller för "Patron Driven Aquisition" (användarstyrt förvärv) utarbetats mellan förlagen och biblioteken. Grundtanken är att biblioteken väljer ut ett antal böcker som görs tillgängliga i bibliotekskatalogen, utan att köpa dem. Sedan kommer parterna överens om när en bok räknas som förvärvad, till exempel efter andra användningen av boken. Detta regleras i ett avtal. Med hjälp av denna modell ges användarna möjlighet att hitta sin litteratur och samtidigt förvärvar biblioteken endast böcker som har använts. Priset per bok blir förmodligen högre jämfört med förvärv av hela ämnespaket - men samtidigt är det vettigare att ha färre böcker som är efterfrågade än många billiga böcker som inte används alls.

¹ Digital Right Management. E-böcker som köps på titelnivå är ofta skyddade så att det bara går att skriva ut en viss del samt att endast kopiera kortare stycken i texten.

Statens offentliga utredningar 2012

Kronologisk förteckning

1. Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. U.
2. Framtidens högkostnadsskydd i vården. S.
3. Skatteincitament för riskkapital. Fi.
4. Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. A.
5. Högskolornas föreskrifter. U.
6. Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. S.
7. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. M.
8. Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. Ju.
9. Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. A.
10. Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. Ku.
11. Snabbare betalningar. Ju.
12. Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. Ju.
13. En sammanhållen svensk polis. Ju.
14. Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. Fi.
15. Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. M.
16. Att angöra en kulturbrygga – för stöd till nyskapande kultur. Ku.
17. Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. S.
18. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. – den mjuka infrastrukturen på väg. N.
19. Nationella patent på engelska? N.
20. Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. U.
21. Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. N.
22. Mål för rovdjuren. M.
23. Mindre våld för pengarna. Ku.
24. Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. U.
25. Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. S.
26. En ny brottsskadelag. Ju.
27. Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. N.
28. Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. S.
29. Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. Fö.
30. Vital kommunal demokrati. Fi.
31. Sänkta trösklar – högt i tak Arbete, utveckling, trygghet. A.
32. Upphandlingsstödet framtid. S.
33. Gör det enklare! S.
34. Nya påföljder + kort presentation. Ju.
35. Stärkt skydd mot tvångsåktenskap och barnåktenskap. Ju.
36. Registerdata för forskning. Fi.
37. Kulturmiljöarbete i en ny tid. Ku.
38. Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. M.
39. Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. N.
40. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. U.
41. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. U.

42. Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. S.
43. Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. Ju.
44. Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. Ju.
45. Kvinnor och barn i rättens gränsland. U.
46. Dammsäkerhet. Tydliga regler och effektiv tillsyn. N.
47. Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. S.
48. Maritim samverkan. Fö.
49. Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. Ju.
50. Nystartszoner. Fi
51. Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. Ju.
52. Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. Fi.
53. AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. Fi.
54. Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kongkonventionen. N.
55. En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. Ju
56. Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. M.
57. Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. Ju.
58. Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. Ku.
59. Nya villkor för public service. Ku.
60. Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. Fi.
61. Högre ersättning vid mastupplåtelse. Ju.
62. Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. A.
63. Små företag – stora möjligheter med it. N.
64. Förstärkt försäkringstagarskydd. Fi.
65. Läsandets kultur. Ku.

Statens offentliga utredningar 2012

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. [8]
- Snabbare betalningar. [11]
- Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. [12]
- En sammanhållen svensk polis. [13]
- En ny brottskadslag. [26]
- Nya påföljder + kort presentation. [34]
- Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. [35]
- Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. [43]
- Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. [44]
- Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. [49]
- Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. [51]
- En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. [55]
- Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. [57]
- Högre ersättning vid mastupplåtelse. [61]

Försvarsdepartementet

- Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. [29]
- Maritim samverkan. [48]

Socialdepartementet

- Framtidens högkostnadsskydd i vården. [2]
- Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. [6]
- Psykiatri och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. [17]
- Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. [25]
- Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. [28]

- Upphandlingsstödet framtid. [32]
- Gör det enklare! [33]
- Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. [42]
- Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. [47]

Finansdepartementet

- Skatteincitament för riskkapital. [3]
- Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. [14]
- Vital kommunal demokrati. [30]
- Registerdata för forskning. [36]
- Nystartszoner. [50]
- Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. [52]
- AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. [53]
- Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. [60]
- Förstärkt försäkringstagarskydd. [64]

Utbildningsdepartementet

- Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. [1]
- Högskolornas föreskrifter. [5]
- Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. [20]
- Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. [24]
- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. [40]
- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. [41]
- Kvinnor och barn i rättens gränsland. [45]

Miljödepartementet

- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. [7]
- Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. [15]
- Mål för rovdjuren. [22]
- Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. [38]
- Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. [56]

Näringsdepartementet

- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – den mjuka infrastrukturen på väg. [18]
- Nationella patent på engelska? [19]
- Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. [21]
- Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. [27]
- Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. [39]
- Dammsäkerhet – Tydliga regler och effektiv tillsyn. [46]
- Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kong-konventionen. [54]
- Små företag – stora möjligheter med it. [63]

Kulturdepartementet

- Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. [10]
- Att angöra en kulturbygga – för stöd till nyskapande kultur. [16]
- Mindre våld för pengarna. [23]
- Kulturmiljöarbete i en ny tid. [37]
- Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. [58]
- Nya villkor för public service. [59]
- Läsandets kultur. [65]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. [4]
- Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. [9]

Sänkta trösklar – högt i tak

Arbete, utveckling, trygghet. [31]

Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. [62]